

Редакційна колегія:

БАКАЄВ Л.О.,
доктор економічних наук, професор,
заступник директора Інституту
світової економіки і міжнародних
відносин НАН України;
БІЛОУСОВ М.М.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії
України при Міністерстві закордонних справ України;
ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії та міжнародних відносин
Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГОРІН О.О.,
кандидат історичних наук,
заступник Міністра закордонних справ України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України,
ректор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, ректор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних
відносин Київського національного університету імені Тараса
Шевченка;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових
наук України, член-кореспондент НАН України, директор
Інституту законодавства Верховної Ради України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, заступник директора
Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту
міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
МОТИЛЬ О.Дж.,
професор політології, заступник директора Університету
Рутгерс (Нью-Джерсі, США);
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН
України, академік Української академії політичних наук;
ПОДАЛЯК Н.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії
України при Міністерстві закордонних справ України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор
Дипломатичної академії України при Міністерстві
закордонних справ України;
ШКЛЯР Л.Є.,
доктор політичних наук, професор, завідувач відділу
суспільних, економічних та гуманітарних наук ВАК.

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України
протокол № 3 від 4 лютого 2009 року.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Володимир Семенов, Леся
Савчин, Лариса Аврамчук, Валерій Гришаков, Грина Роговенко.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання
на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе
відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", суспільно-політичний журнал
лютий 2009, № 2. Виходить щомісяця.
Засновники – Міністерство закордонних справ України,
Дипломатична академія України при Міністерстві
закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал
Міністерства закордонних справ України "Політика і час".
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua
www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Ресстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР
від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка".
Тираж 1000 примірників.
Відпускна ціна редакції – 10 гривень.
Передплатний індекс: 74402.
"Зовнішні справи", 2009.

На наших обкладинках:
1 стор. – малюнок Бориса Еренбурга – 2-а премія в номінації
"Загальна тема" 8-го міжнародного конкурсу карикатуристів
"Карлюка-2009" (м. Полтава).
4 стор. – ілюстрація картини американського художника
Нормана Рокуелла "Golden Rule" («Золоте правило»).

За нашим календарем – ще не минув лютий. Тільки зараз
ми спромоглися відшукати гроші на видання другого номера
журналу. Коли вийде друком третій – наразі невідомо. Спо-
дираємося, як і більшість у нашій країні, на ліпше.

До складу наших засновників приєдналася Дипломатична
академія при Міністерстві закордонних справ України та по-
силила своїм професорсько-викладацьким складом редак-
ційну колегію „З.С.". Це дозволить нам звернутися до Вищої
атестаційної комісії з клопотанням про поновлення нашому
журналу ваківського статусу.

З лютогового числа „Зовнішні справи” до редакційної коле-
гії ввійшли також відомі вчені-міжнародники з інших науко-
вих закладів України. Це дає підстави розраховувати на те,
що „З.С.” перетворяться на дієвий дискусійний майданчик,
на якому кращі теоретики та практики стратегії і тактики
міжнародних зносин обговорюватимуть нові варіанти май-
бутнього місця України у післякризовому світі. Необхідність
таких професійних дебатів в експертному середовищі вже
назріла. Ще одним свідченням цього став круглий стіл, на
який перетворилася презентація нового підручника Анато-
лія Зленка „Зовнішньополітична стратегія і дипломатія Ук-
раїни”. Тож ми запрошуємо всіх охочих збагатити антикри-
зову скарбничку „З.С.” і поділитися своїми нестандартними
ідеями та аргументами.

В одній давній притчі йдеться про перехожого, який поці-
кавився в учнів, як їхній вчитель пояснює існування зла у
світі.

Один із учнів відповів: „Ніяк не пояснює. Він надто зайня-
тий, аби займатися ще й цим”.

Інший додав: „Люди або постійно борються зі світом, або
скаженіють у ньому від нудьги. Майстер вважає цей світ чу-
довим, дивовижним, незбагненим. Він просто у захваті від
цього світу”.

Спробуємо й ми, за прикладом Майстра, захопитися пово-
ротами долі, які повертають і нашу країну, і світ у непередба-
чуваний океан несподіванок, і прагнути зрозуміти логі-
ку нашого руху.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити „Зовнішні справи” ви можете у наших партнерів:

- ДП „Преса” Тел./факс: +38 (044) 289-07-74
- ТОВ „НВП „Ідея”, вул. Артема, 84, м. Донецьк Тел. +38 (062) 304-20-22
- ООО Фірма „Періодика” Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33,
через термінали самообслуговування мережі „24 nonstop” та в мережі
Інтернет на сайті www.epodpiska.com
- АТЗТ „Самміт” Тел. +38 (044) 280-47-45,

або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи” за адресою:
01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18.
Відпускна ціна видання – 10 гривень.

6

14

17

20

22

36

28

50

61

ПОЛІТИКА

- 5** Головування Чехії в Євросоюзі
- 6** Проект будівництва Великої Європи
- 10** Золоте правило
- 14** Наші пріоритети співпадають

ЕКОНОМІКА

- 17** Депресія у світовій економіці: сучасні тенденції
- 20** Нова оборонна доктрина Бразилії – технології понад усе!
- 22** Етаноловий кінь у степах України
- 24** Післякризовий сценарій: усе буде гаразд

ІНТЕГРАЦІЯ

- 26** Ми – європейці

ДОСЛІДЖЕННЯ

- 28** “Ліва вісь” Латинської Америки в контексті цивілізаційного вибору України
- 32** На перехрестях: Україна і Білорусь у тіні Великої Європи?

ГЕОПОЛІТИКА

- 36** Русійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму

ПРАВО

- 40** Проблеми правового регулювання інформаційної діяльності дипломатії

ДИСКУСІЯ

- 44** Russia's Pragmatic Reimperialization

ІСТОРІЯ

- 46** Правовий статус Генерального Секретаріату та Ради Народних Міністрів УНР
- 50** “Познавши чудо полета”

5 o'clock

- 54** Презентація “України дипломатичної”
- 55** Казахському бізнес-центру в Києві – бути!
- 56** Дипломатична місія на Львівщині
- 57** Почесні відзнаки – журналістам

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

- 58** Осмислюючи сучасну ситуацію
- 60** Відносини Україна–ЄС: у вимірі року, “Міжнародний огляд” №4 (8)

КУЛЬТУРА

- 60** “Карлюка-2009” – до ювілею М.В.Гоголя
- 61** 276-й рік Міжнародного проекту Сербія–Україна стартував у Києві
- 62** Полістілістика – шлях до усвідомлення національного

Головування Чехії в Євросоюзі

1 січня 2009 року Чеська Республіка перебрала у Франції головування в Європейському Союзі. Вперше в історії ЄС лідерство перейшло до держави, географічно найближчої до України.

„Я можу з повною відповідальністю зазначити, що Чеська Республіка готова головувати в Раді Європейського Союзу та водночас просувати наші власні пріоритети, які є й пріоритетами Європи. Ми готові модерувати дебати щодо поточних питань та продовжувати впровадження політики ЄС”, — заявив Прем'єр-міністр Чехії Мірек Тополадек.

Основні пріоритети головування Чехії в ЄС характеризуються як три „Е”: економіка, енергетика та зовнішні відносини (Economy, Energy and External Relations).

Економічні питання:

— підвищення конкурентоспроможності Європи, посилення довіри споживачів, а також довіри малих і середніх підприємств за умов ринкової економіки;

— сприяння розв'язанню проблеми фінансової кризи в ефективний та раціональний спосіб;

— проведення ліберальних реформ бюджету і політик ЄС, зокрема спільної аграрної політики, й не менш

важливе — сприяння зайнятості.

Енергетика:

Чеська Республіка розглядає енергетичну політику як пошук балансу між потребами навколишнього середовища та збереження конкурентоспроможності та енергетичної безпеки в Європі. Дискусія щодо джерела диверсифікації та нових мереж відіграє важливу роль для Чехії.

Зовнішні відносини означають фокусування на євроатлантичних відносинах, які Чехія разом з іншими країнами — членами ЄС розглядає як фундаментальні для безпеки та економічної співпраці. Пріоритетом для Чехії є також відкритість та подальше розширення ЄС. Чехія вітає інтеграцію Західних Балкан. Східне партнерство є іншим важливим пріоритетом.

Енергетична безпека та боротьба зі світовою економічною кризою — це головні теми на порядку денному під час головування Чехії в Євросоюзі. З відповідною заявою виступив у Празі віце-прем'єр Чехії з європей-

ських відносин Олександр Вондра.

В одному з інтерв'ю він сказав: „Європа без бар'єрів” — головна думка в нашому головуванні, про яку ми говоримо приблизно два роки. Найбільша цінність — це справді європейська інтеграція як широкий простір для співпраці народів без будь-яких перешкод, це вільне пересування людей, товарів, служб, капіталів, інформацій і знань. Ми прагнемо, щоб під час нашого головування дійшло до реалізації програми „Східного партнерства” із шістьма країнами — Україною, Молдовою, трьома кавказькими республіками та Білоруссю”.

Представляючи програму головування своєї країни в ЄС, О.Вондра не обійшов увагою і конфлікт, що розгорівся на початку року навколо постачань російського газу через Україну. На його думку, одним з головних завдань на даний момент є визначення потреб Європи в сировині, оскільки це питання вимагає довгострокового планування.

„Ситуація навколо газу тільки зайвий раз підтверджує це”, — зазначив він, додавши, що різке скорочення об'ємів постачань — не кращий спосіб вирішення ділових суперечок.

О.Вондра також зазначив, що неприпустимо „тримати в заручниках інші країни”, закликавши, крім іншого, розглянути питання диверсифікації газових поставок до Європи за рахунок країн Каспійського регіону та країн Центральної Азії.

Відносно світової фінансової кризи Чехія займає обережну позицію, з побоюванням сприймаючи ідеї крупних фінансових впливань у ринок. За словами О.Вондри, будь-які анти-

кризові заходи мають носити короткостроковий характер і не повинні ставати завадою для структурних реформ у блоці.

Чеське головування передбачає перелік заходів, запланованих у відносинах з Росією та Україною на перші шість місяців року, зокрема щодо поточних переговорів про нові угоди, які прийдуть на зміну угодам про партнерство та співпрацю з обома країнами, а також зустрічей у рамках політичного діалогу. Переговори з Україною щодо нової угоди вже суттєво просунулися вперед. Переговорний процес з Росією щойно розпочався після припинення зустрічей внаслідок конфлікту в Грузії минулого літа. Саміт з Росією, в рамках політичного діалогу, запланований, ймовірно, на травень цього року. Зустріч трійки міністрів закордонних справ з Україною запланована в лютому в Празі, а зустріч Ради Співпраці з Україною — у червні.

Україна покладає значні сподівання на чеське головування в ЄС. Тут можна виділити два виміри співробітництва, які мають бути поліпшені: двосторонній та багатосторонній. Априорі двосторонній вимір для України пріоритетний, оскільки є визначальним для реального прогресу у відносинах України та Європейського Союзу. У цьому контексті перш за все йдеться про змістовне наповнення Нової поглибленої угоди між Європейським Союзом та Україною, яка має стати кроком уперед порівняно з Угодою про партнерство і співробітництво.

Юлія ВАЛЄЄВА

На фото: Прем'єр-міністр Чехії Мірек Тополадек та Президент Франції Ніколя Саркозі — пост зданий, пост прийнятий.

Проект будівництва Великої Європи,

або

Міжнародні імперативи зовнішньої політики України

Володимир МАНЖОЛА,
доктор історичних наук,
професор, завідувач
кафедри міжнародних
відносин і зовнішньої
політики Інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка

2008 р. став роком численних зовнішньополітичних викликів для України, пов'язаних із критичною масою накопичених в останні роки змін, трансформацій як глобального, так і регіональних комплексів систем міжнародних відносин. Результатом таких змін став високий ступінь „кризовості” зовнішньої політики України, що характеризувався великою кількістю стратегічних дилем, розв'язання яких відбувалося за умов дефіциту часу та високої „ціни питання”.

У світовій політиці та довікола України активно розвивалися процеси, які без-

посередньо зачіпали її інтереси, створювали нові можливості або несли в собі серйозні ризики та загрози. Іншими словами, структурні сигнали постійно змінювалися, безпосередньо чи опосередковано впливаючи на зовнішньополітичні альтернативи, виклики та відповідні рішення. Різноманітність і численність цих сигналів можна звести до кількох основних груп: зміни співвідношення сил та полярності; зміни рівня ієрархізації глобальної та регіональних систем; зміни ступеня гомогенності/гетерогенності світової політики.

Впливи таких змін проявлялися на рівні глобальних структурних зрушень, регіональних трансформацій і локальних викликів. Комбінація цих сигналів створює, так би мовити, міжнародні імперативи зовнішньої політики держави, детермінуючи основні параметри її „дорожньої карти”. З цієї точки зору, критично важливим є питання: чи не відстає теорія і практика зовнішньої політики України від бурхливої динаміки трансформацій структури глобальної та європейської регіональної системи міжнародних відносин?

Впродовж останніх років найсуттєвіші зміни в системі міжнародних відносин були пов'язані вже не з трансформацією інститутів та режимів часів „холодної війни”, як це було в 90-ті роки ХХ – на початку ХХІ ст., а з новітньою динамікою

The article focuses on structural shifts in global and European systems, which took place in 2008, and their impact and effects for Ukraine. Principal tendencies in shaping Ukraine's international environment are analyzed and basic transformations in Ukrainian foreign policy needed to enhance own position in this environment are provided.

глобальних і регіональних процесів, спрямованих на перебудову світової ієрархії та закріплення нового балансу сил у світі в цілому та в окремих його регіонах. Головний системний конфлікт в міжнародних відносинах першого десятиліття ХХІ ст. полягає в прагненні низки держав, які значно зміцнили свій економічний, військовий та політичний потенціал, суттєво збільшити свій вплив на світову політику та в намаганні визнаних світових лідерів утриматися на доміантній або провідній ролі в міжнародній системі.

Ця тенденція знайшла своє відображення у відносному занепаді гегемонії США, русі світової системи до мультиполярності нового типу, трансформації низки міждержавних політичних інститутів глобального та регіонального рівня та загостренні ідеологічної боротьби на тлі зростання міжнародної гетерогенності.

Криза американської гегемонії є явищем тривалим й визначатиме картину світової політики досить довго. Після вересня 2001 року занепад американської гегемонії здавався періодом „організованого хаосу”: інерція американської могутності та потужний вплив спільних євроатлантичних цінностей гарантували відносно мир-

ний перехідний період. Однак світова фінансова криза 2008 р. внесла суттєві корективи, похитнувши те співвідношення сил, яке окреслилося після початку війни в Іраку. За цих умов значно погіршується ризик системної дестабілізації загалом і різних авантюрних зовнішньополітичних кроків, зокрема.

Упродовж останніх років у міжнародній системі тривали пошуки такої самоорганізації, яка компенсувала б брак американської могутності. Серед кількох можливих моделей із різним ступенем кооперативності/конкурентності/протистояння до останнього часу на перший план висувалася своєрідна конкурентна багатополарність із досить низьким рівнем антагонізму, що обумовлено посиленням такого структурного параметру, як зростання взаємозалежності, інтегрованості в міжнародній системі.

Показовим є приклад G20. Створення цього міжнародного інституту цілковито пов'язано із тенденцією перерозподілу впливу між провідними державами світу. Саме формат G20, а не G8 було обрано як майданчик для обговорення на найвищому рівні шляхів подолання світової фінансової кризи. Можливими сценарі-

ями є як фактичне розширення формату групи G8, так і паралельне конкурентне існування таких форматів, як G8, G20, БРІК тощо.

Як на Сході, так і на Заході, відбувається пошук альтернативних шляхів зміцнення власного впливу на міжнародну політику поза межами усталених інститутів. Зокрема, в останні роки Росії вдалося вивести на рівень самітів зустрічі у форматі РФ – КНР – Індія, надати системності в діяльності ШОС. На противагу ідеї другої адміністрації Дж.У.Буша про створення глобальної та низки регіональних організацій демократичних держав (де-факто як альтернатива ООН), поміж представниками Демократичної партії США в останній час популярності набула ідея малих коаліцій, в межах яких США з окремими провідними державами світу мають вирішувати конкретні комплекси питань глобального та регіонального характеру. Показовою в цьому ряду є пропозиція З.Бжезінського щодо створення „Групи двох” у складі США та КНР для вирішення ключових питань світової політики. Така коаліція може дозволити США отримати контроль над

зростаючою могутністю КНР та компенсувати втрати власного іміджу в світі.

Ідеологічна складова структурних трансформацій не додає стабільності, активізуючи ще один вимір політичного протистояння, вона „повертає до життя” конфлікти ідентичності, насамперед, релігійні та етнічні, підживляючи тим самим не лише глобальну чи регіональну стабільність, а й національну безпеку окремих держав.

Бурхливі трансформаційні зміни в системі міжнародних відносин для України мають наслідком збільшення кількості та зростання гостроти зовнішньополітичних викликів. Наявність таких викликів актуалізуються світовою фінансовою кризою, російсько-грузинської війною, українсько-російським газовим конфліктом, проблемами у відносинах України з ЄС та НАТО, втратою Україною статусних позицій регіонального лідерства.

Світова фінансова криза в політичному вимірі має три основних наслідки: по-перше, на тривалий час держава повертає собі безумовну першість поміж акторами МВ, передовсім, за рахунок зниження ролі міжнародних

організацій, режимів та інтеграційних угруповань — всіх інститутів, що є продуктами політики держав (за умов нестачі коштів і скорочення бюджетних витрат скоротиться фінансування державами всіх міжнародних проектів); по-друге, суттєво зросте схильність держав до егоїстичної поведінки (необхідність фінансової мобілізації); по-третє, в міжнародному співробітництві відбуватиметься перерозподіл кількісний та якісний в бік регіонального й субрегіонального (за рахунок міжрегіонального та глобального), що зумовить зростання політичного впливу регіональних лідерів.

Для України це означатиме вже в найближчому майбутньому кризу тотальних сподівань на західні інститути як імператив української зовнішньої політики. Найближчими роками Україна, як переважна більшість держав світу, в своїй політиці зіштовхнеться а) з низькою (порівняно із попереднім періодом) готовністю інших держав сприяти захисту її національних інтересів – за винятком ситуацій, коли Україна як об’єкт є частиною життєвих інтересів третіх держав; б) з фактичною ревізією змісту та

структури регіонального співробітництва, що виявиться у визначенні чітких меж регіональних інтеграційних угруповань і регіональних організацій, внаслідок чого Україна може опинитися за межами ЦСЄ та регіону ЄС, що призведе до обмеженого формату співпраці із відповідними інститутами.

Пов’язане із світовою фінансовою кризою зниження цін на нафту як наслідок призведе до зниження інвестицій в розвідку та інфраструктуру українських покладів.

Разом зі зниженням інвестиційної привабливості Центральної Азії та Каспійського регіону, послаблення позицій альтернативних проектів транспортування енергоносіїв призведе до суттєвого зниження ролі Чорноморського та Чорноморсько-Балтійського просторів у організації транзиту, отже, розпочнуться структурні зрушення в безпосередньому оточенні України: зменшиться рівень залучення США та ЄС в політико-економічні проекти, посиляться вплив Росії та Туреччини, а головне – суттєво скоротиться можливість маневру для країн середнього рівню в регіоні, перш за все, для України.

Зниження питомої ваги України в структурі міжнародних відносин разом із внутрішньою нестабільністю, а також фактичною невизначеністю провідних зовнішніх акторів українського політичного простору (США, РФ) щодо пріоритетних партнерів в українському політикумі можуть призвести до зростання ймовірності прямих домовленостей між цими акторами щодо України, в обхід українських політиків, отже, до закріплення України як об’єкта міжнародних відносин. Ця тенденція, на перший погляд, носитиме кон’юктурний характер, пов’язаний із майбутніми

Міністр закордонних справ України Володимир Огризко, Президент України Віктор Ющенко, Прем’єр-міністр України Юлія Тимошенко та Прем’єр-міністр Чехії Мірек Тополанек під час переговорів у Києві 9 січня 2009 р.

виборами в Україні, але вона матиме також довготермінові наслідки, якщо США та РФ досягнуть стійкого компромісу та погодяться не діяти в конфронтаційному руслі, що створить де-факто кондомініум двох держав у вирішенні внутрішньополітичних проблем пострадянських держав, який може набути вигляду структурного імперативу в регіоні.

Показовою щодо цього є російсько-грузинська війна, в якій безпосереднім учасником конфлікту із де-факто американським союзником в регіоні виступила велика ядерна держава. Реакція США у подібному конфлікті, якби на місці Росії була б інша країна, напевно, була б більш жорсткою та активною.

Цей конфлікт підкреслив деякі суттєві тенденції сучасної системи міжнародних відносин. Так, після спроб формування більш гомогенного світового середовища, світ знову повертається до фрагментації політичного простору, за умов якої позиція більшості держав безпосередньо пов'язана з геополітичною віддаленістю або наближеністю до зони конфлікту/кризи. Адже в умовах фактичної війни, учасником якої була ядерна держава – постійний член РБ ООН, більшість держав утрималася від формулювання власної позиції по суті конфлікту й обмежилася лише висловленням жалю з приводу нього як такого.

Поміж провідними гравцями міжнародної політики,

від провідних країн ЄС до США, Японії, Індії та Китаю, перемогли власні егоїстичні інтереси, а не прагнення до забезпечення універсального режиму безпеки в світі або регіоні.

Цей конфлікт став також свідченням ренесансу силової політики, використання збройних сил як ефективного інструменту зовнішньої політики. Неспроможність міжнародного співтовариства втрутитися в конфлікт та покласти йому край (продемонстровано вже вкотре і в останнє – під час військової операції Ізраїлю в секторі Газа) підтверджує, що в сучасному світі принаймні великі держави та регіональні лідери можуть вдаватися до застосування сили для демонстрації свого статусу та захисту власних інтересів.

Для України цей досвід підтверджує абсолютну небезпечність конфронтаційних сценаріїв у відносинах із великими державами, насамперед, із Росією, та відсутність будь-яких міжнародних гарантій у разі розгортання прямого конфлікту. Асиметрія у російсько-українських відносинах залишається некомпенсованою та грає не на користь України. За цих умов Києву необхідно шукати системний компроміс з Росією. Проведення конфронтаційної політики та політики т. зв. „сприяння демократії” на пострадянському просторі в дусі вже старої американської адміністрації можуть призвести до охолодження відносин з більшістю держав,

які віддають перевагу діалогу з Росією, до втрати перспектив привілейованих відносин з такими державами та маргіналізації України.

Відчутне послаблення американської гегемонії призводить до трансформації тристороннього балансування ЄС – Росія – США у своєрідну біполярну структуру нового, здебільше кооперативного типу ЄС – Росія. Саме такий формат має вирішальний вплив і на позиціонування України в європейському просторі: проблема ПДЧ та НАТО, Східної політики ЄС та статусу сусіда або асоційованого партнера, транзитної держави та газового конфлікту з Росією.

По-друге, посилилися геополітичні та геостратегічні розбіжності між США та Євросоюзом, який має відмінні геополітичні проекти як в глобальній політиці, так і, особливо, на європейському континенті. Це призводить до посилення конкуренції двох „стовпів” євроатлантизму за підтримання стратегічного діалогу з Росією, за вплив на регіон Східної Європи, за моделі подальшої трансформації НАТО і реорганізації загальноєвропейської структури безпеки загалом. Це створює нове політичне середовище для України та нову альтернативність зовнішньополітичної орієнтації: форсувати

темпи свого приєднання до НАТО, стверджуючи своє місце саме в євроатлантичному просторі, або, враховуючи об'єктивні відмінності між процесами європейської та євроатлантичної інтеграції, зробити наголос саме на „європейській ідентичності” та „європейському виборі” України, шукаючи своє місце в об'єднаній Європі.

По-третє, „стратегічна пауза” в подальшому розширенні ЄС стала доконаним фактом. Східна політика ЄС та основні засади майбутньої Угоди про асоціацію з Україною стали офіційною інституалізованою реакцією Європейського Союзу на завершення процесу розширення попри й подальше використання риторики про „відкриті двері”. Ще одним наслідком такої політики для України стане повернення ЄС до практики делегування повноважень окремим своїм членам, які мають особисту зацікавленість у розвитку відповідного напрямку політики ЄС, внаслідок чого знижуватиметься інтенсивність діалогу з Брюсселем.

По-четверте, зміна ролі та модальності політики великих європейських держав є ще одним ключовим структурним викликом для України. У 2008 р. постала тенденція зміцнення самостійної ролі та ренесансу велико-

Екс-президент Польщі Лех Валенса під час міжнародного форуму „Європа–Україна” в Києві 26 лютого 2009 р.

державницьких ідей у Франції, Німеччині та Італії.

Тривалий час політика України будувалася на ґрунті вступу до ЄС та НАТО. Неготовність або небажання цих держав надалі обговорювати ці проблеми може вилитися у зниження інтересу до України.

По-п'яте, відбувається зміцнення позицій Росії як політичного, економічного та енергетичного „центра тяжіння” Європи. Попри те, що Росія порівняно з ЄС має значно менший атрибутивний та атракційний потенціал, вона є централізованим великодержавним утворенням, здатним, як це продемонстрували події 2008 р., до проведення більш консолідованої та мобільної стратегії, включно рішучого використання сили як в її „твердому” так і „м'якому” форматах. Консолідація пострадянського простору відбуватиметься здебільшого навколо Росії. Водночас саме Україна створює „критичну масу” для успіху суттєвих геополітичних проєктів на пострадянському просторі. Реактивація цього ресурсу вимагає пошуку системного компромісу з Росією на основі розуміння як високого рівня взаємозалежності двох держав, так і відмінності рівнів інтересів: формування глобального геополітичного кодексу Росії та регіонального геополітичного кодексу України.

Таким чином трансформаційні процеси у світовій та європейській політиці суттєвим чином впливають на зовнішньополітичну поведінку окремих елементів/держав міжнародних систем. Тому, наприклад, зростання тиску на Україну одночасно і з боку Росії, і з боку США та ЄС є наслідком не тільки, а можливо не стільки, прорахунків української зовнішньої політики, скільки результатом зміни конфігурації сил як на глобальному, так і на регіо-

нальному – європейському рівнях.

Консервування значного відставання темпів внутрішньої „європейської” трансформації України призводить до посилення „ефекту ножиць” векторів розвитку нашої держави та країн Європи, що може мати серйозні стратегічні наслідки, поховати здатність України реалізувати свій євроінтеграційний курс та надовго залишати її в тіні російського центру тяжіння.

В останні роки яскраво проявляється тенденція до перетворення Східної Європи на головний епіцентр геостратегії провідних світових потуг на просторах Євразії. Стабілізація і структуралізація цього простору (ключового у світовій ієрархії геополітичних просторів за часів класика геополітики Г.Маккіндера) за власною моделлю є пріоритетною метою провідних світових центрів впливу – ЄС, США та Росії. Посилення конкуренції таких моделей спостерігається вже нині, причому Україна стає одним із найбільш важливих об'єктів цієї конкуренції. Це становить один із потужних викликів зовнішньополітичній стратегії України в

таких складних і напружених умовах.

Така ситуація є викликом для України, вона має свої „мінуси” та свої „плюси”. До перших відноситься ризик конфліктної ескалації протиріч між „полюсами” і загальна дестабілізація європейського регіону, що загрожує катастрофічним зменшенням простору для зовнішньополітичного маневру України та посиленням її залежності від провідних міжнародних акторів. До „плюсів” – за умов відродження політики мультиполярного балансування з'являються нові можливості для захисту власних інтересів. В теоретичному плані йдеться про концептуалізацію співвідношення дій різних груп факторів в міжнародній та регіональній системах, про швидку адаптацію зовнішньої політики, її стратегії і тактики до динамічних змін сучасної глобальної і регіональної систем міжнародних відносин. На практиці це означає знаходження раціонального співвідношення між концепціями „багатовекторності”, „позаблоковості”, „європейського вибору”, „європейської” та „євроатлантичної” інтеграції, „євразійського вектору” та ін.,

що може призвести до необхідності формування нової парадигми зовнішньої політики України, до появи такого геополітичного проєкту, в реалізації якого наша держава змогла б відіграти конструктивну інтегруючу роль, яка була б адекватна її потенціалу і геополітичному становищу.

З огляду на це, базовою концепцією та інструментом європейської політики України може стати проєкт формування Великої Європи як стабільної регіональної структури міждержавних відносин на загальноєвропейському просторі. в рамках якого реалізовуватимуться основні життєві інтереси України. Парадигма Великої Європи має повернути Україні природне місце в центрі загальноєвропейських процесів як природного об'єднуючого ланцюга, системоформуючої ланки/сегмента, а не периферійного елементу чи санітарного буфера. Цей проєкт розрахований на підвищення ролі та впливу України в процесах досягнення європейської єдності та розбудови загальноєвропейської інтегрованої системи міжнародних відносин.

Золоте правило

24 лютого в Київському інституті міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка відбулася презентація підручника Анатолія Зленка «Зовнішньополітична стратегія і дипломатія України». Він увійшов до Золотої серії найкращих видань, вихід у світ яких був приурочений до ювілею КНУ. Ця книжка – унікальна. Вона поєднала багатющий досвід одного з найдосвідченіших дипломатів України, її першого Міністра закордонних справ, з одного боку, а з іншого – авторську тео-

рію Анатолія Максимовича Зленка щодо шляхів минулого, сучасного та майбутнього української зовнішньої політики.

Зважаючи на дуже важкий кризовий період, який потребує як від української політичної еліти, так і від дипломатії нових, гнучких нестандартних думок, Анатолій Максимович перетворив презентацію свого підручника на засідання дискусійного клубу за участю найавторитетніших фахівців галузі.

На обкладинку книжки автор ви- ніс зображення мозаїки, виконаної

на основі картини американського художника Нормана Рокуелла «Golden Rule» («Золоте правило») і подарованої в 1985 році тодішньою першою леді США пані Ненсі Рейган від імені Сполучених Штатів організації Об'єднаних Націй з нагоди 40-річчя. На панно написано: «Do unto Others as You Would Have Them Do unto You» (Як ви хочете, щоб з вами вчиняли люди, так і ви вчиняйте з ними).

Анатолій Зленко, Міністр закордонних справ України (27.07.1990 р. – 25.08.1994 р.; 02.10.2000 – 02.09.2003 р.):

– Цей підручник присвячений зовнішній політиці в цілому. У нашому суспільстві точаться дискусії з приводу того, яка зовнішня політика є оптимальною для України. Відкритим залишається питання щодо міжнародних орієнтирів розвитку України. І що більше дискусій, то складніше розібратися, де істина. Я свідомий того, що Україна стала вже повноправним членом міжнародного співтовариства і є активним гравцем. Проте, на жаль, зовнішня політика стає об'єктом конкуренції між різними політичними силами. І те, що ми сьогодні начебто зависли у своєму зовнішньополітичному виборі, теж можна вважати побічним ефектом гострої боротьби різновекторних політичних сил. Зовнішню політику держави не можна побудувати ні на нерациональних страхах людей, ні на ейфорійних очікуваннях.

Актуальною проблемою є сьогодні процес формування та прийняття зовнішньополітичних рішень в Україні. Питання надзвичайно болюче для України, де внутрішні процеси досяга-

ють високої температури. Це не дозволяє у цивілізований спосіб добитися чіткого розмежування повноважень і прав, а головне, діяти в межах визначених повноважень. Це все, безумовно, позначається на міжнародних позиціях України та сприйнятті її на міжнародній арені.

Книжка присвячена непростим шляхам української зовнішньої політики, яка здійснювалась за роки незалежності нашої держави. Як свідок багатьох подій і безпосередній їх учасник, я намагався показати від самого початку державотворчі процеси нашої держави, формування та розвиток її зовнішньої політики.

Підручник наводить основні періоди зовнішньополітичної діяльності України, які дають загальне уявлення про об'ємну роботу, виконану українською дипломатією за період з 1990 року до кінця 2008, тобто від підготовчого періоду самостійного звучання України в міжнародних відносинах до реалізації стратегії її європейської інтеграції.

Вироблення зовнішньополітичної стратегії держави завжди було, є і буде основою, матрицею оптимального захисту національних інтересів на міжнародній арені. Нам важливо мислити категоріями стратегічними, прораховувати наші дії, моделювати процеси. Страте-

гічний підхід, який покликаний попередити вплив негативних тенденцій, завжди веде до позитивів. Ефективна зовнішньополітична стратегія концептуально втілює в собі систему теоретичних принципів і положень, а також практичних заходів для реалізації завдань зовнішньої політики. Її завдання донести до майбутніх спеціалістів у сфері міжнародних відносин необхідність оволодіти стратегічним мисленням, яке базується на вмінні вірно оцінити міжнародне та внутрішнє політичне середовище, поставити мету, пролічити варіанти її досягнення, ухвалити рішення та організувати його виконання.

Країна сьогодні перебуває у центрі міжнародних процесів і трансформацій. Реалізація її потенціалу значною мірою залежить від правильного вибору та визначення Україною зовнішньополітичної стратегії та проведення ефективної зовнішньої політики. В умовах формування нового міжнародного порядку, зміцнення своїх позицій країнами, які до цього часу не були впливовими центрами сили, для України дуже важливо прорахувати нові реалії, зайнятися безпосередньо зовнішньо-стратегічним плануванням і практичним моделюванням адекватної зовнішньої політики України. До цієї роботи має бути причетне нове покоління українських дипломатів, якому, власне, і адресовано цю книжку.

Володимир Огризко, Міністр закордонних справ України (18.12.2007 р. – 03.03.2009 р.):

– Ми сьогодні в Міністерстві впритул підійшли до необхідності розпочати перекваліфікацію наших зовнішніх кадрів. Час вимагає від наших співробітників, щоб вони піднялися на новий рівень осмислення та розуміння тих процесів, що відбуваються. Мені хотілося б, щоб в основу курсів підвищення кваліфікації дипломатів, які організовує МЗС України, лягла ця книжка – підручник Анатолія Зленка «Зовнішньополі-

тична стратегія і дипломатія України». Це не просто схематичне викладення проблем і подій. Це – глибоке осмислення загального контексту, на тлі якого реалізовувалася зовнішня політика України часів незалежності, причин тих чи інших кроків. Власне, ця книжка – синтез практичного досвіду, накопиченого Анатолієм Максимовичем за дві каденції Міністра, людини, котра завжди стояла на вістрі формування зовнішньополітичної стратегії та практики України, глибокого аналізу, узагальнення зовнішніх і внутрішніх факторів, під впливом яких формувалася модель поведінки України на міжнародній арені. Безумовно, є тут і власні оцінки Анатолія Максимовича, з якими хтось погодиться, а хтось ні. Як не мене, це також дуже важливий елемент цього видання. Книжка примушує задуматися, вона ставить провокаційні запитання, стимулює шукати на них відповіді, започатковує дискусію навколо тих проблем, які є наріжними сьогодні для зовнішньої політики. На мою думку, найбільш чітко з них сьогодні, – відсутність єдності у відстоюванні інтересів нашої рідної держави. Лише та зовнішня політика, яка базується на міцному національному ґрунті, має шанси на успіх. Політика, ноги якої роз'їжджаються в різні боки, може виявитися зовсім неефективною.

Переконаний, що підруч-

ник, створений Анатолієм Зленком, створив основу для плідних професійних дискусій, актуальних сьогодні, через місяць, через півроку та рік. І за цей труд – величезна подяка Анатолію Максимовичу від дипломатів, від викладачів і експертів-міжнародників.

Валерій Чалий, заступник генерального директора Центра Разумкова:

– Я довго думав, як назвати те, що нині відбувається в нас у зовнішній політиці. Нова книжка Анатолія Максимовича Зленка подавала, як на мене, дозвіл на використання якої я хотів би отримати, – «конкурентну модель формування зовнішньої політики України».

Конкурентна модель української політики – це проблема системна, а не лише суто дипломатичної служби. Часто всі сфери життя, у тому числі, зовнішня політика України, стають заручниками політичної конкуренції. Автор підручника переймається запитанням: яким має бути співвідношення відповідальності політичних партій і суспільної думки та запитів суспільства? Анатолій Максимович наводить текст документа майже 16-річної давності, це «Постанова про основні напрями зовнішньої політики України». Дозволю собі процитувати: «Ефективність здійснення зовнішньої політики вимагає наявності механізмів правового, фінансового, матеріального та кадрового забезпечення». Що ми маємо з правовим забезпеченням сьогодні? Маємо цю постанову вже друге десятиліття, маємо програму, де записано, що мусять бути прийняті нові засади зовнішніх зносин, і маємо купу ініціатив депутатів різних фракцій у парламенті. Питання фінансового і матеріального забезпечення знаходяться на такому рівні, що не можуть

не впливати негативно на кадрове. Саме тому керівництво МЗС України має активніше залучати експертну думку до роботи над особливо важливими для країни напрямками.

Ми сьогодні входимо в абсолютно іншу фазу геополітики та регіонального розвитку. Стратегічний аналіз ситуації – це те, що сьогодні ми маємо робити. Без пошуку відповіді на запитання, що ж очікує Україну, Європу та світ у найближчі 10–15 років, ми не зможемо досягти ефективного рівня нашої зовнішньої політики.

Анатолій Гуцал, перший заступник директора з наукової роботи Національного інституту проблем міжнародної безпеки:

– Я вдячний Анатолію Максимовичу Зленку передусім за те, що його нова книжка – це ода у прозі інтелектуальній складовій зовнішньої політики України. Дипломатія – це інтелектуальне змагання, і зовнішньополітична діяльність – найбільш високоінтелектуальна сфера суспільного життя і політичної життєдіяльності, оскільки стосується виживання людства як такого.

Останнім часом, на жаль, доводиться докладати величезних зусиль, аби довести, що питання міжнародної політики, міжнародної безпеки потребують потужної інтелектуальної підтримки. Новий підручник став красномовним тому свідченням і аргументом на користь інтелектуальності зовнішньої політики.

Сьогодні зовнішня політика України перетворилася, на мій погляд, на зовнішньополітичну поведінку. Ми не переймаємося майбутнім, зосередившись виключно на сьогоднішньому дні, на сьогоднішніх кризових явищах. А нам потрібно зрозуміти, що ми маємо кризу не фінансову. Ми маємо кризу глобалізаційної моделі сві-

ту, в якій фінанси були ключовим стрижнем усієї системи. Руйнується зараз уся ця стара модель. І це вимагає виходу на зовсім інший рівень уявлення, осмислення і мислення.

Треба навчитися бачити конкретні цілі, знаходити відповідні інструменти, за допомогою яких їх можна досягти. Треба навчитися адекватно оцінювати власні можливості, власний потенціал та середовище, у якому ми перебуваємо. І ми мусимо розвинути у себе здатність розуміння наших партнерів і конкурентів, тих цілей, які вони прагнуть досягти. Тільки за таких умов ми можемо пережити цю кризу й за допомогою інтелектуальної політики піднятися на якісно новий щабель розвитку.

Олександр Чалий, Надзвичайний і Повноважний Посол України:

— Анатолій Максимович Зленко — не тільки перший Міністр закордонних справ України. Його феномен у тому, що він є одним із небагатьох, хто оволодів «золотим правилом» — правилом «золотих компромісів». Якщо ми подивимося на ті рішення у зовнішній політиці, які сьогодні існують як компроміси, то переважна більшість із них була ухвалена, коли Міністром був Анато-

лій Зленко. Зокрема, «Основні напрями зовнішньої політики України», ухвалені у липні 1993 року, чинні й досі.

Однак, я не може не погодитися з тими фахівцями, які вважають, що сьогодні ми переживаємо кризу об'єктивності основних засад нашої міжнародної політики, як з точки зору внутрішньої об'єктивності, так і з точки зору зовнішньої. Адже фактично наша зовнішня політика сьогодні не відповідає, по-перше, своєму нинішньому законодавчому забезпеченню. Вона не має підтримки суспільства. Що ж до європейської та євроатлантичної інтеграції України, можна стверджувати, що не маємо підтримки також і міжнародної спільноти. ЄС сьогодні чітко дав нас зрозуміти, що членство України в ньому це перспектива у кращому випадку найближчих 10 років, а реальніше 15–20. Схожа ситуація і зі вступом до Північноатлантичного Альянсу.

На мій погляд, ця криза легітимності, особливо внутрішньої, полягає в тому, що ми боїмося запитати наш власний народ — а чого він, власне, хоче, якій моделі зовнішньої та безпекової політики довіряє. Наше завдання — надати можливість і багатоваріантність для такого вибору.

Ми мусимо усвідомити, що найближчі 100 років ніхто не буде здатен звести Україну до одного знаменника, беручи за основу тільки одну якусь ідею Сходу чи Заходу. Не може одна, домінуюча частина, подавляти іншу й, відповідно, нав'язувати їй свою ідеологію, зокрема, зовнішньополітичну. Україна — держава, яка визначається не етносом, а територією. Тому ми маємо закладати у фундамент модифікацій у країні, і, в тому числі, у зовнішній політиці, синтетичну ідеологію. Ми маємо шукати такі ідеї в зовнішній політиці, які притягують, а не роз'єднують країну.

Сам факт обговорення цього питання є свідченням нашого пробудження. Ми нарешті почали шукати стратегічні альтернативи оновлення зовнішньополітичних структур і векторів руху. Для мене очевидно, ми не маємо права вступати у 2010 рік, не маючи продуманої подальшої стратегії, підтвердженої законодавчо.

Переконаний, що протягом наступних кількох років Україна визначиться зі своєю новою стратегією, спираючись на нові зовнішні та внутрішні чинники. І я надзвичайно вдячний Анатолію Максимовичу Зленку, який своєю книжкою дав поштовх для загальної професійної дискусії.

Геннадій Удовенко, Міністр закордонних справ України (24 серпня 1994 р. — 17 квітня 1998 р.):

— Найбільше досягнення цієї книжки, що вона написана міністром і вченим в одній іпостасі. Кожний факт, наведений тут, можна довести документально. Як пересічний український студент відкладав знайомство з цією книжкою з дня на день і в результаті почав читати її в ніч перед презентацією. І зачитався. Підручник захопив навіть ледарих студентів. Мене особисто зацікавив розділ «Теорія міжнародних відносин» і, зокрема, класифікація зовнішньої політики — класичний реалізм, неокласичний реалізм, лібералізм чи (ідеалізм), неолібералізм, біхеверизм. Виникає запитання — як охарактеризувати нашу зовнішню політику за період незалежності? Я визначив би її як ідеалізм, користуючись класифікацією, наведеною в підручнику. Ми вірили, а Бжежинський, який назвав появу великої незалежної України на політичній карті світу найвизначнішою подією у світовій історії XX століття, ще більше укріпив нас у думці, що із проголошенням незалежності прийде все й до кожного. Не випадково 1 грудня 1991 року на Референдумі 92,3% українського наро-

ду проголосувало за незалежність. Ніхто – ні в Україні, ні за кордоном – не сподівався на такий результат. Люди повірили нам, політикам, що одна лише незалежність держави призведе до покращення їхнього життя. Цього, на жаль, не сталося. Тож політикам варто змінити неефективний нині ідеалізм у зовнішній політиці на більш прагматичну концепцію.

Ігор Долгов, Надзвичайний і Повноважний Посол України:

– Спочатку про саму назву: «Зовнішньополітична стратегія і дипломатія України». Таке поєднання надзвичайно важливе. Дипломатія інколи трактується і сприймається як інструмент зовнішньої політики. Та поки дипломат за своїми діями не бачитиме стратегії, ми матимемо кращих чи гірших виконавців, а не мислячих людей, які здатні привнести нові ідеї в ту справу, якою

ми займаємося.

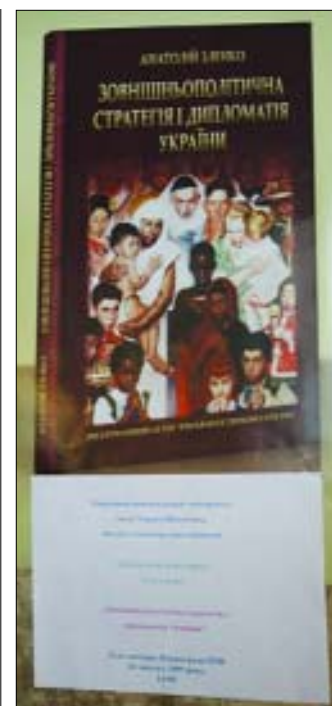
Саме поняття стратегії не передбачає швидких змін. Стратегія – це щось стає. І тому, мені здається, що зовнішня політика України є легітимною доти, доки є передбачуваною.

Засади зовнішньої політики – це не є політична програма партії. «Основні напрями зовнішньої політики України» 1993 року, начебто, ніхто і не ставить під сумнівом, але чомусь питання зовнішньополітичної стратегії дедалі частіше стають заручником політичних амбіцій та інтриг, і, що найгірше, це відбувається за відсутності глибоко розроблених партійних ідеологій.

На жаль, сьогодні, зважаючи на ті умови, в яких діє Міністерство закордонних справ України, вітчизняна дипломатія дедалі звучує своє місце в реалізації зовнішньої політики. Дедалі вагомішу роль починають відігравати інші чинники, які так чи інакше завжди при-

сутні в зовнішній політиці. Прем'єр-міністр, міністри, Рада Національної безпеки і оборони – всі вони також є інструментами зовнішньополітичної діяльності. Це нічим не виправдано, є ситуативним і з часом минеться разом із нормалізацією ситуації в суспільстві.

З перших днів проголошення Незалежності й впродовж тривалого часу зовнішня політика, зовнішньополітична стратегія України виступали рушійною силою трансформації всього українського суспільства. Здобуття міжнародного визнання молодого державою стало основним фактором, навколо якого формувалися державні інституції. Міністерство закордонних справ України, зовнішня політика йшли попереду всіх інших сфер життєдіяльності. І, можливо, оскільки зовнішня політика мала сили та енергію відігравати лідируючу роль, ідеалізм на тому етапі був успішний і приносив вагомі результати. Ці результати бачимо нині, вони не можуть бути оскаржені або поставлені під сумнів.

Нині, на жаль, суспільство та держава разом із ним переживають момент, який вимагає переосмислення основ і принципів нашого буття. І змінювати зовнішньополітичні стратегії, мені здається, можна лише в контексті того стану суспільства, якого ми досягли сьогодні.

Інф. «З.С.»

Наші пріоритети співпадають

На запитання "З.С." відповідає Посол, Координатор проектів ОБСЄ в Україні Любомир КОПАЙ

Любомир Копай, Посол, Координатор проектів ОБСЄ в Україні

– Шановний пане Посол, судячи з відгуків багатьох фахівців, зокрема, викладачів Дипломатичної академії при МЗС України, сьогодні проекти Координатора проектів ОБСЄ в Україні є чи не найефективнішими з програм тих міжнародних інституцій, які прийшли до нас. Як би Ви це пояснили – їхньою актуальністю, конкретикою? Можливо, характером діяльності Вашого офісу? Якщо можна, наведіть приклади.

– Офіс Координатора проектів ОБСЄ в Україні було створено в 1999 році відповідно до рішення Постійної Ради ОБСЄ від 1 червня 1999 року, в якому визначено нову форму співпраці між Україною та ОБСЄ. Ця співпраця полягає в тому, що всі проекти офісу виконуються на замовлення та у співпраці з державними і недержавними установами України. Кожен виконуваний нами проект ініціюється українською стороною, отже, доповнює діяльність урядових і неурядових організацій України, спрямованих на проведення демократичних реформ і посилення соціального та політичного розвитку в контексті зобов'язань перед ОБСЄ. До того ж, коли ми плануємо проекти, завжди закладаємо план поступової або повної передачі виконання проекту українській стороні. Присутність

ОБСЄ не є постійною у будь-якій країні, зокрема, й в Україні. Отже, ми маємо думати про майбутню життєздатність тієї роботи, яку проводимо нині.

Наприклад, з 2004-го року офіс Координатора проектів ОБСЄ в Україні в співпраці з Міністерством оборони України проводить перенавчання звільнених військовослужбовців. І ОБСЄ, і Міноборони визнає надзвичайну важливість проекту в той час, коли в Україні відбувається реформування Збройних сил. Однак, ОБСЄ не може повсякчас опікуватися цією проблемою, і тому наприкінці 2008-го року ми почали поступово передавати проект соціальної адаптації звільнених військовослужбовців Міністерству оборони України. А партнерська організація, яка реалізовувала проект разом з ОБСЄ, розпочинає реалізацію державної програми з соціальної адаптації та частково переходить на самофінансування.

– З досвіду роботи в Україні, чи можете Ви сказати, що якісь із проектів спрацьовують тут більш ефективно, якісь менш? Якщо так, поясніть, будь ласка, причини, які впливають на ці явища.

– Ефективність проектів не завжди залежить від нас. Є причини, на які ми ніяк не можемо вплинути. Наприклад, реформа законодавства, яку ми допомагаємо проводити в Україні, вимагає безперервної роботи парламенту. У 2007 році проекти, що стосувалися законодавчої реформи, було призупинено внаслідок розпуску Верховної Ради та проголошення дострокових виборів. Політична нестабільність та обмежена діяльність парламенту в 2008-му стала на заваді прийняття кількох законопроектів, підготовлених за спри-

У рамках програми, спрямованої на підвищення інституційної спроможності організацій громадянського суспільства в Україні, тренер Джон Душинські презентує основи фандрайзінгу для представників ОГС на семінарі у Києві. Вересень, 2008. (ОБСЄ /Марина Дьоміна)

Літній табір для дітей, які перебувають у групі ризику стати жертвами торгівлі людьми. Табір організовано офісом Координатора проектів ОБСЄ в Україні

яння офісу Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

– **Здійснення яких проектів минулого року вважаєте найбільш резонансним?**

– Кожен проект, який ми виконуємо, має свою мету та резонанс. Ми виконували та виконуватимемо проекти в усіх трьох вимірах ОБСЄ: 1) верховенство права та права людини; 2) економічна сфера, сфера захисту навколишнього середовища та політико-військова тематика; 3) демократизація та управління.

– **ОБСЄ називають головним інструментом запобігання конфліктам, врегулювання криз і постконфліктного відновлення в європейському регіоні. Виходячи з сучасного геополітичного та економічного протистояння, якої ваги Ви надасте проектам економічної, військово-політичної сфери? На чому тут робитимуться головні акценти найближчим часом?**

– Ми надаємо рівнозначної ваги всім проектам, зокрема, й у зазначеній вами сфері. Щодо сприяння економічному розвитку України, ми виконували проекти, спрямовані на регіональний економічний розвиток, шляхом поліпшення інфраструктури підтримки підприємництва, створення умов для сталого розвитку так званих депресивних територій через самозайнятність, забезпечення дерегуляції економічної діяльності тощо. Я вже згадав проект, спрямований на сприяння соціальній адаптації військовослужбовців. Та це не все, що ми робимо у військово-політичній сфері. Офіс також сприяє безпечному виявленню та знешкодженню вибухонебезпечних предметів, що залишилися в деяких регіонах України з часів війни.

– **Взагалі, за якими пріоритетними напрямами ОБСЄ будуватиме свою діяльність в Україні цього року?**

Координатор проектів ОБСЄ в Україні Любомир Копай під час зустрічі з Міністром юстиції України Миколою Оніщуком. Київ. Червень, 2008

– Пріоритети роботи офісу Координатора проектів ОБСЄ в Україні співпадають з пріоритетами уряду України. Отже, в 2009 році ми робитимемо акцент на проект, спрямований на створення Реєстру виборців, та продовжимо сприяти підготовці уніфікованого виборчого законодавства. У сфері захисту навколишнього середовища офіс Координатора проектів ОБСЄ в Україні підтримує співпрацю із Секретаріатом ОБСЄ у Відні в рамках реалізації проекту Україна–ОБСЄ, спрямованого на сприяння утилізації ракетного палива типу «меланж», що зберігається на території України. У сфері верховенства права та захисту прав людини, ми плануємо продовжити роботу в напрямі поліпшення механізмів захисту прав людини та застосування принципів верховенства права в судовій та юридичній практиці. Також продовжуватимемо виконувати проекти, покликані запобігти торгівлі людьми. І в усіх цих напрямках робитимемо акцент на поступовій передачі проектів українській стороні.

– **Чи могли б Ви більш докладно розповісти про здійснення соціальних проектів, зокрема, адаптацію звільнених військовослужбовців?**

– Проект із соціальної адаптації звільнених військовослужбовців відбувається в рамках реформування Збройних сил України. Він має три складові: організація перенавчання, надання допомоги у працевлаштуванні військовослужбовців, які пройшли перенавчання, та підвищення обізнаності керівного складу військових частин щодо прав тих, хто звільняється зі Збройних сил у зв'язку з реформуванням. Перенавчання здійснюється у 28 містах України. На сьогоднішній

день перенавчання пройшли понад 3000 колишніх військовослужбовців. Рівень працевлаштування на сьогодні становить від 80 до 85 відсотків, чого вдається досягти завдяки наданню допомоги в професійному працевлаштуванні. Це чи не найскладніший елемент проекту. Спільно з міськими та обласними центрами зайнятості проводяться ярмарки вакансій, куди запрошуються не лише наші випускники, а й всі раніше звільнені військовослужбовці. Для встановлення контактів між звільненими військовослужбовцями ми залуцаємо до проведення лекцій випускників, які стали успішними підприємцями, бізнесменами чи державними службовцями. Професії обираються з урахуванням специфіки регіону, де провадиться перенавчання, або попередньої спеціалізації учасників перенавчання в Збройних силах. Перенавчання здійснюється в основному на базі провідних університетів та інститутів. Після закінчення звільненим військовослужбовцям вручають свідоцтво державного зразка й сертифікат з підписами від Міністерства оборони України та Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

– Наскільки відповідає вимогам ОБСЄ наявність громадянського суспільства в Україні?

– В Україні відносно потужне громадянське суспільство. Однак, воно ще потребує деякої підтримки. Я свідомий того, що більшість міжнародних організацій активно підтримують цю сферу, але ОБСЄ робить акцент на забезпеченні життєздатності неурядових організацій. У зв'язку з цим, наші проекти мають чітку мету: сприяти тому, щоб неурядовий сектор поступово відходив від міжнародної донорської підтримки.

– Традиційно болочим для будь-якого соціуму є питання верховенства права та прав людини. Що конкретно робиться в цьому напрямі завдяки здійсненню Ваших проектів?

– Верховенство права та права людини є одним із напрямів роботи офісу Координатора проектів ОБСЄ в Україні. Проекти з цієї тематики спрямовані на подальшу демократизацію відносин «громадянин – держава», підвищення ефективності системи захисту прав людини, забезпечення верховенства права в законотворчій діяльності та судовій практиці й протидії торгівлі людьми в Україні. У цій сфері ми працюємо в кількох напрямках.

Вже 4-й рік допомагаємо Україні у запровадженні системи адміністративної юстиції, підтримуємо вдосконалення законодавства, яке регулює взаємовідносини між державою та особою, а також сприяємо покращанню якості юридичної освіти, зокрема, шляхом

Колишній військовий льотчик Євген Мицик закінчив перепідготовку, організовану за кошт ОБСЄ, для військовослужбовців, звільнених у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та був найнятий на роботу за фахом у Повітряному рятувальному загоні Міністерства з надзвичайних ситуацій. Ніжин, вересень 2007 (ОБСЄ/Олександр Гладкий)

Директор науково-дослідного центру садівництва Академії аграрних наук України В'ячеслав Філов оцінює врожай полуниці, вирощеної учасниками проекту місцевого економічного розвитку за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. Суми. Травень, 2008

розробки та впровадження курсу «Верховенство права» на юридичних факультетах українських університетів. Також у рамках проектів ми сприяємо підвищенню ефективності функціонування національної судової системи та ефективному втіленню стандартів Європейського Суду з прав людини в національній правовій системі України. Така діяльність йде пліч-о-пліч з експертною підтримкою парламентського Комітету з питань європейської інтеграції. Наші експерти аналізують законопроекти, подані до українського парламенту на предмет їх відповідності європейським стандартам та зобов'язанням України перед ОБСЄ у сфері захисту прав людини. Крім того, кілька проектів спрямовані на протидію торгівлі людьми та насильству в сім'ї. З урахуванням досвіду інших країн, офіс Координатора проектів допомагає впровадити механізм моніторингу дотримання прав людини в установах Міністерства внутрішніх справ України та державного департаменту з виконання покарань.

Під час впровадження вищенаведених проектів, ми тісно співпрацюємо з ключовими українськими інституціями, а саме з Верховною Радою України, Конституційним та Верховним судами України, Вищим адміністративним судом України, Міністерством юстиції України, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством освіти і науки України, Національною академією прокуратури України, Академією судів України, з багатьма міжнародними та неурядовими організаціями, а також відповідними інститутами ОБСЄ.

– Чи доводиться Вам співробітничати з Міністерством закордонних справ України у здійсненні тих чи інших проектів ОБСЄ?

– Ми постійно координуємо свою діяльність з Міністерством закордонних справ. Понад те, відповідно до меморандуму про співпрацю між ОБСЄ та урядом України, всі проекти, які ми виконуємо, узгоджуються та затверджуються Міністерством закордонних справ від імені уряду України. Ми проводимо регулярні зустрічі з представниками зовнішньополітичного відомства України, під час яких іноді маємо тривалі дискусії щодо виконання тих чи інших проектів. Однак я вірю, що в цьому спілкуванні можна досягти більшої гнучкості, що сприятиме підвищенню ефективності нашої спільної роботи.

*Підготував
Володимир СЕМЕНОВ*

Депресія у світовій економіці: сучасні тенденції

На сьогодні рівень безробіття в США сягає 45%. Обсяг виробництва в Америці впав до найнижчого рівня за останні 28 років. Дефіцит американського бюджету в 2009 році планується в 1,2 трл. дол.

Економічні кризи в ринковій системі господарювання мають перманентний характер, виконуючи конструктивну функцію, супроводжують всю історію людської цивілізації. До останнього часу найпоширенішими в ринковій економіці були промислові економічні кризи.

Папа Римський Бенедикт XVI зробив заяву з приводу кризи на світових ринках, в якій підкреслив, що глобальна фінансова криза свідчить про марність грошей і даремність нагромадження матеріальних цінностей.

Глобалізація і конкуренція створили ситуацію, за якої можливості країн досягти економічного та соціального зростання ізольовано, на індивідуальній основі, різко зменшилися. Останні два десятиліття XX ст. примітні як суттєвим розширенням фінансових ринків в країнах, що розвиваються, так і їхньою появою в країнах із перехідною економікою. Найдинамічнішим сегментом фінансового ринку став ринок цінних паперів. За останні 15 років торгівля акціями на біржах збільшилася майже у 80 разів.

Основною рисою сучасного ринку капіталу є його ін-

„Пока гром не грянет – мужик не перекрестится”, – відомий вислів ще раз підтверджує, що криза, про яку так довго говорили, настала і набирає обертів.

тернаціоналізація. Завдяки цьому інвестор має можливість вкладати вільні гроші як в національні, так і в іноземні цінні папери. Ринок цінних паперів набув характеру всесвітнього єдиного ресурсу капіталів. Цей процес супроводжувався та супроводжується гармонізацією національних законодавств, встановленням єдиних стандартів діяльності операторів ринку, створенням стандартних фінансових інструментів. Ефективність використання ринку капіталів як єдиного ресурсу дедалі більше залежить від вирішення правових питань, які забезпечують трансграничність інфраструктури та доступ до вільних ресурсів.

Напрямі і ступінь змін сукупності показників, що характеризують рівновагу розвитку економіки, формують економічну кон'юнктуру. Криза чи депресія в економіці є однією з фаз циклу, природа якого є однією з найбільш спірних. Думки вчених, які займаються вивченням циклічності, розділяються на тих, хто не визнає існування циклів в суспільному житті, й тих, хто стверджує, що цикли повторюються з регулярністю морських припливів і відливів. За їх трактуванням, цикл – це особливий, універсальний і абсолютний

витвір матеріального світу. Початково проблемами кризи та циклу займалися, як правило, представники побічних течій економічної думки. Економістами ортодоксального спрямування ідея циклічності відкидалася як та, що суперечить закону Сея, за яким попит завжди дорівнює пропозиції. За класичними канонами промислового циклу, фази змінюють одна одну в наступній послідовності: криза, депресія, розвиток. Деякі сучасні дослідники виділяють тільки дві фази: спад і розвиток. Криза, яку ми спостерігаємо нині, виявляється, передовсім, у перевиробництві товарів, скороченні кредитів і підвищенні позикового відсотка. Це, як ми бачимо, веде до зниження прибутків, падіння виробництва, зростання банківської заборгованості, банківського краху та банкрутства підприємств в інших сферах економіки.

Після кризи за усіма економічними законами наступає депресія. Виробництво вже не скорочується, проте й не росте. Товарні надлишки поступово розсмоктуються, але торгівля йде мляво. Ставка позикового відсотка падає до мінімуму. Однак в національних економіках виявляються „точки зростання” і відбувається перехід до пожвавлення.

Підприємства, які пристосувалися до нових умов ринку, збільшують випуск товарів, здійснюють нове промислове будівництво, підвищується норма прибутку, ставка позикового відсотка та заробітної плати, починається фаза підйому тощо.

Падіння цін на житлові будинки в США не припиняється і до сьогодні. Однією з причин іпотечної кризи вважають недбале ставлення американських банків до реальних можливостей позичальників. Багато експертів звинувачують в цьому випуск цінних паперів під заставу іпотечних кредитів – тобто сек'юритизацію іпотек. Інвестбанк купує кредити в банків і групує їх за рівнем ризику. Якщо йому потім вдається випустити й продати на ринку облігації різної прибутковості, забезпечені групами іпотечних кредитів різного ризику, то банк може повністю звести свій ризик нанівець.

Однак виявилось, що не все гладко з цією технологією. При переупакуванні кредитів банк позбавляється не тільки ризику, а й стимулів піклуватися про якість сек'юритизованого портфеля, а це небезпечно для всієї фінансової системи. Випуск цінних паперів під заставу, згрупованих за рівнями ризику кредитів, тобто знеособлених, майже всіма визнаний коренем зла і головною причиною кризи. Суспільний звинувачувальний вирок сек'юритизації вже ухвалений. Випуск па-

перів під кредити дозволяє перерозподілити ризики в економіці та знижує стимулює банків стежити за якістю кредитів. Переклавши ризики на покупців іпотечних цінних паперів, банк більше не боїться затримок платежів і банкрутств позичальників.

За даними міжнародних експертів, світова економіка переживає найгіршу фінансову кризу з часів Великої депресії. Ті процеси, які влітку 2007 року здавалися пов'язаними з проблемами на ринку нерухомості в США, викликаними кредитуванням ненадійних позичальників, у 2008 набули набагато глобальнішого характеру і призвели до краху провідних фінансових установ, стрімкого падіння на фондових ринках усього світу і заморожування кредитів. Ці фінансові проблеми викликали повномасштабну економічну кризу і перспективи, що швидко погіршуються, як у найрозвиненіших країнах, так і в тих, які бурхливо розвивались останніми роками. У доповіді ООН „Світовий економічний стан і перспективи на 2009 рік” відзначено, що фінансова криза виявила сер-

йозні недоліки в механізмах регулювання і контролю фінансових ринків. По-перше, згідно з новим підходом до регулювання фінансів, питаннями регулювання мають займатися самі фінансові організації. По-друге, у міру ускладнення торгівлі цінними паперами та іншими фінансовими активами зростає роль агентств, які займаються кредитними ризиками й котрі не впоралися зі своїм завданням повною мірою, зокрема, через конфлікт інтересів, оскільки їх доходи пропорційні обсягу торгівлі тими самими активами, які вони оцінюють. Оцінка ризику носила проциклічний характер, ризик не визначався заздалегідь. По-третє, існуючі підходи до ідеї фінансового регулювання теж мають проциклічний характер, що призвело до припинення кредитування під час кризи. Під час економічного буму, коли ціна фінансових активів і застава вартість підвищуються, відбувається не виправдане збільшення кредитного портфелю. Коли настає спад, відсоток не виплат з кредиту різко збільшується, і це може призвести до замороження кредитного ринку.

По-четверте, розповсюдження мережі фінансових організацій по всьому світу та підвищення ролі цінних паперів стали причиною проведення практично всіх фінансових операцій на „довір” до того, що кожна окрема організація платоспроможна по своїх операціях. Та в міру зростання числа банкрутств ця довіра слабшає і може швидко зникнути. У моделях оцінки ризиків, зазвичай використовуваних в регулюючих організаціях, такі ефекти, як правило, ігноруються, і незахищеність фінансової системи не оцінюється в цілому, як в своїй країні, так і за кордоном. Вчені висловлюються за вироблення узгоджених на міжнародному рівні протициклічних правил, підтримуваних протициклічною макроекономічною політикою.

Небезпека обвалу курсу долара обумовлена характером світової резервної системи, в якій національна валюта США використовується як основна резервна валюта і як інструмент для міжнародних розрахунків. Валютний курс щодо долара, який раніше підвищувався в усіх країнах, що розвиваються, або знизився, або ж процес зміцнення валюти різко сповільнився. Ризик обвалу курсу долара в 2009 році зберігається. Дефіцит платіжного балансу США залишається значним і чиста зовнішня заборгованість США продовжує зростати.

Криза насамперед торкнулася розвинених країн, але економічний спад швидко розповсюдився на країни, які розвиваються, і країни з перехідною економікою. У країнах з перехідною економікою значно сповільнилося економічне зростання як наслідок загального спаду та низьких цін на сировинні ресурси. У Казахстані, Росії та Україні очікується зниження виробничих інвестицій і споживчого попиту.

Ускладнення доступу до кредиту та слабке економічне зростання відібується на державних доходах і обмежать можливості урядів країн, що розвиваються, зробити необхідні інвестиції для досягнення цілей в галузі освіти, охорони здоров'я та інших аспектів людського розвитку. Від кризи, безумовно, постраждають найбідніші верстви населення, якщо не будуть вжиті необхідні заходи соціального захисту.

Через стрибок світових цін на продовольчі товари, починаючи з 2006 року, близько 125 мільйонів людей в країнах, що розвиваються, вже опинилися за межею бідності. На підставі досвіду попередніх фінансових криз важливо підкреслити необхідність захисту інвестицій (зокрема державних) в інфраструктуру та соціальний розвиток.

У 2009 році очікується подальша лібералізація кредитної політики. Та з урахуванням різкого скорочення споживчого попиту та низького рівня активності в підприємницькому середовищі, скорочення програми кредитування звичайне зниження відсоткової ставки само по собі не призведе до збільшення отриманих реальним сектором кредитів або збільшення споживчих витрат. На практиці це може збільшити грошову масу в банківській системі.

Необхідне масивне бюджетне стимулювання. Відновлення довіри та впевненості на фінансових ринках з метою нормалізації процесу кредитування залишається завданням першочергової ваги. Однак до тих пір, поки переважають побоювання можливого серйозного економічного спаду, як споживачі, так і інвестори прагнуть уникати ризиків. З урахуванням обмежених можливостей кредитно-грошового стимулу можливості бюджетної політики потрібно проаналізувати в контек-

Мал. Джордана Попілієва,
Румунія
(фестиваль „Карлюка”, м. Полтава)

сті відновлення активності у світовій економіці. Серйозність фінансової кризи примушує до дій, які відповідають масштабу проблеми й тому мають виходити за рамки звичайних бюджетних міркувань. На початку 2008 року в США була затверджена програма з бюджетного стимулювання у розмірі близько 168 млрд. дол. США або майже 1,1% від річного ВВП, в основному у формі повернення податкових платежів споживачам. Одні вважають ці заходи ефективним механізмом поживлення економіки принаймні впродовж одного кварталу, інші виражають сумнів в їх довгостроковому ефекті. Вже очевидно, що цей пакет заходів виявився недостатнім, беручи до уваги серйозність ситуації.

У багатьох країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою ставлення до лібералізації кредитно-грошової політики було негативним, в основному через заклопотаність з приводу можливого посилення інфляційного тиску та девальвації валюти. За підрахунками економістів, інфляційний тиск у 2009 році має послабшати, оскільки світові ціни на продовольство та енергоресурси знижуються разом із попитом у всьому світі. На думку вчених, це має створити певні

можливості для лібералізації кредитно-грошової політики, а також для бюджетного стимулювання, хоч би в тих країнах, які володіють потужними резервами іноземної валюти.

У країнах, що розвиваються, неоднакові можливості для вживання протициклічних заходів. Наприклад, в багатьох з них встановилася традиція проциклічної макроекономічної політики, що частково пояснюється запровадженими правилами (рівнем інфляції і т.п.).

Наприклад, Китай вже почав проводити активну політику й розробив план масштабного бюджетного стимулювання в обсязі, еквівалентному 15% від ВВП.

Для багатьох країн із середнім або низьким рівнем доходу можливості проведення такої політики більш обмежені, оскільки їх валютні резерви швидко скорочувалися або унаслідок впливу капіталу, або через різке падіння попиту на експорт, або ж обох чинників одночасно.

Для забезпечення достатніх стимулів було б доцільно координувати на міжнародному рівні бюджетні програми з відновлення економіки. Це може дати ефект помноженої дії, збільшений на 30% за допомогою міжнародних економічних зв'язків, як для світової економі-

ки, так і економік окремо взятих країн. Координована лібералізація кредитно-грошової політики, міжнародна координація бюджетних заходів допомогла б обмежити небажані коливання у відсоткових ставках між країнами та коливаннями валютних курсів серед головних валют. Порівняно з координацією кредитно-грошової політики домогтися координації бюджетної політики складніше як через технічні, так і через політичні причини. Тому така співпраця вимагає розробки відповідних інститутів.

Світова економічна криза сприяла прояву всіх проблем, які були накопичені українською економікою впродовж останніх 19 років. Економіка довго йшла на „ресорах“ і тепер спустила гальма. Можна вважати, що потяг їде вниз, якщо подивитися на загальносвітову тенденцію. Та з іншої точки зору, маючи на увазі, що Україна довго наздоганяла світову економіку та вважалося, що мі ніколи її не доженемо – зараз маємо шанс, допоки світ сповільнив свій розвиток, наздогнати світові стандарти. Нині ми можемо вкласти гроші в ті галузі економіки, які були відсталіми, та розвинути їх.

Україна має вирішити проблему дуже великого від'ємного сальдо торговельного балансу та нестачі золотовалютних резервів, необхідних для сплати критичного імпорту та виконання кредитних зобов'язань держави, банків та інших приватних корпорацій перед іноземними кредиторами. Загальні зовнішні зобов'язання приватного сектора сягають 85 млрд. дол. США. Більшість зовнішніх зобов'язань приватного сектора є короткостроковими і середньостроковими,

однак за умов глобальної економічної кризи навряд чи будуть рефінансовані. У разі нестачі валютних коштів Україну чекає різке знецінення курсу національної валюти та масове оголошення дефолтів за своїми зобов'язаннями в іноземній валюті з боку українських компаній та фізичних осіб. Це загострюватиме кризу ще більше.

Існує проблема істотного падіння виробництва в бюджетотворюючих галузях економіки – металургії та хімічній промисловості. Це й проблема суттєвого скорочення валютних надходжень від експорту підприємств цих галузей, й значне скорочення податкових платежів до бюджетів усіх рівнів. Фактично зупиняється будівельна галузь. Відбувається значне скорочення доходів рекламного бізнесу, торговельних організацій від продажу побутових товарів.

Великою проблемою стає істотне зростання загального обсягу простроченої заборгованості як за кредитами банків, так і за кредиторськими зобов'язаннями одних приватних компаній щодо інших та за податковими платежами.

Вже з 2009 року наближається різке зростання кількості осіб пенсійного віку. Це наслідок перебування України в так званій демографічній ямі.

Закінчую статтю віршами Ади Сванідзе:

*„Вопрос вопросов:
Возможна ли гармония
хаоса?
А если нет – то какова
основа
Для создания системы
новой?“*

Олена СЛЮЗКО,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Нова оборонна доктрина Бразилії – технології понад усе!

**Володимир ЛАКОМОВ,
Надзвичайний і
Повноважний Посол
України в Бразилії**

18 грудня 2008 року Президент Бразилії Луїс Інасіу Лула да Сілва підписав декрет про затвердження нової Національної стратегії оборони, яка стала вінцем майже дворічної інтенсивної роботи чималого колективу військових і цивільних фахівців, представників наукової еліти країни, апаратів багатьох причетних до цієї сфери міністерств і відомств, насамперед Міністерства оборони та Секретаріату зі стратегічних питань Адміністрації Президента Бразилії. Саме керівників цих відомств – Міністра оборони Нельсона Жобіма, адвоката за фахом, та Державного міністра зі стратегічного планування Роберто Мангабейру Унгера, в минулому професора Гарвардського університету, відомого філософа та соціолога, обґрунтовано називають «батьками» цього важливого документа. До речі, нинішній Президент США назвав Р.Мангабейру одним із найулюбленіших викладачів за часів навчання у своїй alma mater.

Одразу ж після оприлюднення бразильська оборонна доктрина привернула до

себе увагу фахівців і урядовців, військових і політиків. Не залишилася вона поза увагою і представників бразильського та іноземного бізнесу, передусім тих, хто займає провідні позиції у військово-промисловому комплексі, викликала ентузіазм в університетах і науково-дослідних закладах, особливо в тих, хто займається діяльністю у таких секторах, як «кібернетичний, космічний та ядерний», які визначаються в доктрині такими, що відіграють «життєво важливу роль» для всієї системи національної безпеки країни.

Інтригуючою і, до деякої міри, нетиповою для подібного роду документів є коротка вступна частина стратегії, котра, як колись казали, виконує «ідеологічне навантаження» і формує світоглядні підходи до розкриття головної теми документа:

«Бразилія – держава миролюбна як за своїми традиціями, так і за переконаннями. Вона живе у мирі зі своїми сусідами. Керується у своїх зовнішніх зносинах, поміж іншого, конституційними принципами невтручання, захисту миру та вирішення конфліктних ситуацій мирним шляхом. Ця риса пацифізму притаманна національному характеру і є духовною цінністю, яку бразильський народ плекатиме й надалі.

Бразилія, як країна, що розвивається, займатиме гідне місце на авансцені світового розвитку без того, щоб вдаватися до гегемонії чи панування. Бразильський народ не має бажання нав'язувати свою волю іншим народам. Він хоче зве-

личувати себе без імперських амбіцій».

Автори доктрини підкреслюють, що впродовж усієї історії країни не було такого масштабного обговорення питань, пов'язаних з національною безпекою та обороною. Уряди, які перебували при владі, обмежувалися лише питаннями закупівлі або організації виробництва того чи іншого виду озброєння, військової техніки, проведенням реформ, які не торкалися основи функціонування і розвитку збройних сил країни. Тому цей перший такого роду документ, на думку авторів, має носити системний характер, стати програмою, стратегічним планом не тільки для військових і підприємств національного ВПК, а сприяти набуттю Бразилією нової ролі – держави з глобальними інтересами і широкою відповідальністю.

Саме тому творці Національної стратегії оборони вбачають за необхідне обґрунтувати природний зв'язок, органічну спорідненість свого документа з Національною стратегією розвитку – основою політичного та економічного курсу бразильського президента, його програмою здійснення амбітних реформ та прискорення соціально-економічного розвитку країни.

Таким ключовим, об'єднуючим елементом обох документів є «розвиток і впровадження високих технологій».

У структурному плані Національна стратегія оборони Бразилії тримається на трьох «стрижнях»:

1. Підвищення боєздатності національних збройних сил;

2. Розвиток військово-промислового комплексу, перед яким ставиться завдання повністю забезпечити національні збройні сили всім необхідним;

3. Реформування організаційних засад, комплектування сухопутних військ, ВМС та ВПС Бразилії.

Рефреном всього документа виступає «технологічна тріада» – три ключових сектори: космічний, кібернетичний та ядерний. При цьому зазначається, що співпраця з іншими країнами в зазначених галузях у вигляді реалізації спільних проектів чи придбання технологій, устаткування, послуг мають підпорядковуватися єдиній меті – зміцненню національного науково-технічного потенціалу, підвищенню конкурентоспроможності бразильських виробників передової техніки та озброєнь.

Серед пріоритетів космічного сектора визначаються:

– проектування та виробництво ракет-носіїв для запуску супутників, розробка систем дистанційного управління, насамперед, інерціальних систем, та технологій двигунів на рідкому паливі;

– проектування та виготовлення супутників, передусім таких, які функціонують на геостационарних орбітах, а також багатоспектральних приладів, призначених для дистанційного зондування Землі з високою візуальною спроможністю; розробка технологій контролю за місцезнаходженням супутників;

– розробка сучасних технологій зв'язку з використанням супутників для впровадження систем кон-

тролю та координації дій військ наземного, повітряного та морського базування (включаючи підводні човни), створення відповідних інформаційних мереж;

– розробка технологій визначення географічних координат за допомогою супутників.

Активне впровадження кібернетичної складової у збройних силах, на думку творців стратегії, сприятиме розширенню використання інформаційних технологій у виробничих, освітніх та суто військових цілях. Пріоритетним завданням у цій сфері вбачається створення інформаційних мереж, здатних забезпечувати чітку взаємодію всіх військових контингентів. Важливим компонентом цього має стати забезпечення сталого надійного зв'язку між військами та об'єктами космічного базування. З цією метою планується створення спеціальної «кібернетичної» установи, до сфери відповідальності якої буде віднесено розробку та впровадження відповідних технологій.

Стратегічна роль в контексті оборонної доктрини Бразилії відводиться ядерному сектору. Саме цей сектор, за словами авторів документа, має забезпечити найтісніший зв'язок між на-

укою та обороною з метою прискореного розвитку країни. В Національній стратегії зазначається, що згідно з конституційними нормами та міжнародними зобов'язаннями, в Бразилії забороняється використання атомної енергії та ядерної технології в будь-яких цілях, які можуть підпадати під визначення «немирні». При цьому це здійснюється під різними приводами, зокрема, в рамках проголошеного імперативу «прогресивного ядерного роззброєння» країн, які «легально» володіють арсеналами атомної зброї.

У документі зазначається, що «ніяка інша держава не є такою активною у справі ядерного роззброєння, як Бразилія». Водночас, заклавши собі доступ до атомної зброї, Бразилія не повинна відмовлятися від ядерних технологій. Навпаки, цей сектор, згідно з положеннями Національної стратегії, має отримати додаткові стимули для розвитку.

Національна стратегія оборони Бразилії передбачає запровадження низки ініціатив для прискорення розвитку ядерних технологій:

1. Завершення проекту створення атомного підводного човна, перенесення на

територію країни повного циклу його проектування, виробництва, технічного обслуговування та ремонту, включаючи виготовлення реакторів та виробництво ядерного палива;

2. Завершення робіт з геологічної розвідки, оцінки та введення в експлуатацію нових родовищ уранових руд;

3. Створення науково-конструкторського потенціалу з проектування та будівництва атомних електростанцій на основі національних технологічних розробок із залученням бразильських наукових та інженерних кадрів, налагодження дієвої співпраці з іноземними державами та підприємствами з метою освоєння міжнародного досвіду в цій сфері. Прискорення введення в дію нових атомних станцій з метою якнайповнішого забезпечення зростаючих потреб в електричній енергії, запровадження найбільш високих світових стандартів у сфері контролю за експлуатацією таких станцій та мінімізація їх впливу на довкілля, використання АЕС в режимі стабілізації ринку виробництва електроенергії, який формується переважно за рахунок відновлювальних джерел енергії (Примітка: на сьогодні понад 90% усієї електроенергії в Бразилії виробляється гідроелектростанціями, що робить країну значною мірою залежною від кліматичних умов);

4. Збільшення секторів національного господарства, в яких застосовуватимуться ядерні технології.

Бразилія і надалі приділятиме особливу увагу розвитку ядерних технологій, їх широкому застосуванню в промисловості, медицині, сільському госпо-

дарстві, енергетиці тощо. При цьому в політичному плані держава виступатиме проти будь-яких доповнень до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, спрямованих на введення додаткових обмежень без відповідного поступу на шляху реалізації головної мети договору – роззброєння держав, які володіють атомними арсеналами.

Підсумовуючи значення нової оборонної стратегії Бразилії, необхідно зазначити, що вперше розробники такого роду документів не тільки підійшли «нестандартно» до його змісту, а й зробили спробу використати військову сферу як двигун для прискорення подолання традиційного технологічного відставання між розвиненими країнами і так званим «третім світом».

Саме таке «надзавдання» покладено в основу стратегії. Окрім того, головний військовий документ визначає й шляхи його виконання, а саме – через підготовку національних кадрів, спроможених здійснювати наукові дослідження, генерувати нові технічні ідеї, доводити їх до стадії конструкторських розробок за рахунок посиленого фінансування наукових центрів, університетської науки, а також через запровадження системи спеціальних грантів і стипендій для вивчення та освоєння закордонного досвіду.

Остаточним результатом, як вбачають творці стратегії, стане не тільки вихід Бразилії на позиції одного з лідерів у світовій політиці, а й закріплення за нею ролі держави з передовими технологіями.

(Повний текст Національної стратегії оборони Бразилії – на сайті Міністерства оборони ФРБ https://www.defesa.gov.br/eventos temporarios/2008/estrategia_defesa_nacional.pdf)

Етаноловий кінь у степах України

Ганна ВЕЛЬГАЧ,
докторант Федерального
університету Парани,
фінансовий директор
підприємства “Сімбіозіс”,
Парана, Федеративна
Республіка Бразилія

Кажуть, в доісторичні часи на українських родючих і багатих на пашу чорноземах був приручений перший кінь – незамінний помічник людини в усіх її добрих і лихих справах. Часи змінюються, і тепер, коли Україна переживає, думаю, тимчасові, труднощі із “вівсом” для своїх залізних коней, варто розглянутися й зробити правильний вибір стратегічного партнера для забезпечення своєї дешевої та екологічно чистої їзди.

Можливо, хтось при цьому згадає зразкову Ісландію, яка освоїла водневі станції для автомобілів, я ж хочу

запропонувати українським підприємцям пильніше придивитися до Бразилії, яку більшість в Україні знає, на жаль, лише як країну карнавалів, кави та хороших футболістів, десятки три яких грають в українських клубах. І хоча відстань від жовто-блакитної України до блакитно-жовтої Бразилії – 11 тисяч кілометрів, з цією країною треба більше дружити, уже хоча б тому, що Бразилія вже майже 30 років активно використовує альтернативу дорогому бензину – екологічно чистий етанол.

Особливо актуальним це запрошення до співпраці двох країн видається після провалу наприкінці липня 2008 року дохійських переговорів, в яких Бразилія брала активну участь, протягом 7 років захищаючи на форумі СОТ одночасно й інтереси митного союзу Південної Америки – МЕРКОСУР, та добиваючись від Європейського Союзу та США прийнятних тарифів на свої сільгосппродукти в обмін на промислові товари розвинених країн.

Не домовилися. Економічні кити світу, насамперед Китай та Індія, до клубу яких так прагне потрапити й Бразилія, не захотіли погодитися на спільні правила гри у світовій торгівлі. Характерно, що більшість бразильських ЗМІ, коментуючи за-

вершення безрезультатних переговорів у Женеві як провал бразильської дипломатії, висловила побажання уряду: добре думати, з ким “водитися” у майбутньому. Тепер, здається, Бразилія намагається заручитися підтримкою з цього питання спочатку всередині МЕРКОСУР, зокрема, Аргентини, та більше покладатися на формат двосторонніх угод.

І ось у цей вирішальний для Бразилії час, чому б Україні не нагадати про своє існування, запропонувавши стратегічне партнерство?

Тобто Україна з її географічним положенням (центр Європи), розвинутою інфраструктурою, науково-технічним потенціалом, передовими технологіями, яких так потребує Бразилія, і якими, до речі, не поспішають ділитися з нею інші країни, може стати для нас своєрідними воротами між Європою і Азією.

Наприклад, коментуючи особливу роль України в європейській перспективі, німецька газета “Frankfurter Allgemeine” вважає що, Україна з її темпами економічного зростання, природними ресурсами та безмежними ланами могла б бути корисною для Євросоюзу, відіграючи роль “стратегічного мосту” між Заходом і країнами Центральної Азії. А для Бразилії?

Українсько-бразильським відносинам у цьому році виповнюється 16 років. І хоча за цей час між двома країнами було укладено більш як півсотні двосторонніх угод, які мали б торувати надійні маршрути економічного, політичного та гуманітарного співробітництва, на мою думку, Бразилія поки що не демонструє великого зацікавлення у зближенні. Не поспішає, так би мовити, ставати стратегічним партнером України. Можливо, головною причиною цього є тінь Росії, в якій Україна продовжує перебувати, та намагання Бразилії бути “великою” і дружити з “великими”. А може, на нинішніх бразильських керівників діють закладені ще за радянських часів стереотипи, які й сьогодні ще продовжують культивуватися університетською професурою, щодо місця України у сфері бразильських інтересів?

А можливо, це результат недогляду з обох боків: українці кажуть – далеко та Бразилія, та й що там, крім кави, можна купувати... та імпортують футболістів, а бразильці, вже знаючи про можливості України, прикидають – але ж ця країна у 15 разів менша від нашої...

Правда, є й позитиви. Так, після свого другого візиту у 2003 році українського “космічного” Президента, Л.Куч-

06.06.2008 Бразилія готова виступити “локомотивом” просування економічних інтересів України в Латинській Америці, заявив заступник Міністра закордонних справ Бразилії Евертон Варгас за підсумками III засідання Міжурядової українсько-бразильської комісії з торговельно-економічної співпраці в Києві. Він дав високу оцінку наповненню і динаміці розвитку двостороннього економічного співробітництва, особливо наголосивши на конструктивному характері партнерства в проєкті зі створення ракетно-космічного комплексу “Циклон-4” на космодромі Алкантара в Бразилії.

У 2008 році в Латинській Америці розпочався масовий продаж біопального, до складу якого входить тростинний спирт і пальмова олія. Ціни на нього обіцяють нижчі, ніж на бензин чи дизель. Урядовці Коста-Ріки сподіваються, що новація зменшить залежність країни від нафтотрейдерів і дасть імпульс для фермерів розширювати посіви цукрової тростини.

31.12.2008 р. Двогодинний випробувальний політ новозеландського пасажирського літака, паливом для якого була олія, завершився успішно. Як передало Бі-бі-сі, компанія “Air New Zealand” назвала це випробування справжньою віхою в освоєнні нових видів авіапального, покликаних зменшити шкідливі викиди та одночасно знизити вартість польотів.

З інтерв'ю Президента Бразилії Луїса Інасіу Лула да Сілва агентству “Інтерфакс”:

– У сфері енергетики Бразилія розвиває альтернативні джерела. Етанол, який уже понад 30 років приводить у рух автомобілі в Бразилії, готовий стати великим енергетичним “предметом споживання” у світовому масштабі. Гадаю, що скоро й біодизель попрямує цим самим шляхом. Н-ВІО – це велике технологічне досягнення, яке принесе світу благо. Йдеться про вироблюване дизельне паливо зі вмістом 18% олії (наприклад, соєвої чи касторової). У підсумку виходить паливо з майже такими самими характеристиками, як і звичайне.

ми, було підписано угоду про спільне освоєння космосу з використанням української ракети-носія та бразильського космодрому Алкантара, а у 2007 році було створено спільне бізнес-підприємство "Алкантара-Циклон-Спейс". Очікується, що у 2010 році відбудеться запуск української ракети "Циклон-4" із бразильським супутником на борту.

Слід відзначити, що за всю історію Бразилії це лише друге спільне бізнес-підприємство. Першою була створена ще в 1984 році, за часів т.зв. військової диктатури, найбільша у світі бразильсько-парагвайська гідроелектростанція "Ітайпу" на 14 тис. МВт встановленої потужності, яка у 2000 році виробила рекордні 94.428 ГВт•год електроенергії.

Звичайно, з року в рік між двома країнами поступово зростає товарообіг, який у цьому році за прогнозами спеціалістів, може досягти 1 млрд. дол. США. Головними статтями українського експорту до Бразилії є добрих та сталь спеціальних сортів. Бразилія, в свою чергу, продає Україні каву,

м'ясо, цукор-сирець, сантехнічні вироби.

Водночас, існують можливості для значного збільшення обсягів двостороннього обміну товарами та послугами. Усім відомі труднощі, з якими Україна зіштовхується на шляху до вступу в Європейський Союз. У той самий час, Бразилія, долаючи протекціоністську політику США і розвинених країн Європи, добивається широкого виходу своїх сільськогосподарських продуктів, зокрема, екологічно чистого пального – етанолу, на світові ринки. Тому необхідно шукати шляхи до можливих спільних дій.

Показовою є доля бразильського етанолу, 98% етилового спирту на базі цукрової тростини, освоєння виробництвом якого країна розпочала ще у 80-ті роки минулого століття разом із випуском спеціальних автомобільних двигунів, сучасна назва яких є ФЛЕКС. Автомобілі з такими двигунами працюють як на звичайному бензині, так і на етаноло-бензиновій суміші в пропорції один до чотирьох.

Бразилія має потужну індустрію виробництва етанолу з тенденцією до стрімкого зростання. Так, лише у цьому році передбачено будівництво та введення в експлуатацію ще 34 нових спиртових заводів. Ця сама характеристика відноситься й до виробництва автомобілів, річна програма якого становить близько 3 мільйонів одиниць. Нинішня 20% частка універсальних двигунів ФЛЕКС, що випускаються Бразилією, з часом має зрости до

70%. Саме в цьому контексті Україна й могла б утворити своєрідні ворота для цього бразильського товару.

Таким чином, Україна, як ложка на обідньому столі, може стати дуже корисною для Бразилії у плані просування її товарів та послуг на євразійський економічний простір, зокрема, споживачи та продаючи, удвічі дешевший порівняно з європейським, бразильський етанол та виробляючи універсальні двигуни ФЛЕКС.

Ще одним дуже важливим напрямом співпраці між двома країнами може стати реалізація програм захисту та науково-технічного освоєння Амазонії, про порятунок якої, насправді ж маючи на прикметі гальмування просування дешевого бразильського етанолу на світовий ринок, кажуть усі на міжнародних форумах із захисту довкілля, як правило... – від імені виробників нафтопродуктів. Україна, яка після Чорнобиля, безумовно, є авторитетним експертом з питань екології, може сказати своє вагомє слово щодо реального стану із захистом бразильської природи.

Хотілося б, щоб Україна стала для світу зразком, з одного боку, використання своїх багатих чорноземів, а з

іншого, через запровадження найновіших енергозберігаючих технологій останнього покоління, знайшла на цьому шляху також надійних партнерів на Південноамериканському материкау.

Україна здійснить повномасштабний перехід на альтернативні види палива. Про це Прем'єр-міністр Юлія Тимошенко заявила 14 січня на прес-конференції. Вона уточнила, що в даний час урядом взято всіх необхідних заходів для переведення ТЕС на мазут. "За умов, коли нафта подешевішала втричі, мазут зараз є абсолютно рентабельним видом палива", – сказала прем'єр. Крім того, за словами Ю.Тимошенко, уряд розглядає можливість повного переходу на використання електрики для опалювання та підігріву води в житлово-комунальному секторі. "В Україні існує надлишок електроенергії. Ми споживаємо тільки 50% від того, скільки її виробляємо", – сказала прем'єр. Ю.Тимошенко також повідомила, що уряд має намір активізувати розробку вугледобувних родовищ на українській частці Чорноморського шельфу для забезпечення економіки власним газом.

40-літній бразилець Рафаель Каран гостинними українськими воротами скористався ще 2 липня 2001 р. під час подорожі навколо світу. УНІАН

Післякризовий сценарій: усе буде гаразд

Економічні відносини України та Угорщини пройшли випробування неодноразовими потужними кризами, які впродовж майже двох десятиліть періодично заливали обидві країни і весь постсоціалістичний простір. Однак, переконаний радник Посольства Угорської Республіки в Україні, керів-

ник відділу з питань економіки Тамаш Беркі, українсько-угорські торговельні відносини довели свою рідкісну властивість Фенікса – відроджуватися та набирати обертів після кожного падіння. Спостереженням і прогнозам Тамаша Беркі можна довіряти – вперше він заступив на пост зас-

тупника торгового представника Угорщини в СРСР рівно 20 років тому й відтоді тримав економічну складову українсько-угорських відносин у зоні посиленої уваги. Причини свого оптимізму Тамаш Беркі аргументував, відповідаючи на запитання кореспондента «З.С.»

– Про наслідки економічної кризи на розвиток наших економічних відносин ми зможемо говорити тільки через три місяці – тоді будуть зрозумілі більш-менш достовірні тенденції. Можу сказати, що динаміка, яка спостерігалася впродовж листопада 2008-го року, давала значні приводи для оптимізму. Однак торішній грудень посилив негативні тенденції, і ми мусимо проаналізувати структу-

ру нашого торговельного балансу, щоб зрозуміти, де можемо подолати занепад. Загалом, торішня картина за винятком грудня дає 30-відсотковий приріст у різних галузях. Зокрема, в експорті України у 2008 році з'явився новий рядок – експорт в Угорщину соняшнику на загальну суму 50 млн. доларів. Що ж до угорської торгівлі, таких коливань від нуля до 50 млн. доларів у нас не спостерігалось.

Мені дуже приємно було побачити, що стаття «Електричні товари» у нас сягнула позначки у півмільярда доларів для кожної зі сторін. Це й за рахунок кооперативних поставок, і за рахунок поставок комплектуючих для мобільних телефонів, певна частина яких збирається вже тут, в Україні.

Я переконаний, що в найближчому майбутньому на нас очікує сплеск такої кооперації. В Україні з'являть-

ся потужні підприємства зі складання різних механізмів, які працюватимуть на місцевий ринок, зменшуючи частку експорту цих товарів. Ми вже спостерігаємо перші ознаки цього процесу. До нас звернулося кілька українських підприємств з пропозицією поставляти їм комплектуючі. Свого часу в Угорщині була започаткована державна програма створення та підтримки підприємств, які випускають комплектуючі деталі. Тож сьогодні дешевше їх купувати в Угорщині, ніж налагоджувати лінії в Україні.

Прекрасно розвивається кооперація між нашими підприємствами легкої промисловості. Українські майстри шиють за угорськими замовленнями з матеріалів, які постачає замовник, особливо жіночі речі, які надзвичайно складно і виготовити, й продати.

Звичайно, кризові настрої вплинуть на всі ці сфери співробітництва. Однак попередній досвід додання складнощів переконує, що ми блискуче реконструюємо наші відносини.

Ми маємо резерви для поглиблення співробітництва в усіх регіонах України. Традиційно Угорщина має дуже хороші контакти зі Східною Україною, а не тільки з прикордонними регіонами, Закарпаттям та

Центром України. Товарообіг, відзеркалений вже в українській статистиці, сягнув 2,6 млрд. американських доларів. При чому це врівноважений обіг, за яким Україна отримала незначне позитивне сальдо. Такі гроші нереально заробити в одному окремо взятому регіоні – це плідна співпраця підприємців із різних місцевостей двох країн. За останніми даними, які ми отримали перед кризою, Україна перебуває десь на 14-му місці в Угорщині за товарообігом. Якщо ми братимемо до уваги вартість послуг, думаю, Угорщина може претендувати на почесне місце ближче до першої п'ятірки серед країн, які мають економічні відносини з Україною.

Попри кризові явища, ми маємо колосальні перспективи й мусимо ними скористатися. По-перше, це аграрний сектор. Тут закладені підвалини співробітництва, як на ниві вирощування елітного насіння, так і засобів захисту рослин, технологій, сільськогосподарської техніки. Великі перспективи має розвиток переробки продуктів харчування. Наші аграрії прекрасно знають один одного, розуміють переваги та недоліки культивування тієї чи іншої культури в кожному регіоні. Така кооперація дозволяє спільний українсько-угорський продукції виходити на ринки третіх країн.

Ми маємо традиційні великі перспективи в хімічній галузі. Угорські ліки традиційно мають високу репутацію на українському ринку, і галузь нафтохімії – виготовлення пластмас – теж дає непоганий оборот.

Вступ Угорщини до Європейського Союзу мав величезні позитивні впливи для України. Адже сьогодні той товар, який потрапляє в Угорщину, може продаватися на узбережжі Північних морів, де завгодно, на теренах ЄС. Перед вступом Угорщини до ЄС я пам'ятаю

точилися великі дискусії щодо наслідків цього кроку. Я казав тоді й повторюю зараз – від членства Угорщини в ЄС Україна тільки виграє. Про це нині свідчить наш товарообіг. Інша річ, що вступ Угорщини в ЄС не був парадним маршем. Це був надзвичайно важкий похід. Ми мусили приймати умови Європейського Союзу, не маючи права впливати на них або їх змінювати. Дуже важко нам було приймати ці правила. Я не відкрию ніякої страшної таємниці, якщо скажу, що деякі галузі промисловості дуже сильно постраждали. Однак були й ті, які відразу опинилися у вигравші. Якщо ми нині підіб'ємо всі мінуси та плюси, вийде, що на загал Угорщина, безумовно, виграла від вступу в ЄС.

Так само й Україна відчуватиме всі переваги від вступу в СОТ, коли жорстко буде дотримуватися всіх правил гри. СОТ – це клуб. Підписання протоколу про приєднання до нього не дає нічого. Скрупульозне дотримання домовленостей відкриває широкі можливості. Правила СОТ не завжди можуть бути приємними для тієї чи іншої країни, точніше, деякі можуть бути дуже приємними, а деякі – ніщивними. Однак, підписуючи

протокол, держава бере на себе певні зобов'язання. І дотримання їх упродовж кількох років дасть безсумнівні переваги.

Я бачу широкі перспективи у спільній роботі над реконструкцією комунального господарства України. Ми маємо досвід такої роботи. А він – дорогого варті. Жодна з розвинених країн не отримала досвіду реконструкції свого житлово-комунального господарства, оскільки воно існувало у них на інших засадах. Ми знаємо, що для того, щоб провести реконструкцію будинку, треба створити юридичну особу-власника цього будинку за участю усіх власників квартир. Тоді з'явиться відповідальний за стан цього приміщення, території перед ним і комунікацій. Тоді відповідальний власник зможе укладати договори на різні види робіт, незалежно від міської чи районної влади. Це величезний бізнес і дуже перспективний напрям співпраці.

Переконаний, що райдужні перспективи нашої співпраці знаходяться у туристичній сфері. В Угорщині немає моря, однак є багато термальних джерел, які від пізньої осені до ранньої весни здатні радувати ілюзією літа. У багатьох місцях тер-

мальні джерела працюють цілодобово.

В Україні є море. Багато угорців закохані у кримські краєвиди, але ж нині відпочинок в Україні дорожчий за Іспанію, де, до речі, сервіс ліпший. Треба подумати, як повернути туриста в Україну. І не тільки на береги Чорного і Азовського морів. Перекопаний, що величезну перспективу має розвиток гірськолижного спорту в Карпатах. За умов наявності відповідної інфраструктури – у п'ятницю можна сісти в авто і відправитися на вихідні на гірськолижний курорт в Карпати – так само, як зараз наші співвітчизники прямують до Австрії. Нормальні підприємники, амуніція та пристойні ціни на готелі привернуть до Карпат численних угорських туристів.

Басейн Тиса, – винятковий туристичний рай, пов'язаний із певними ностальгічними настроями, – здатний зачарувати десятки сотень моїх співвітчизників. Зрештою, і Україна, і Угорщина мають усі можливості, щоб ефективно подолати кризові явища і зустріти новий день на новій високій ноті!

*Записала
Ольга ТАУКАЧ*

Ми — європейці

2009 рік для європейської та євроатлантичної безпеки є знаковим. НАТО відзначає 60-ту річницю від створення 1949 року, водночас 10-ті роковини членства в Альянсі – за плечима Угорської Республіки. Глибокий досвід, з одного боку, і підлітковий період розвитку безпекової схеми існування Угорщини – з іншого. Нагадаємо, що саме Угорщина пройшла найскладніший, трагічний шлях захисту права народу на волевиявлення і свободу під час Національної революції 1956 року – відчайдушної спроби виходу з радянського військового блоку Організації варшавського договору. Ця країна першою вийшла з цієї організації – радянського військового блоку 1989 року. Саме ця подія стала тим поштовхом, першою ознакою руйнування всієї радянської соціалістичної системи, у т.ч. і СРСР.

В урочистостях з приводу відзначення цих двох річниць взяли участь слухачі та викладачі Дипломатичної академії України, запрошені директором Сегедського Центру політики безпеки паном Ласло Тотом.

Сегедський Центр політики безпеки проводить аналітичну роботу та веде навчальний цикл, де слухачі з різних країн знайомляться з теоретичними основами системи європейської та євроатлантичної безпеки, європейської інтеграції, політикою Угорщини. Представники Дипломатичної академії України традиційно проходять тренінги в центрі, але цього разу наша поїздка була особливою, оскільки співпала із згаданими урочистостями, в яких взяли участь високі посадові особи уряду Угорщини, представники ЄС і НАТО, дипломатичного корпусу, акредитованого в Угорській Республіці, освітніх установ і

неурядових організацій. Під час урочистого зібрання особливу увагу привернули думки, висловлені Міністром закордонних справ Угорщини пані Кінгою Їонц, яка підкреслила, що Угорщина є прихильником надання Україні повноправного членства в НАТО і ЄС. При цьому вона наголосила на необхідності забезпечен-

ня більш широкої підтримки цього курсу з боку громадян України та проведення відповідних реформ.

Пані міністр Кінга Їонц окремо зупинилася на історії європейської та євроатлантичної інтеграції Угорщини: країна набула членства спочатку в НАТО, а через п'ять років в ЄС. Особливу увагу пані Міністр зосередила на тому, що Угорщина значно виграла завдяки членству в НАТО: її економіка стала більш привабливою для іноземних інвесторів. Водночас Угорщина стала складовою системи колективної безпеки; отримала можливості впливу на прийняття важливих колективних рішень; збагатила та посилила власний оборонний потенціал, перейшла на професійну армію. Досвід Угорщини міг би бути врахований у відповідній практиці України. І в цьому Угорщина готова посприяти нашій державі. На переконання пані К.Їонц, щоб подолати труднощі, „учасники конференції повинні належати до одних і тих же міжнарод-

них організацій, а громадянам цих країн не повинна бути потрібною віза для в'їзду до Угорщини”.

„Ми поділяємо одні й ті ж самі європейські цінності”, – рефреном звучало в її виступі. „Ми повинні розвивати співробітництво в цьому регіоні. Ми маємо зміцнювати солідарність: нещодавня газова криза про це добре нагадала. Має бути гарантована система безперервного енергопостачання”.

Водночас було згадано про існуючі проблеми, з якими стикається НАТО на сучасному етапі. А саме: проблема Афганістану, непорості відносини з Росією тощо. Міністр нагадала про існування серйозних нетрадиційних загроз, таких, як комп'ютерний тероризм, сучасний спалах піратства, торгівля людьми тощо. На думку пані міністра, країни-члени НАТО та партнерські держави мають розширити горизонти мислення, оскільки без цього неможливо адекватно реагувати на нинішні та майбутні виклики безпеці.

Учасники урочистостей висловлювали аналогічні думки. Ідеї, що звучали, підтримали й представники дипломатичного корпусу, акредитованого в Угорщині – посли України, Боснії та Герцеговини, Сербії тощо. Нагадали, що Угорщина та саме місто Серед має великий досвід транскордонного співробітництва, яке постійно розширюється, з Сербі-

єю, Румунією та іншими сусідніми державами.

Поза участю в офіційних заходах представники України прослухали цикл лекцій щодо євроатлантичної інтеграції Угорщини. Від імені делегації Дипломатичної академії України професор Людмила Дмитрівна Чекаленко зробила слайдову презентацію щодо європейського вибору України, в якій нагадала про широкий спектр співпраці України з НАТО, європейськими структурами, наголосила на проблемах, які перешкоджають реалізації євроатлантичних намірів нашої держави. Зупинилася, зокрема, на загрозах, з якими Україні досить важко впоратися самотужки, підкресливши, що

наша країна розраховує на підтримку з боку Угорщини, країн Вишеградської четвірки та інших європейських держав у реалізації євроатлантичного вибору. У цих паралелях міжнародного спілкування ми бачимо два рівні відносин з європейськими країнами. Перший – міжлюдський, який не викликає питань і не несе якихось проблем. Українське середовище має чимало точок дотику з європейцями, ми розуміємо один одного, долаємо ті самі труднощі, вирішуємо подібні проблеми, розмовляємо однією мовою. Ми є європейцями. Запитайте нашу молодь, ким вона відчувається? І почуєте відповідь: безсумнівно – європейцями.

Ускладнення починаються на другому рівні спілкування, коли до справи беруться чиновники, так звані паперові люди, які можуть занапастити будь-яку справу.

Слухачі академії – учасники делегації – активно дискутували з виступаючими, висловлюючи цікаві спостереження і широку обізнаність з обговорюваних питань. Учасники заходів одностайно погодилися, що обмін думками виявився

плідним і корисним для всіх, хто брав в них участь.

Головне, що ми, представники України, почули та зрозуміли, що Угорщина хотіла б бачити Україну рівною серед інших європейських країн, серед європейських народів, з якими нас об'єднують єдині європейські цінності.

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
доктор політичних наук,
Анатолій МАРЧЕНКО,
слухач 1-го року навчання

“Ліва вісь” Латинської Америки в контексті цивілізаційного вибору України (історія та сучасність)

Володимир ГОЛОВЧЕНКО,
доктор політичних наук,
професор Інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка

(Закінчення, початок у №1)

Внаслідок подій, описаних у попередньому номері, припинилася паніка серед підприємницьких кіл Бразилії. Вдалося добитися поліпшення макроекономічних показників, окреслили позитивні зрушення в соціальній сфері: лише впродовж 2003–2004 рр. було створено 2,4 млн. нових робочих місць (у 2007 р. рівень безробіття ще становив 9,3%); у рамках програми боротьби з голодом надавалися субсидії більш, ніж 6,5 млн. родин; 106,7 тис. малоземельних фермерів отримали земельні наділи та допомогу в рамках „Національної програми розвитку сімейного сільського господарства”. За півтора місяця до загальних виборів 1 жовтня 2006 р., бразильський лідер Луїс Інасіо Лула да Сілва на засіданні ним же створеної Ради економічного та соціального розвитку представив програму розвитку країни до 2021 р., де, зокрема, передбачено підтримання темпів економічного зростання не менш як 6% на рік, зменшення відсоткової став-

ки з 10% до 3%, щомісячне створення 100–150 тис. нових робочих місць і систематичну роботу над зниженням інфляції. На виконання цієї амбітної програми президент налаштований мобілізувати все суспільство й всі гілки влади, як державний, так і приватний сектор.

Лула принципово відмовився задіяти в президентській кампанії-2006 горезвісний „адміністративний ресурс” (на відміну від традиційних „лівих”, Партія трудящих постійно наполягає на дотриманні демократичних принципів, розширенні демократичного простору на основі партисипативної демократії й досягненні консенсусу з різними політичними силами) і сміливо пішов на другий тур, отримавши 29 жовтня 60,83% голосів проти 39,17% у кандидата від соціал-демократів – колишнього губернатора штату Сан-Паулу Жералду Алкміна. Всі наступні лідери латиноамериканських країн „лівого дрейфу” заповнили досить широкий політичний діапазон між уособленою Уго Чавесом ліворадикальною й популістською тенденцією (одержавлення економіки, придушення опозиції, мілітаризація, концентрація виконавчої влади в руках глави держави) та лівоцентристською й поміркованою, по суті соціал-демократичною, представленою Лулою (модернізація економіки, розвиток представницької демократії та правової соціальної держави).

Президент США Річард Ніксон як у воду дивився, коли ще в грудні 1971 р., приймаючи в Білому домі організатора бразильського

„економічного дива” президента-генерала Емілію Медичі, наголосив: „Куди піде Бразилія, туди піде й уся Латинська Америка”. Четвертим учасником „лівої вісі”, рахуючи з Кубою, де вона розпочиналася, став Екватор, у якому вже через місяць після першого тріумфу Лули на президентських виборах 24 листопада 2002 р. переміг (54,3% голосів) лідер соціалістичної „Партії патріотичного суспільства 21 січня”, один із керівників індіанського повстання на початку 2000 р. полковник Лучіо Гутьєррес. На передвиборних мітингах він з’являвся на білому коні та обіцяв народові розібратися з корумпованою політичною й діловою елітою. „Рівновіддаленість олігархів” за Гутьєрресом виражалася у простій формулі – „хто вкрав \$5 тис. – йде до в’язниці”. Після виборів полковник заявив, що не збирається поривати відносини із Заходом, оскільки він прагматик і поважає права власності та людини та будуватиме ринкову економіку, але, на жаль еліті, повідомив, що захоплюється Уго Чавесом.

Шоправда, вже 20 квітня 2005 р. Лучіо Гутьєррес був позбавлений посади Верховним Судом країни за звинуваченням у „втраті влади”, а фактично – у „кумівстві”. Главою держави, згідно з конституцією, став поміркований віце-президент Альфредо Паласіо. Та в другому турі чергових президентських виборів 26 листопада 2006 р. кандидат від лівого Альянсу „Горда й суверенна Батьківщина” та прибічник „соціалізму XXI століття”, экс-міністр фі-

нансів і промисловості Рафаель Корреа здобув перемогу (56,67% голосів) над „банановим бароном” Альваро Нобоя й підтвердив належність своєї країни до „лівої вісі”. Першими ж його кроками стали розрив співпраці з МВФ, відмова від реалізації „Вашингтонського консенсусу” та підвищення оподаткування приватних нафтових компаній.

Геополітичної ж довершеності „ліва вісь” Латинської Америки набула, коли до влади в економічно зруйнованій Аргентині прийшов лідер лівого популістського „Фронту за перемогу”, довголітній губернатор найбільш південної провінції Санта-Крус Нестор Кіршнер. За підсумками першого туру виборів глави держави 27 квітня 2003 р., на друге місце вийшов експрезидент К.Менема, і коли несподівано для громадськості він відмовився брати участь у наступному турі, 25 травня Н.Кіршнер вступив на посаду президента. Він негайно звільнив керівництво Збройними силами й скасував амністію за злочини, здійснені військовими протягом т.зв. „брудної війни” проти міських партизанів наприкінці 70-х рр. Верховний суд країни був очищений від корупціонерів, а у зовнішній політиці задекларовано дистанціювання від США і зближення позицій із Бразилією та Венесуелою щодо неприйнятності північноамериканського сценарію формування континентальної зони вільної торгівлі „від Аляски до Тьєрадель-Фуєго”.

В економіці аргентинський уряд повернувся до

Васкес, який отримав 51,7% голосів. Взявши за приклад бразильський план подолання бідності, новообраний президент ініціював власний „надзвичайний план”, який передбачав інвестування впродовж двох років \$100 млн. у продовольчі й медичні програми, адресовані 200 тис. найбідніших уругвайців (з 3,5 млн. населення країни). Успішне виконання плану, який був „у багнети” зустрінутий правою опозицією, стало можливим завдяки персональному контролю міністра соціального роз-

витку – сенатора та генерального секретаря Комуністичної партії Уругваю Марини Арісменді, доньки відомого мислителя-марксиста й багатолітнього лідера уругвайських комуністів Роднея Арісменді. Водночас окреслилася тенденція до домінування поміркованих соціалістів на політичній арені Чилі, де після провального для А.Піночета референдуму 5 жовтня 1988 р. щодо продовження його президентських повноважень, центристські та ліві партії згуртувалися в Об'єднання партій за демократію й перемогли на президентських та парламентських виборах у грудні наступного року. Після дворазового обрання президентом Чилі християнсько-демократичних кандидатів від Об'єднання на праймериз 1999 р. гору взяв лідер соціал-демократичної Партії за демократію, професор-економіст і дипломат Рікардо Лагос, який у другому турі президентських виборів 16 січня 2000 р. переміг (51,31% голосів) представника правих сил – экс-мера Сант-Яго Хоакіна Лавіна.

Саме Р.Лагос скасував призначуване й довічне сенаторство (останнє зберегло волю й життя А.Піночетові), добився права президен-

та усувати головнокомандувача Збройними силами й наполог на обмеженні президентського терміну чотирма роками. Дотримання президентом наступності в проведенні виваженої внутрішньої й зовнішньої політики сприяло перемозі на праймериз усередині Об'єднання в травні 2005 р. його однодумця – кандидата соціалістів, экс-міністра оборони Мішель Бачелет. За підсумками другого туру президентських виборів 15 січня 2006 р. вона отримала більшість голосів (53,5%) і стала першою жінкою-президентом в історії Чилі. Показово, що батько президента – бригадний генерал ВПС Альберто Бачелет, що відповідав за продовольче забезпечення столиці, загинув у березні 1974 р. від тортур в ув'язненні за те, що зберіг вірність урядові С.Альєнде під час військового перевороту А.Піночета.

Чи не першим кроком М.Бачелет стало створення Фонду економічної й соціальної стабілізації, що мав зберегти достатній рівень соціальних витрат під час періодичних падінь видобутку міді (на кінець 2007 р. резерви Фонду перевищили \$20 млрд.). Водночас соціалістичний уряд інтенсифікував довгострокову політику лібералізації зовнішньої торгівлі країни (Чилі уклала 57 двосторонніх і багатосторонніх торговельних угод, більше, ніж будь-яка інша держава макрорегіону) й залучення іноземних інвестицій у гірничо-видобувну промисловість і електроенергетику, що дозволило суттєво зменшити безробіття (до 7% у 2007 р.).

З аналогічних позицій виступає й президент Перу – Алан Гарсія, який повернувся до влади внаслідок перемоги в другому турі виборів 4 червня 2006 р. (52,6% голосів) над кандидатом від популістської Перуанської націоналістичної партії підполковником

Ольянтою Умалою. Під час першого президентства 1985–1990 рр. „латиноамериканський Кеннеді”, як прозвала преса 36-річного харизматичного та наймолодшого серед тодішніх глав держав Латинської Америки висування найстарішої партії країни – Американського народно-революційного альянсу (АНРА, засн. 1924 р.), проголосив курс на пріоритет національних інтересів у внутрішній і зовнішній політиці. Він відмовився сплачувати всі відсотки іноземним інвесторам, після чого Світовий і Міжамериканський банки тимчасово закрили свої кредитні лінії, до того ж у А.Гарсії почалися тертя з армією, коли президент вирішив скоротити військовий бюджет і розслідувати вбивство 300 чоловік у в'язниці Ліми. Збройні сили і праві політики за таємної підтримки США розхитали тоді уряд А.Гарсії, а потім скинули його.

Якщо Табаре Васкес, Мішель Бачелет, Алан Гарсія, президент Панами (з 1 вересня 2004 р.) – син національного героя Омара Торріхоса, який ціною свого життя повернув батьківщині Панамський канал, – лідер Революційно-демократичної партії Мартін Торріхос і президент Гватемали Альваро Колом (з 14 січня 2008 р., глава соціал-демократичного Національного союзу надії) поповнили поміркований сегмент „лівої вісі” Латинської Америки й продовжують успішно вести справи з Вашингтоном по різних напрямках та лише виграють від цього, новообрані глави Болівії (Ево Моралес), Нікарагуа (Даніель Ортега) й Парагваю (Фернандо Луго) посилили її радикальне крило.

Так, Болівія на початку нового століття за глибиною суспільно-політичної кризи й владною нестабільністю (впродовж 2001–2006 рр. президентську присягу

Ольянтою Умалою. Під час першого президентства 1985–1990 рр. „латиноамериканський Кеннеді”, як прозвала преса 36-річного харизматичного та наймолодшого серед тодішніх глав держав Латинської Америки висування найстарішої партії країни – Американського народно-революційного альянсу (АНРА, засн. 1924 р.), проголосив курс на пріоритет національних інтересів у внутрішній і зовнішній політиці. Він відмовився сплачувати всі відсотки іноземним інвесторам, після чого Світовий і Міжамериканський банки тимчасово закрили свої кредитні лінії, до того ж у А.Гарсії почалися тертя з армією, коли президент вирішив скоротити військовий бюджет і розслідувати вбивство 300 чоловік у в'язниці Ліми. Збройні сили і праві політики за таємної підтримки США розхитали тоді уряд А.Гарсії, а потім скинули його.

Якщо Табаре Васкес, Мішель Бачелет, Алан Гарсія, президент Панами (з 1 вересня 2004 р.) – син національного героя Омара Торріхоса, який ціною свого життя повернув батьківщині Панамський канал, – лідер Революційно-демократичної партії Мартін Торріхос і президент Гватемали Альваро Колом (з 14 січня 2008 р., глава соціал-демократичного Національного союзу надії) поповнили поміркований сегмент „лівої вісі” Латинської Америки й продовжують успішно вести справи з Вашингтоном по різних напрямках та лише виграють від цього, новообрані глави Болівії (Ево Моралес), Нікарагуа (Даніель Ортега) й Парагваю (Фернандо Луго) посилили її радикальне крило.

Так, Болівія на початку нового століття за глибиною суспільно-політичної кризи й владною нестабільністю (впродовж 2001–2006 рр. президентську присягу

склали п'ять політиків), мов дві краплі води, була схожою на свою південну сусідку – Аргентину. Навесні 2005 р. ліва опозиція зажадала збільшення податку на обіг іноземних нафтогазових компаній з 15 до 50%, але президент Карлос Дієго Меса (член Болівійської академії історії та блискучий журналіст) відповів незгодою, оскільки це суперечило міжнародним стандартам. Тоді опозиціонери звинуватили главу держави в потуранні іноземцям, які грабували країну, й вивели народ на вулиці, блокувавши ключові автомагістралі. Ліві партії на чолі з „Рухом за соціалізм” Е.Моралеса й Об'єднання болівійських індіанців заявили, що самого лише збільшення податків замало, вимагаючи повної націоналізації всієї сфери газодобутку.

Коли на початку червня розпочалися збройні сутички між демонстрантами й поліцією, а в Ла-Пасі десятки тисяч шахтарів і селян, як і під час революції 1952 р., спробували взяти штурмом резиденцію президента, К.Меса подав у відставку, заявивши, що країна на порозі громадянської війни. Обов'язки глави держави перейшли до голови Верховного суду Болівії, а вже в першому турі дострокових президентських виборів 18 грудня 2005 р. переміг (53,7% голосів) Е.Моралес, який став найяскравішим уособленням „індіанського ренесансу”. Колишній фермер і профспілковий ватажок, він посів відверто антиамериканські позиції й со-

лідаризувався на міжнародній арені з режимами Фідела Кастро та Уго Чавеса. У внутрішній політиці Е.Моралес, як і обіцяв, уже до кінця осені 2006 р. провів націоналізацію нафтової та газової промисловості країни (за новими правилами, весь обсяг енергоносіїв, що видобуваються в Болівії, проходить через державну енергетичну компанію „Yacimientos Petroliferos Fiscales Bolivianos”) й легалізував вирощування коки для потреб медицини.

За великим рахунком, на кінець 2008 р. з-посеред материкових латиноамериканських держав праві й правоцентристські уряди утрималися при владі лише в Колумбії (де 28 травня 2006 р. повторно переміг на президентських виборах кандидат від центристської Соціальної партії національної єдності Альваро Урібе), Мексиці (кандидат від правоцентристської Партії національної дії Філіпе Кальдерон переміг висування ліві Партії демократичної революції Лопеса Обрадора на президентських виборах 2 липня 2006 р. з перевагою лише в 0,58% голосів) й Сальвадорі (21 березня 2004 р. кандидат від правоцентристського Націоналістичного республіканського союзу Еліас Антоніо Сака впевнено переграв багаторічного лідера лівого Фронту національного визволення імені Фарабундо Марті комуніста Шафіка Хандаля).

Навіть президент Гондурасу – представник найстарішої в країні Ліберальної партії Хосе Мануель Селайя 25 серпня 2008 р. заявив про приєднання його країни до „Боліваріанської альтернативи для Америк”, започаткованої ще в 2004 р. Уго Чавесом і Фіделем Кастро задля сприяння торгівлі й

народногосподарській кооперації між „соціалістичними” державами (крім Венесуели й Куби в проекті на той час взяли участь Болівія, Нікарагуа й Домініка) та протистояння протегованим США зонам вільної торгівлі.

Таким чином, масовий характер окресленого вище суспільно-політичного зсуву вказує на те, що відтворення лівої політичної культури на латиноамериканському ґрунті має об'єктивний характер, посилений стрімким зростанням політичної самосвідомості корінного індіанського населення, коли після багатовікової маргіналізації індіанські маси залучаються до великої політики. Створена протягом 80–90-х рр. минулого століття в країнах Латинської Америки модель капіталізму та ринкової економіки (саме вона була реалізована й після здобуття незалежності Україною, але на свідомо нижчому цивілізаційному рівні, зумовленому браком підприємницької традиції та невластивим для латиноамериканських країн кількадесятилітнім пануванням адміністративно-командної економіки й тоталітарного політичного режиму) була мінімально соціально зорієнтованою, а отже й безперспективною.

Ліві (помірковані й радикали), які домінують сьогодні на політичній арені Латинської Америки, зробили критичні висновки з гірких поразок 50–70-х рр. і перетворилися на серйозну конструктивну силу, яка „грає за правилами”. Їхній прихід до влади (чи повернення, як у Нікарагуа або Чилі) вже не загрожує національному розвитку, але водночас „соціалісти ХХІ століття” виконують надзвичайно важливу функцію акумулювання суспільних протестів. Можна дискутувати щодо тих чи інших аспектів їхньої діяльності, але важко заперечити той факт, що саме лі-

ві, мирно інкорпоровані у владу, рятують свої країни від насильства, бунтів і кривавих революцій.

Ще чверть століття тому подібний суспільний лівий тренд виражався б у безпосередньому жорсткому, переважно збройному протистоянні, як це, приміром, мало місце в Центральній Америці. Та останнім часом у цій частині світу виробилися такі політико-правові інституції й механізми, які дозволяють країнам здійснювати пошук оптимальних моделей існування безкровним еволюційним шляхом, а громадськість засвоїла культуру й навички використання відповідних технологій демократичного суспільства. Політичні лідери, що прийшли до влади в ролі президентів латиноамериканських держав, у більшості випадків виходять не з ідеологічних переконань, а з потреби „будувати правову демократичну державу”, діючи при цьому спільно і в інтересах усього континенту, а не замикаючись у вузькій коаліції.

За таких обставин перед вітчизняною дипломатією на латиноамериканському напрямкові постали укрійські складні проблеми, значною мірою породжені несумісністю цивілізаційного вибору нашої держави (принаймні на офіційному рівні) й новітніх політичних тенденцій макрорегіону. Курс на прискорену євроатлантичну інтеграцію України, яка, у свою чергу, спирається на представницьку модель стратегічного партнерства зі США та покладений в основу зовнішньої політики Києва, в принципі несумісний із „Боліваріанською ініціативою” й здатен породжувати певні колізії на рівні міждержавних взаємин.

Так було, коли 14 квітня 2005 р. український представник у Комісії ООН з прав людини спільно з дипломатами країн Євросоюзу і США підтримав резолюцію,

яка засуджувала Кубу, КНР, М'янму й Білорусь за систематичні порушення прав людини. Коли ж 11 серпня 2006 р. Рада ООН з прав людини, яка замінила політично заангажовану Комісію, на своїй спеціальній сесії в Женеві ухвалила запропоновану країнами Організації ісламської конференції резолюцію щодо створення й негайного відрядження до охопленого війною Лівану комісії високого рівня для розслідування порушень гуманітарного права, Україна та Куба знову опинилися по різні боки ба-

рикад: наша держава разом з представниками ЄС проголосувала „проти”, а Куба спільно з Росією, Індією й КНР – „за”.

Ліворадикальні президенти Латинської Америки охоче наголошують на власній прихильності до концепції багатополарності світу й активно шукають собі спільників – таких, що поділяють їхні світоглядні цінності. І коли „відкрита дипломатія” КНР уже позбавилася ідеологічної складової й, на відміну від внутрішньої партійно-державної пропаганди, вдало уникає антиамери-

канських і антиглобалізаційних гасел на міжнародній арені, то Росія й Білорусь, котрі як і за часів „холодної війни” активно експлуатують образ „імперіалістичного ворога”, стали жаданими партнерами, чи навіть „стратегічними союзниками” провідних учасників „Боліваріанської ініціативи”.

І оскільки вони радо запрошують до свого узбережжя з'єднання російського флоту для спільних навчань, надають повітряний простір і бази для тренувальних польотів російських стратегічних бомбардувальників, дипломатично, вслід за Кремлем, визнають незалежність самопроголошених Абхазії та Південної Осетії, Україна повинна зважено підійти до визначення кола власних партнерів у макрорегіоні. З

урахуванням усіх міжнародно-політичних наслідків „лівого тренду” країн Латинської Америки та їхньої внутрішньої диференціації, попереднього досвіду двосторонніх взаємин і взаємодоповнюваності економік такими перспективними партнерами для України мають бути помірковано-ліві режими Бразилії, Аргентини й Чилі – економічно найрозвиненіших і прагматичних держав Латинської Америки, як це бачилося ще за часів Української революції 1917–1920 рр.

2009-й – 10-річчя євро

1 січня 2009 року виповнилося десять років з дня введення єдиної загальноєвропейської валюти – євро. Євро введено для безготівкових розрахунків 1 січня 1999 року, тоді в експерименті взяли участь 11 країн – Австрія, Бельгія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія та Іспанія. Пізніше, 1 січня 2002 року, були введені в обіг банкноти і монети єдиної валюти. До єврозони приєдналися Кіпр, Греція, Мальта, Словенія.

Як вважають економісти та експерти, за 10 років євро цілком довела свою спроможність. Авторитет загальноєвропейської валюти ще більш зміцнився під час світової фінансової кризи. Країни, в яких функціонують національні валюти, зіштовхнулися з фінансовими труднощами і були змушені звернутися по допомогу до Міжнародного валютного фонду (МВФ). Наприкінці 2008 р. фінансові ринки стали свідками обвалу ісландської крони та угорського форинта, після чого Рейк'явік і Будапешт звернулися за кредитами МВФ. Навіть у такій скептично налаштованій до євро країні, як Великобританія, пролунали голоси на користь введення загальноєвропейської валюти, зазначає Associated Press.

На початку 1999 року курс євро становив 1,18 дол./євро, до жовтня 2000 року євро впав до 0,82 дол. Однак з того часу вартість євро на валютному ринку почала зростати, і минулого року європейська валюта встановила рекорд, торгувалися за курсом 1,6038 дол./євро. Згодом євро подешевшав до рівня в 1,40 дол./євро, однак продемонстрував потужне зростання відносно до британського фунта стерлінга.

З 1 січня 2009 року до зони обігу євро вступила Словаччина. Вона стала 16-ю державою Євросоюзу, що входять до єврозони. Словаччина ввела євро першою серед колишніх країн народної демократії. Після переходу до євро Словаччини, зона обігу єдиної європейської валюти об'єднала близько 330 млн. людей, а її сумарний ВВП перевищив 4 трлн. євро. До переходу на євро готуються Польща, Чехія, а також країни Балтії, однак нинішня економічна криза істотно загальмувала цей процес.

До речі, у вересні 2008 року на щорічному засіданні комісії з естетики Міжнародного фінансового банку швейцарські економісти визнали найкрасивішою валютою у світі українську гривню. Євро зайняв третє місце в списку найкрасивіших валют.

На перехрестях: Україна і Білорусь у тіні Великої Європи?

Олексій ПОЛТОРАКОВ,
кандидат політичних наук
(Україна)

Олександр ШАРФ,
магістр політології
(Білорусь)

У рамках традиційної європейсько-євразійської гео-стратегічної парадигми такі країни, як Україна і тим паче Білорусь (а з ними Молдова, Прибалтика, частково Польща та ін.) сприймалися як такі, що перебувають «у тіні» Росії. Однак нинішній розвиток подій на «просторах Великої Європи» підштовхує до того, щоб під новим кутом подивитися на даний стереотип, «розширивши» тим самим сприйняття непростих трансконтинентальних процесів не тільки в політико-економічній, а й в інших суміжних сферах, збагативши тим самим палітру охоплення.

Саме під подібним кутом зору необхідно подивитися на чергову ініціативу ЄС – «Східного партнерства» – насамперед у частині, присвяченій розвитку відносин з Україною і Білоруссю.

Справді, якщо вірити главі МЗС РБ С.Мартинову, нині навіть для традицій-

но «закритої», «проросійської» і т.п. Білорусі можливе членство країни в Євросоюзі й навіть НАТО вже не «зовсім закрито» для обговорення тема: Мінськ хоче відійти від «надмірної залежності від Росії» і поліпшити відносини з Брюсселем (Tageszeitung, 12 лютого).

Україна, у свою чергу, досить оптимістично (як звичайно) сприйнявши початок чергового проекту «Східного партнерства» (здаємо «Спеціальне партнерство» ЄС та ін.), розцінила ініціативу як черговий «проривний крок» на шляху в члени ЄС. Нагадаємо, що «Східне партнерство» передбачає нові асоційовані угоди, включаючи угоди про вільну торгівлю, укладання пактів про мобільність і безпеку, які передбачають більш вільне легальне пересування всередині ЄС, більш тісне співробітництво в галузі енергетики тощо.

While the EU attempts to enhance geopolitical actorness of Belarus and Ukraine through their inclusion into the Eastern Partnership initiative, the recipients of the partnership proposal are amidst difficult choice of sacrificing their national interests, often based on and dominated by the Russian foreign policy, in exchange of tangible economic and political benefits provided by the EU. The emerging trade-offs make the two countries look for various avenues to address mutual cooperation. Ukraine, having made substantial progress on EU matters already, nevertheless, feels at impasse over Russia's indirect role in fine-tuning its relations with the EU. Belarus, a close Russia's ally and a cautious EU neighbor, after years of mutual hostility with the EU, re-emerged as a potential actor in the EU ambitious initiative. The following questions therefore come into view: (1) What are the causes for and effects of the EU advancement eastwards? (2) Is the advancement of normative or purely economic nature? (3) What plausible outcomes can the EU cooperation provide to the recipients (cases of Ukraine and Belarus)? (4) What are the institutional and systemic shortcomings Belarus and Ukraine face and what are the ultimate stakes at the negotiating table (case of Belarus)? (5) What are the general expectations of the initiative in the recipient countries and the capabilities of the EU in managing the dialogue? These and other issues will be addressed in the paper.

Справді, уже попередні перспективи від реалізації проекту охоплюють цілий Балто-Чорноморський регіон, у якому наші країни виступають як ключові суб'єкти-комунікатори. Серед найпринциповіших можна вичленувати дедалі актуальнішу тему енергетики та не менш актуальну тему транспорту. Саме ці теми стали ключовими на зустрічі глав МЗС Литви, Білорусі та України, які пройшли 14 лютого у Вільнюсі.

Енергетика. Тоді вже колишній глава МЗС України В. Огризко заявив про готовність поставляти електроенергію в Литву через Білорусь (реалізація цього проекту, яка знайшла підтримку на рівні президентів, передбачена Дорожньою

картою розвитку стратегічного партнерства між Україною і Литовською Республікою на 2009–2010 р.)¹. З цією метою у Вільнюсі пройшли консультації експертів трьох країн – угода про транзит української електроенергії в Литву через Білорусь може бути підписана вже в травні.

Транспорт. Міністри заявили про необхідність «удосконалення взаємодії трьох країн із забезпечення функціонування поїзда комбінованих перевезень «Вікінг», тому що реалізація цього проекту дасть можливість не тільки вдосконалити транспортну систему Балто-Чорноморського економічного простору, а й розширити географію вантажних перевезень.

Ці два показових приклади свідчать, що перспективи розвитку транс'європейського (у сенсі участі членів і нечленів ЄС) геоекономічного співробітництва передбачають наповнення реальними конкретними проектами.

Водночас, переведення геоекономічного співробітництва в площину досить «вузьких» (переважно «прикладних») проектів є своєрідним «лакмусом», за допомогою якого можна обмалювати не тільки євроінтеграційні «пріоритети» (які для України і навіть Білорусі безсумнівні), а й євро(дез)інтеграційні «реалітети» (які для нас дещо сумнівні).

Насамперед слід зазначити, що подібні транс'європейські проекти (за влучною оцінкою глави МЗС РБ С.Мартінова: «Саме партнерство – це оболонка, шкарала...») залишають «за дужками» принципово важливі для України питання створення зони вільної торгівлі Україна–ЄС або питання переходу на безвізовий режим. Навіть оптимістичні пояснення німецького держміністра Гернота Ерлера не заспокоюють: «Східне партнерство передбачає інтенсифікацію існуючої політики добросусідства на принципах диференціації, тобто відносини ЄС із кожною з цих держав розвиватимуться по-різному, залежно від здійснення ними необхідних реформ». Адже, як відомо, подібні оцінки з боку ЄС² завжди характеризуються надлишковим суб'єктивізмом, що ефективно використовується в політичних цілях.

Зрозуміло, що за подібних умов (розгляд в єдиному «пакеті» України, Білорусі, Молдови, а також «не зовсім європейських» країн Кавказу) перспективи підписання масштабної Угоди про асоціацію (України з ЄС) переноситься на довгострокову перспективу.

Крім того, актуалізація європейської складової української багатовекторної політики автоматично вступає в резонанс з дедалі більш непростими українсько-російським відносинами. Ідея подібних проектів цілком зрозуміла – максимально віддалити Україну та Білорусь від Росії, запропонувавши їм перспективу (!) максимального наближення до ЄС – знову «залишаючи за дужками» перспективи швидкого виходу на асоційоване членство (для України) чи повну відмову від міжнародної ізоляції (для Білорусі). Останнє, тим часом, входить у сферу державних інтересів Білорусі й на даному тимчасовому відрізку представляє особливо доречний привід для торгу з Європейським Союзом.

Позиціонування Білорусі як «держави для народу» неминуче припускає наявність зворотного зв'язку, тобто громадської думки, при якій внутрішня та зовнішня політика країни відштовхується від інтересів даного суспільства і спирається на його потреби з метою задоволення економічних і соціальних потреб населення. Проте внутрішньополітично Білорусь залишається «закритою» країною з особливим підходом до концепції та ролі демократичних інститутів. В зовнішній політиці спостерігається істотний візуальний та когнітивний розворот у бік Європи, викликаний, передусім, внутрішньою необхідністю економічної уславлення. Відповідно до висловлювань Президента РБ, О.Лукашенка «[Президент робить] те, що для нас, нашому народу вигідно, що вигідно для Європи». Громадській думці, таким чином, у цій «геополітичній навігації» Білорусі приділяється другорядна роль. У зв'язку з цим важливо позначити основні характеристики громадської думки в

Білорусі, визначити виклики для сучасної Білорусі та їхню роль у моделюванні поведінки Білорусі на міжнародній арені та у комунікативній сфері відносин із ЄС, позначити сфери взаємодії з ЄС з нівелювання викликів.

Пострадянська громадська думка в Білорусі впродовж останніх десятиліть формувалася шляхом міфологізації своєрідності білоруської демократії, де мало місця суспільній критиці та раціональним дебатам. З цієї причини ряд сучасних білоруських інтелектуалів заміняють термін «громадська думка» на термін «соціально уявленої» (Нова Європа: 2008), тобто сформульованої народом на основі міфів. При цьому міфологеми, які транслюються через політику білоруської влади, популярні та розділяються більшістю населення Білорусі. Як свідчить національне опитування, проведене в грудні 2008 р. Незалежним інститутом соціально-економічних і політичних досліджень³ (НІСЕПД, Вільнюс), динаміка відповідей на запитання: «Якби ніні у Білорусі проводився референдум із питанням, чи вступати Білорусі в Європейський Союз, яким був би Ваш вибір», указує на рекордно низький (30.1%) показник проєвропейських настроїв. Соціологи та економісти вказували, однак, що навіть при падінні популярності політики влади попит на державний патер-

налізм і страх перед можливими негараздами, які несуть із собою реформи, змушує суспільство «триматися» за status quo. При такому стані речей не слід очікувати, що суспільство саме ініціюватиме серйозні зміни⁴.

Європа та Європейський Союз, явно не беручи участі в житті білорусів, але розповсюджуючи свій вплив на політичне життя Білорусі через маніпуляції санкціями, економічними та політичними умови – потрапили в поле маргінальних гравців, які позиціонуються владою від імені народу як опозиційно налаштовані й тому далекі до «народних інтересів». Водночас із цим, громадська думка в Білорусі активно деполітизувалася, що могло призвести до істотного зниження освічених громадян, спроможних сформулювати критичну позицію щодо державної політики, що проводиться. Це може у свою чергу спричинити за собою проблему визначення загальнозначущих питань і, особливо, ідентифікації ролі Європи в громадсько-політичному житті Білорусі (Нова Європа: 2008). У «картині світу» для білорусів Європа і Євросоюз існують як гравці ззовні, доступ до яких можливий за допомогою дорогої візи. Можливо, саме тому одним із найдієвіших кроків ЄС у бік Білорусі могло б стати вирішення болісного для білоруських громадян питання щодо пом'якшення візо-

вого режиму (насамперед, здешевленні самих віз), а також відновлення статусу Білорусі в узагальненій системі преференцій ЄС. На цих прикладних рішеннях в основному ґрунтуються очікування білорусів від білоруської влади та Євросоюзу.

Низка експертів вважає, що Білорусь уже нині готова для часткового геополітичного розгортання, що може стати каталізатором нових реформ. Для заохочення цього розгортання, однак, потрібна певна стратегія цивілізаційного «утягування» Білорусі в європейські процеси та інститути на основі технічного співробітництва і «малих кроків», допомоги в досягненні країною економічної усталеності в обмін на просування в галузі політичних і цивільних прав. За словами глави МЗС РБ С.Мартінова, «[санкції] мають бути скасовані, якщо обидві сторони бажають більш тісно співробітничати в економічній сфері». У такий спосіб ведення переговорів з економічних і торг з політичних питань є механізмом раціонального досягнення лояльності Євросоюзу до Білорусі, при якому довіра чи недовіра по обидва боки зростатиме чи зменшуватиметься залежно від отриманого прибутку в політичній чи економічній сферах.

Наприкінці 2008 – початку 2009 р. Білорусь опинилася на порозі серйозної фінансово-економічної та промислової кризи. Глобальна криза, рецесія світової економіки, навальне скорочення економічного потенціалу, глибока криза довіри, повна невизначеність, «заморожування» кредитного ринку, банкрутство підприємств характеризують період небезпечної інституціональної турбулентності – небезпідставно вважає керівник науково-дослідного Центру Мізеса Ярослав Романчук.

Відповідно до Національ-

ної Платформи Бізнесу⁵, виключно сприятлива зовнішня кон'юнктура на основні товари білоруського експорту замінилася різким падінням цін на нафтопродукти, калійні добрива, метали та хімічні товари. Спостерігається сильне зменшення попиту на продукти білоруського автомобілебудування. Росія, головний економічний партнер Білорусі, відчуває серйозні проблеми. Можливість одержання Білоруссю газу та нафти за дисконтованими цінами різко знизилася. У результаті, усі ті чинники, які в останні 10 років забезпечували Білорусі стабільне економічне зростання, у 2009 р. грають проти нас, стверджується в Платформі.

Попри те, що в 2008 р. обсяг промислового виробництва в Білорусі зріс на 10,8%, у грудні 2008 р. порівняно з серпнем виробництво скоротилося на 22%, і резонно прогнозувалося подальше падіння.

Економічна криза разом із зрослими політичними вимогами, запропонованими Білорусі Європейським Союзом, вказав на необхідність якнайшвидшої децентралізації управління економікою, проведення економічної лібералізації.

Відповідно до твердження Білоруського інституту стратегічних досліджень, однією з причин економічної лібералізації є «номенклатурна приватизація» і від траєкторії руху правлячої еліти залежатиме траєкторія формування державної ідеології і (про- або анти-) європейських настроїв, а також формування державних інтересів у Білорусі.

У зв'язку з цим глобальна фінансова криза моделює поведінку Білорусі та змушує говорити про трансформацію геостратегічних пріоритетів. Поточний активний (а по суті – паліативний) інтерес Білорусі до Євросоюзу вказує на не тільки необ-

хідність задоволення економічних потреб Білорусі, а й на конструювання певного функціонального іміджу для більш ефективної взаємодії на міжнародній сцені. Статус спеціально запрошеного в Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) може надати можливість конструювання такого іміджу через консультації з партнерами ПАРЄ.

Геополітичне розгортання і «цивілізаційне втягування» Білорусі в європейський політичний й економічний простір не може не ґрунтуватися на пропозиції для Білорусі більш раціональної траєкторії утилізації державних інтересів і, як наслідок, – політичної та економічної лібералізації. Такою пропозицією явилася ініціатива Євросоюзу – «Східне партнерство», яке включає Вірменію, Азербайджан, Білорусь, Грузію, Молдову та Україну.

Активізація співробітництва з ЄС у рамках «Східного партнерства» і наявність європейської складової у формуванні державних інтересів свідчать про субстантивізацію та раціоналізацію відносин із Євросоюзом. Російська складова, однак, залишається істотною в державних інтересах Білорусі. Тому ідея віддалити цю країну від Росії операційно малоімовірна, як і ідея членства Білорусі в ЄС у коротко- чи середньостроковій перспективі. За словами глави МЗС РБ, С.Мартінова «[Членства Білорусі в ЄС чи НАТО] немає в наших сценаріях на найближчу перспективу. Проте часи можуть змінитися» (з інтер'ю газети «Франкфуртер Альгемайне Цайтунг»).

Висновки

Розглядаючи розвиток геостратегічних відносин у рамках двох «трикутників» (ЄС – Україна – РФ і ЄС – РБ – РФ), які взаємоперетинаються, не можна залишити без уваги цілий спектр концептуально значимих питань співробітництва з ЄС і системної трансформації двох країн.

Насамперед, практично нездоланною проблемою залишається зайва суб'єктивізація відносин.

У практичній площині похідною цього стереотипу є декларативність ідеї «економізації зовнішньої політики», яка на практиці обертається «політизацією (зовнішньо)економічних зв'язків»:

– з одного боку, певні взаємовигідні економічні проекти (починаючи з геоенергетичних і закінчуючи геофінансовими) стають заручниками зовнішньополітичної кон'юнктури – стають не об'єктивною метою, а суб'єктивним предметом торгу;

– з іншого боку, політичні проблеми дуже швидко переходять в економічну площину, породжуючи своєрідний «клімат недовіри», який переходить в інтенсифікацію політичного торгу й відбувається на зниженні економічних та іміджевих рейтингів наших країн (інвестиційних та ін.), що за умов світової кризи є більш ніж серйозною загрозою.

– швидкість і повнота «геополітичного розгортання» Білорусі до Європи обумовлена візуальною конгруентністю її державних інтересів візаві європейських і російських, де останні відігра-

ють поведінкуотворювальну роль; щось подібне характерне й для нинішніх українських реалій (особливо на тлі ускладнення відносин із Росією).

У подібній ситуації запропоновані й достатньо широко рекламовані проекти ЄС у рамках «Східного партнерства» є своєрідним «геостратегічним паліативом», що лише затінює наявність своєрідної «скляної завіси», яка пролягає між «Великою Європою» (ЄС) і такими країнами, як Україна і Білорусь.

Відповідно до висловлювання Йорана Ліндбладу (глави комісії з політичних питань Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ)), «ізоляція Білорусі не призвела ні до чого хорошого, тому ми намагаємося відновити для парламенту Білорусі статус спеціально запрошеного в ПАРЄ». Подібний статус – один із етапів поступового знаходження повного членства в ПАРЄ і доступу до надзвичайно важливих для Білорусі між-

народних «дискусійних майданчиків» – партнерів ПАРЄ, таким, як Європарламент, Парламентська Асамблея ОБСЄ, Міжпарламентський Союз, Рада Північних держав і т.п. Подібним чином може розширитися діапазон міжнародної аудиторії і якісно зміниться зовнішньополітична риторика влади, за якою можуть виникнути реальні конструктивні дії всередині Білорусі.

Водночас, прозахідні медіа (і передусім достатньо домінантні антиросійські) розглядають ідею наявності «скляної завіси» між... Росією та Україною і навіть (частково) між Росією і Білоруссю (!). Тим часом, суспільство в Україні та Білорусі проходить через фазу ідентифікації ролі Європейського Союзу у формуванні внутрішньої політики обох країн, а громадська думка (у Білорусі) стоїть перед серйозним «подвійним» (соціокультурним і політико-економічним) випробуванням

включення в критичний загальноєвропейський дискурс, при якому співробітництво засноване і на очікуванні ЄС трансформації державних інтересів в інтереси національні (засновані

на двоєдності громадянського суспільства та держави), що вимагає від держави здатності синтезувати критичні та лінійні точки зору в одну цілісну державницьку позицію.

¹ Проблема імпорту електроенергії для Литви виникне після закриття в кінці 2009 року Ігналінської АЕС. Поки що реальним постачальником є лише Росія, яка примушує Вільнюс шукати альтернативні шляхи. Проте «європейські можливості» у Литви технічно відсутні, оскільки балтійські електромережі практично ізольовані від мереж Євросоюзу. Розробляються два проекти – польсько-литовський і литовсько-шведський; останній – «електроміст» до Швеції у вигляді підводного кабелю – буде завершений не раніше ніж через п'ять років.

² Більш ніж показовий підхід голови німецько-українського форуму, президента парламенту землі Саксонія-Ангальт Д.Штайнке: «Я не сумніваюся, що Україна стане членом Євросоюзу після виконання «домашніх завдань».

³ <http://www.iiseps.org/12-08-06.html> Динаміка відповідей на запитання: «Якби довелося вибирати між об'єднанням з Росією і вступом до Євросоюзу, що Ви вибрали б?» показує, що на грудень 2008 р. 46% вибрали б об'єднання з Росією і 30,1% – вступ до Євросоюзу.

⁴ <http://belmarket.by/index.php?article=34137> конференція «Білорусь: формування простору для змін», Київ, 11–12.11.2008 р.

⁵ Національна Платформа бізнесу Білорусі, опублікована Центром Мізеса, 2009 р. http://liberty-belarus.info/images/stories/Belarus_economy/platforma-FINAL.doc

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО

2 та 3 березня Європейський економічний і соціальний комітет) та Міжнародне бюро праці провели в Брюсселі конференцію «Громадянське суспільство в чорноморському регіоні та країни Східного партнерства – на шляху до громадянського та соціального діалогу».

Конференцію відвідали 120 представників різноманітних організацій з країн ЄС, а також Азербайджану, Бі-

лорусі, Вірменії, Грузії, Молдови, Росії, Туреччини та України.

Учасники конференції висловили побажання, щоб Європейський економічний і соціальний комітет поділився досвідом та знаннями у сфері розбудови мережі громадянського суспільства, а також відігравав ключову роль у становленні Форуму громадянського суспільства в рамках

Східного партнерства.

Мережа громадянського суспільства, яка офіційно називається «Форумом громадянського суспільства в рамках Східного партнерства», повинна включати всіх відповідних представників громадянського суспільства в регіоні – соціальних партнерів, неурядові організації та інші зацікавлені групи – для ефективного втілення ініціатив Форуму.

Заснування Форуму грома-

дянського суспільства в рамках Східного партнерства має розпочатись одразу після офіційного проголошення ініціативи з тим, щоб Форум почав функціонувати вже в другій половині 2009 року.

Прес-конференція голови Представництва Єврокомісії в Україні, Посла Жузе Мануеля Пінту Тейшейри

Пряма трансляція презентації Східного партнерства Президента Європейської Комісії Жузе Мануеля Баррозу та Комісара ЄС Беніті Ферреро-Вальднер для українських журналістів у Києві 3 грудня 2008

Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри глобальних і регіональних систем
Дипломатичної академії України при МЗС України

Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР) як геополітичний та гео економічний простір тривалий історичний період залишався на узбіччі магістральних напрямів світового розвитку. Однак у 90-ті роки ХХ – початку ХХІ сторіччя АТР активно заявив про себе як новий центр міжнародного економічного співробітництва і як арена міждержавних і міжцивілізаційних протиріч.

Наразі в цьому величезному та динамічному просторі взаємодіють понад тридцять країн із різними економічними, політичними та соціокультурними параметрами. Серед них перша економіка світу – США, лідер постіндустріального розвитку – Японія, новий промисловий велетень Азії – Китай і ряд нових індустріальних країн (НІК). Тут зосереджені незліченні природні та рукотворні багатства, представлені різні соці-

ально-політичні системи, основні цивілізації та релігії сучасного світу. Сам тихоокеанський басейн і прилеглі до нього країни займають таку велику територію, що він міг би з цілковитою підставою називатися не регіоном, а півкулею.

Однак і досі уявлення про колосальний розмір АТР, його економічні та ресурсні параметри, потенційний вплив на світові політичні процеси не стали надбанням громадської свідомості, зокрема, в Україні. Не останню роль у цьому зіграло євроцентричне бачення світу, що за умов глобалізації та економічної інтеграції виглядає як політичний анахронізм. Сьогодні є всі підстави вважати, що сукупність відносин між провідними світовими та тихоокеанськими державами стає визначальним фактором глобального розвитку, а сама глобалізація стає азійською за формою та масштабами.

Про місце АТР у глобальній економіці свідчить той факт, що на нього припадає близько 60% світового ВВП, 49% обсягу світової торгівлі та 48% прямих іноземних інвестицій. Тут зосереджено до 65% світових запасів сировини й проживає 41% населення планети. За прогнозами експертів, на Східноазійську економічну зону, до якої, крім Китаю, Японії та Південної Кореї й країн-членів АСЕАН, як окремі економічні суб'єкти входять Тайвань і Гонконг, в 2010 р. припадатиме 34% світового ВВП і приблизно такий самий обсяг світової торгівлі.

Сьогодні АТР є третім за величиною центром світової економічної інтеграції, а азійсько-тихоокеанський регіоналізм стає потенціалом глобального значення. Поки ще цей мега регіон поступається двом іншим: Європі на чолі з Європейським Союзом, та Америці, де на основі діючих інтеграційних структур – НАФТА та МЕРКОСУР поступово формується Американська зона вільної торгівлі (ФТАА). Парадокс полягає в тому, що рушійною силою двох центрів – американського і тихоокеанського – є США. Внаслідок цього не виключена можливість об'єднання їх у єдиний інтеграційний масив, який за своїми масштабами, економічними показниками та інтенсивністю взаємодії перевершуватиме всі інші. Остаточне вирішення цього питання залежатиме від позицій основних членів тихоокеанського “трикутника” – США, Китаю і Японії.

АСЕАН і АТЕС як діючі моделі регіональної інтеграції

Шлях, яким пройшла Асоціація країн Південно-Східної Азії з часу свого заснування в 1967 р. у складі п'яти держав – Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Таїланду та Філіппін до сьогоденної “десятки” (в 1984 р. до них приєднався Бруней, в 1995 – В'єтнам, у 1997 – Лаос і М'янма, в 1999 р. – Камбоджа), є прикладом складного випробування регіональної спільності в процесі розвитку економічної інтеграції та забезпечення політичної стабільності.

Роль АСЕАН у світових політичних і економічних процесах визначається такими характерними чинниками:

- Асоціація, на відміну від інших угруповань в АТР, має розвинену організаційну структуру, завдяки чому економічні успіхи окремих країн-членів можна вважати результатом діяльності угруповання в цілому;

- АСЕАН, на відміну від АТЕС, ЕСКАТО та Плану Коломбо, об'єднує виключно азійські країни;

- політичні досягнення АСЕАН при мінімальних економічних результатах у перші 25 років її розвитку створили Асоціації позитивний імідж на міжнародній арені;

- економічна інтеграція як стратегічна мета розвитку АСЕАН розпочалася зі створення в Південно-Східній Азії зони вільної торгівлі.

У рік свого 25-ти річного ювілею країни-члени АСЕАН підписали Угоду про ство-

рення зони вільної торгівлі (АФТА) упродовж наступних 15 років. У 1996 р. було прийнято Нову схему індустріального співробітництва АСЕАН (АІКО); в 1997 р. прийнято програму “АСЕАН – бачення в 2020 р.: партнерство за умов динамічного розвитку”; в 1998 р. – Рамкову угоду про створення зони інвестицій АСЕАН (АІА). На 6-му саміті країн АСЕАН у грудні 1998 р., щоб якнайшвидше подолати наслідки фінансової кризи, була поставлена нова мета – створити АФТА в 2002–2003 рр. на основі зниження митних зборів до 0–5%. Повну ліквідацію митних тарифів планувалося здійснити до 2010 р. для шістки найрозвиненіших країн-членів АСЕАН і до 2015 – для четвірки інших. Головна мета АФТА – підвищення конкурентоспроможності країн-членів шляхом усунення торговельних бар’єрів, зростання інвестиційної привабливості держав АСЕАН і досягнення економічної ефективності в регіоні.

Цільові напрями АФТА включають:

- скорочення ставок ввізного мита до 0–5% на промислову та сільськогосподарську продукцію, за виключенням продукції нафто-

хімії, автобудування та металургії;

- впровадження Загального ефективного преференційного тарифу (СЕПТ);
- гармонізацію національних стандартів відповідно до міжнародних норм;
- ліквідацію кількісних обмежень у взаємній торгівлі промисловими товарами;
- введення принципу взаємного визнання щодо сертифікатів якості;
- координацію макроекономічної політики.

Стосовно оцінки економічних успіхів АСЕАН у дослідників, які системно вивчають дане питання, є серйозні розбіжності. Найпоширеніша серед фахівців думка, що АСЕАН – це передусім регіональна спільнота з високим рівнем колективної ідентичності. На користь цього твердження свідчать такі “слабкі місця” АСЕАН, як неузгодженість політичних курсів, високий рівень суперництва та конфліктності інтересів. Справді, за останнє десятиріччя Асоціація спромоглася лише на скромний прогрес в економічному співробітництві та створенні численних інституцій без будь-яких наднаціональних функцій. Характеризуючи АСЕАН з позицій теорії регіональної

інтеграції, філіппінський дослідник Ренато Круз де Кастро кваліфікує Асоціацію як “сердечний союз” (*entente cordiale*).

У 2002 р. країни формату АСЕАН+3 домовилися про проведення політики “діалогу” на рівні міністрів фінансів один раз на рік і на рівні заступників міністрів для узгодження заходів у галузі фінансової політики. В листопаді того самого року на саміті АСЕАН у Камбоджі Китай і країни Асоціації підписали Рамкову угоду про створення до 2010 року найкрупнішої в азієському регіоні зони вільної торгівлі. Нова економічна угода в регіоні, безумовно, відповідає інтересам країн АСЕАН.

У 2003 р. під час проведення 9-го саміту АСЕАН Японія уклала з нею Рамкову угоду про всебічне економічне співробітництво, а Китай (разом з Індією) офіційно приєднався до Договору про дружбу і співробітництво, підписаного країнами АСЕАН ще в 1976 році (Балійська угода). З боку АСЕАН було висловлено побажання встановити аналогічні відносини з Росією, Японією і Південною Кореєю, щоб “перетворити Східну та Південно-Східну Азію на регіон миру, стабільності,

дружби та співробітництва як умову для забезпечення сталого розвитку”.

На думку багатьох дослідників даної проблематики, окрім позитивних моментів в утворенні та діяльності нового формату АСЕАН+3 існують і не зовсім чіткі відповіді на деякі питання, причому з боку самих країн-членів. По-перше, чи здатне нинішнє покоління японської еліти вивести свою країну із тривалої рецесії? По-друге, чи зможе Китай мінімізувати те зростання напруги в суспільстві, яке супроводжує активну модернізацію і при незначних прорахунках політичного керівництва розв’язується соціальним вибухом? Нарешті, чи об’єднається в майбутньому Корея? Очевидно, що відповіді на ці запитання мають для повномасштабної реалізації проекту АСЕАН+3 принципове значення.

З іншого боку, існує чимало складних проблем, розв’язанням яких мають зайнятися самі члени АСЕАН. Перше місце серед них посідають кризи національної державності в Камбоджі і М’янмі, які набувають там хронічного характеру, а також в “старих” країнах АСЕАН, які мають значний

досвід суспільної модернізації, – в Індонезії і на Філіппінах. Характерно, що навіть у країнах зі стабільною соціально-економічною системою, “асеановську” модель інтеграції необхідно корегувати за допомогою партнерських зв’язків держави з елементами громадянського суспільства.

Наприкінці 2005 р. Азійський банк розвитку повідомив, що з березня 2006 р. у країнах АСЕАН, а також Китаї, Південній Кореї та Японії з’явиться єдина, але поки ще віртуальна валюта – АКЮ (ACU – Asian Currency Unit), яка є аналогом європейському ЕКЮ (ECU – European Currency Unit). При визначенні курсу АКЮ враховуватимуться ступінь участі національної валюти в міжнародних розрахунках, розмір ВВП і обсяг зовнішньої торгівлі кожної країни з угрупованням АСЕАН+3.

Загалом країнам Азії доцільно обрати зразком для наслідування Єврозону і зробити своєю метою створення єдиної валюти і єдиного монетарного простору. Поява АКЮ стане першим кроком у цьому напрямі та може привести до значної координованості валютних курсів у регіоні. У такий спосіб країни рухатимуться курсом створення спільного економічного простору, що вже апробований ЄС. Президент Азійського банку розвитку Харухіко Курода зазначив, що випуск азійської валютної одиниці АКЮ сприятиме розвитку азійського ринку цінних паперів і зміцнить ринок капіталів з метою зменшення впливу зовнішніх факторів.

Цілком імовірно, що саміт міністрів фінансів країн АСЕАН, Китаю, Японії та Південної Кореї стане аналогічним саміту провідних промислових країн світу (G7) і координуватиме грошову політику та валютний курс 13-ти країн регіону. Проте, говорити про введення в обіг єдиної для азій-

ських країн валюти дещо завчасно. Йдеться лише про створення зведеного статистичного індексу, який не виконуватиме функцій грошей. Досвід Європейського Союзу щодо створення євро показав, що потрібно тривалий час і ретельна підготовка (ЄС знадобилося близько 20 років) для запровадження подібної валютної одиниці.

Відтак, за всіма параметрами та тенденціями економічний розвиток східноазійського регіону дедалі більше орієнтується на Китай. Якщо взяти до уваги активну участь Китаю в АТЕС, співробітництво за формулою АСЕАН+3, а також членство в СОТ, то перетворення його на могутній центр економічної сили в регіоні є незаперечним фактором. В цілому сьогоденний Китай позиціонує себе як сила, що набуває глобальної ваги. На регіональному рівні Японія розглядає Китай як конкурента в питаннях інтеграційної економічної взаємодії з країнами АСЕАН і як загрозу інтересам США в Східній Азії. З іншого боку, Токіо бачить у Китаї джерело регіональної стабільності – як, наприклад, роль Китаю в урегулюванні північнокорейської ядерної проблеми або ж у боротьбі з тероризмом, піратством тощо. Однак, суттєвим фактором, який зміцнює двохсторонні відносини, є економічна взаємозалежність двох держав та їх спільна зацікавленість у збереженні стабільності в Східній Азії.

У листопаді 2007 р. у Сінгапурі відбулись урочистості з нагоди 10-річчя співробітництва у форматі АСЕАН+3. Сінгапурський саміт закінчився серією зустрічей з партнерами по діалогу у форматі АСЕАН+3, АСЕАН+1 та третім Східноазійським самітом. Для посилення своїх позицій АСЕАН створює більш ширші регіональні чи міжрегіональні структури співробітництва

на засадах “концентричних кіл”. Логіка тут така: нарощуючи інтеграційні зусилля щодо співробітництва в середині АСЕАН, ця група країн може ефективно вступати до більш ширших регіональних об’єднань (наприклад, Східноазійське співтовариство), а ті, в свою чергу, можуть сприяти просуненню інтересів АСЕАН в АТР на багатосторонньому рівні. Міністр закордонних справ КНР Лі Чжаосін, виступаючи на нараді глав МЗС АСЕАН+3 в Куала-Лумпурі (2007 р.), зробив ретроспективний погляд на досягнутий прогрес у співпраці АСЕАН за формулою “10+3”. Зокрема було зазначено, що за останні 10 років співпраця в рамках АСЕАН+3 досягла значного розвитку як за своїми масштабами, так і за глибиною: досягнуто значних результатів, покращено клімат розвитку регіону Східної Азії, зросла в цілому сукупна потужність регіону, все це принесло всім країнам регіону реальні вигоди. Китайською стороною було висунуто пропозицію з чотирьох пунктів стосовно виявлення потенціалу співпраці за формулою „10+3”. По-перше, підняти на новий рівень співпрацю, використовуючи шанс десятилітнього ювілею АСЕАН+3. По-друге, зміцнювати зв’язок у середині АСЕАН+3 для досягнення рівноваги сил, наполягаючи на виявленні провідної ролі АСЕАН в процесі сприяння багатосторонньої співпраці, одночасно використовувати переваги Китаю, Японії і Республіки Корея. По-третє, невпинно розширювати сфери ділової співпраці. По-четверте, просувати будівництво співтовариства АСЕАН з опорою на формулу “10+3” і вітати надання сприяння з боку саміту та інших механізмів східноазійської співпраці.

Отже, АСЕАН наразі швидко перетворюється на свого роду локомотив схід-

ноазійської економічної інтеграції завдяки наявності великого й досить місткого ринку, який здатний скласти конкуренцію як американській, так і європейській економічним зонам, що, в свою чергу, приваблює країни Східної Азії, зокрема найбільш перспективні щодо своїх інтеграційних можливостей – Японію, Китай і Південну Корею.

Аналіз факторів, що впливають на сучасний стан взаємовідносин у форматі АСЕАН+3, дозволяє констатувати, що країни поділяють зацікавленість у підтримці миру, безпеки і стабільності як на глобальному рівні, так і в регіоні. Ця зацікавленість обумовлює їх активне співробітництво щодо вирішення численних питань сучасного світового та регіонального розвитку. Для підтримки їх взаємодії використовуються відповідні постійно діючі механізми: контакти між главами держав, регулярні зустрічі міністрів закордонних справ, спеціальні консультації в рамках зовнішньополітичних відомств.

На думку авторитетних спеціалістів, діяльність АСЕАН+3 еventуально призведе до важливих змін у структурі фінансової системи світу. Вперше в історії міжнародних відносин економічна конфігурація світу складається з трьох блоків. Очевидно, що не тільки глобальні економічні відносини, а й політичні рухатимуться в тому напрямі, в якому будуть досягнуті нові угоди про багатосторонню взаємодію.

12-й і 13-й саміти АСЕАН, що відбулися в 2007 р., продемонстрували готовність

країн Асоціації й надалі рухатися шляхом регіональної інтеграції, побудованої на інституціональних засадах. Прийняті на самітах рішення про опрацювання статуту АСЕАН і створення до 2015 р. у межах Асоціації “економічної спільноти” (АЕС) потребують істотного реформування нормативно-правової бази та діючих організаційних структур АСЕАН. Виконання намічених планів, як зазначили лідери країн АСЕАН, здійснюватиметься в інтересах і регіональних, і позарегіональних учасників інтеграційного процесу. Сторони домовились обговорити зазначені питання під час проведення трьох окремих самітів у форматі “10+3” в 2009 р. Річ у тім, що запланований на грудень 2008 р. 14-й саміт АСЕАН в Чіангмаї (Таїланд) у зв’язку з політичною нестабільністю в країні був перенесений на березень 2009 р.

Можна припустити, що інтерес країн-членів АСЕАН до східноазійського регіоналізму і моделі АСЕАН+3 балансуватиме між необхідністю посилення позицій АСЕАН і протистоянню політиці так званого “відкритого регіоналізму” за допомогою більш широкої організації, якою є АТЕС.

Основи співробітництва, які були закладені ще на 3-й міністерській зустрічі АТЕС в Сеулі в 1991 р. (Сеульська декларація) та під час саміту АТЕС в Осаці в 1995 р. (Осацька програма дій), при всьому розмаїтті підходів і концепцій щодо участі в цьому процесі окремих країн, мало змінилися. Чітко сформульовані принципи: “взаємна користь”, “відкритість”, “консультаційність”, “поступовість”, “всеосяжність”, “порівняльність”, “недискримінаційність” тощо – стали визначальними для наступних рішень про розвиток і реформування системи АТЕС.

У більш широкому кон-

тексті “принципи АТЕС” інтерпретуються як основа моделі конструктивного двостороннього та багатостороннього співробітництва, а концепція “відкритого регіоналізму” – як внесок в теорію регіональної інтеграції, котра побудована в основному на досвіді країн-членів ЄС.

Характерно, що в праксеологічному сенсі “відкритий регіоналізм” розглядається більшістю учасників інтеграційного процесу як основа для надання третій стороні таких самих переваг, які надають один одному учасники структур лібералізації торгівлі. Дещо іншу позицію щодо впровадження “принципів АТЕС” і, зокрема, “відкритого регіоналізму” займають США. У першу чергу, Вашингтон наполягає на інституалізації АТЕС, обов’язковості виконання його рішень і перетворення цього регіонального форуму на торговий блок на кшталт НАФТА. Такий підхід пояснюється тим, що США вкрай зацікавлені у повній лібералізації торгівлі та відкритті ринків країн Східної Азії, на які припадає більша частина їх зовнішньоторгового дефіциту.

Під час проведення 13 і 14-го самітів АТЕС в Пусані (2005 р.) і Ханой (2006 р.) США активно просуvalи ідею про забезпечення умов для подальшої лібералізації торгівлі та транспарентності АТР шляхом підписання нових угод про створення в регіоні зони вільної торгівлі. На 15-му саміті в Сідней (2007 р.) президент Дж. Буш закликав лідерів країн-членів АТЕС сконцентрувати зусилля для створення системи енергетичної безпеки, а також продовжити рух у напрямі “більш транспарентного АТР”.

Черговий 16-й саміт організації Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), що відбувся 20–23 листопада 2008 р. у Лімі (Перу), знову пос-

тавив на порядок денний форуму лідерів економік світу питання про регіональну інтеграцію за умов більш широкого глобалізаційного процесу.

Країни-учасниці саміту АТЕС прийняли підсумкову декларацію, в якій висловили свою прихильність зміцненню соціального аспекту глобалізації, забезпеченню повноцінного доступу всіх членів і секторів економік АТЕС до можливостей і переваг регіональної і глобальної торгівлі та інвестицій. Окремими пунктами в декларації визначені зобов’язання щодо “просування регіональної економічної інтеграції”, “реалізації структурної реформи” та “забезпечення продовольчої і енергетичної безпеки в регіоні АТЕС”.

Структурна реформа, про яку було згадано в декларації, передбачає подальшу лібералізацію торгівлі та інвестицій, сприяння підприємницькій діяльності, а також співробітництво в економічній і технологічній галузях. Крім того, учасники саміту АТЕС підкреслили необхідність вжиття таких заходів, як створення моделі соціальної відповідальності бізнесу, посилення боротьби з корупцією та забезпечення людської безпеки в регіоні через протистояння тероризму та зниження ризику природних катастроф.

Аналіз прийнятих на самітах рішень дає багатий фактичний і концептуальний матеріал для узагальнення результатів регіональної інтеграції, а також для висновків щодо сучасної та майбутньої ролі АТЕС в цьому процесі.

Стає очевидним, що АТЕС у вирішенні питань регіонального розвитку пройшла кілька етапів – від діяльності, спрямованої на підтримку торгово-економічного та інвестиційного співробітництва, до вирішення питань політичного, гуманітарного та екологіч-

ного характеру. Розширення функцій АТЕС є наслідком глобальних викликів і тенденцій, під впливом яких відбувається структурна та функціональна трансформація даної організації, яка набуває трансрегіональних масштабів. Безальтернативність глобалізації в АТР обумовлює поглиблення й розширення функціональних можливостей економічних суб’єктів АТЕС із тенденцією перетворення її на “надорганізацію” на кшталт Європейського Союзу.

У цьому контексті питання щодо перспектив розвитку ефективного співробітництва України з суб’єктами цього динамічного регіону, зокрема, за умов глобальної економічної кризи набуває особливої економічної ваги та політичного значення. Очевидне й інше – Україна, яка менше задіяна в системі транснаціональних економічних відносин, розглядається провідними країнами АТР як оптимальний засіб диверсифікації їх зовнішньоекономічної діяльності та розвитку міжрегіонального співробітництва на євразійському просторі. Дана обставина дає Україні шанс та незаперечні переваги, якими вона може скористатися для забезпечення своїх життєво важливих інтересів у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Використана література

1. World Bank. *World Development Indicators*, 2004. – P. 182; World Bank. *World Development Report*, 2006. – P. 296; IMF. *World Economic Outlook*, 2005. – September. – P. 211.
2. Dittmer L. *East Asia in the “New Era” in World Politics // World Politics*. – 2002. – No 5. – P.39.
3. Костюнина Г.М. *Азиатско-Тихоокеанская экономическая интеграция*. – М.: РОССПЭН, 2002. – С. 41-42.
4. Renato Cruz de Castro. *The Association of Southeast Asian Nations as an Entente Cordiale // Asian Perspective*. – 2000. – Vol. 24. – No 2. – P. 59-85.

Проблеми правового регулювання інформаційної діяльності дипломатії

Олександр СОСНІН,
професор, доктор політичних наук

Діяльність зовнішньополітичного міністерства будь-якої держави слід завжди розглядати як процес її взаємодії із глобальним світовим простором, а тому дипломатія всюди є специфічним механізмом держави, який об'єднує в собі вивчення багатовимірних культурологічних традицій та політико-правових традицій різних народів і, зокрема, традиції ведення бізнесу та політичного життя.

Дипломатична служба, збираючи та аналізуючи інформацію, робить її засобом, який забезпечує можливість адаптації інституцій і громадян своєї країни до умов співпраці та співіснування з навколишнім світом в інтересах проведення державою раціонального зовнішньополітичного курсу. Нагромаджуючи знання, дипломати забезпечують

своєї країні гідне місце на міжнародній арені, інформаційну підтримку зовнішньої політики своєї держави і, одночасно, в цій діяльності вона і сама стає важливим джерелом інформації. Її «вихідна» інформація носить «спрямований» характер, унагляє завдання, які визначають уряд і владні кола країни в той або інший конкретний момент, а тому в своєму абсолюті є конфіденційною або таємною.

Слово «інформація» як категорія взагалі вживається нами досить широко і різнобічно і не всі розуміють, що це загальна властивість матерії. Будь-яка взаємодія в природі та суспільстві заснована на інформації, вона – продукт відображення дійсності, простору та часу. Кругообіг інформації в суспільстві завжди відбувався і відбувається завдяки здіб-

ностям людини перетворювати її на нові знання і продукти ринкових відносин. Інформація завдяки можливості передавати її частинами, зберігати, швидко обробляти стає дедалі універсальнішим продуктом і товаром. Вона зберігає своє значення в незмінному вигляді до тих пір, поки залишається у незмінному вигляді носій інформації – пам'ять. Спочатку вона фіксувалася на камені, потім на спеціально виготовлених глиняних виробках, потім на папірусі, ...уже в наш час на оптичних дисках та інших носіях. Нагромаджуючись, вона акумулювалась, систематизувалась, узагальнювалась за різними ознаками і оформлялась як інформаційний ресурс. Безумовно, можливості доступу до такого ресурсу, незалежно від місця проживання, віку й статі, сприяють діалогу між культурами й релігіями, розвитку культурної різноманітності та культурної самобутності народів.

Інформаційний ресурс і знання дипломатів мають виховну та генетичну природу, вони не просто стають інформацією доступною для визначеного і невизначеного кола людей, зайнятих у сфері зовнішньої політики.

Інформаційний ресурс дипломатичних установ, як і самих різних суб'єктів держави, колективів, організацій, окремих осіб на більш високих щабелях управління державою об'єднується,

перетворюючись на національний інформаційний ресурс, з якого окремі суб'єкти беруть необхідні знання. Нові інформаційно-комунікаційні технології додали їм мобільності та змусили нас вдосконалювати форми вищої освіти й забезпечувати швидкий і універсальний доступ до інформації. Всюди в світі рух від індивідуального знання до знання соціуму в різних напрямках життя унагляється як окрема сфера життєдіяльності суспільства – інформаційна. Країни, яким на сьогодні вдається сформулювати та принципово змінити обсяг і значення інформації в діяльності свого суспільства, розвитку своєї країни і нації, через новий транспортний ланцюг – глобальні інформаційні мережі, досягли не тільки якісно нового рівня інформаційного впливу на суспільство, вони перебувають наразі в колі провідних держав світу, підтверджуючи справедливості аксіоми – світом керує той, хто контролює найкоштовніші ресурси.

Всюди кількісна оцінка інформаційних ресурсів затруднена організаційно і методологічно, а тому управління ними всюди розглядається як важлива складова процесів державного управління, хоча основним об'єктом державної інформаційної політики є лише та частина ресурсів, яка використовується в системі державного управління і зовніш-

ньюполітичної діяльності, а тому небезпідставно викликає суспільний інтерес.

Відповідно до міжнародних критеріїв ІР можна класифікувати за трьома категоріями:

- життєво важливі, тобто пов'язані із виживанням і безпекою нації, з «генетичною» пам'яттю нації, без захисту якої ми втрачаємо ідентичність, припинимо своє існування, вони жодним чином не можуть бути предметом торгу й для їхнього захисту повинні залучатися всі наявні ресурси нації;

- важливі, які здатні справляти відчутний вплив на добробут нації та характер міжнародних відносин;

- гуманітарні, що пов'язані із широким спектром міжнародних проблем, які безпосередньо не зачіпають триаду «свобода – виживання – процвітання», але стратегічно й тактично вигідні країні у плані позитивного позиціонування себе як усередині країни, так і на міжнародній арені.

Можна сказати, що поява новітніх інформаційних технологій задекларувала і розширення можливостей кожного з нас щодо конституційних прав на свободу, включаючи свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію і свої ідеї будь-якими законними засобами. Зокрема, поява Інтернету обумовила виникнення нового, універсального інтерактивного середовища як важливого елементу сучасної політичної системи демократичного типу з підвищеною оперативністю обміну інформацією, «прозорістю» і доступністю. Ці його можливості тлумачаться у нас як важлива передумова демократизації нашої посттоталітарної системи, однак, він здатний генерувати величезні інформаційні потоки в обхід державних структур, а тому всі країни змушені тепер пильно відстежувати ці процеси і при-

діляти особливу увагу не просто заради забезпечення інформаційної безпеки у вузькому її розумінні, а, головним чином, для того, щоб мати можливості протистояти інформаційній агресії, що може виходити як від окремих держав, так і невеликих терористичних угруповань. На сьогодні з'явилося навіть поняття «стратегічна інформаційна зброя», під яким розуміються методи впливу на інформаційно-технологічні системи, що обслуговують такі інфраструктури, як транспорт, зв'язок, керування державними органами, військами тощо.

Кожний з названих каналів отримання і поширення інформації має свою специфіку: Інтернет надає можливість швидко одержувати різноманітну інформацію довідково-фактологічного характеру, яку, однак, треба ретельно перевіряти; телебачення й радіомовлення являють собою, головним чином, оперативне джерело повідомлень подієвої спрямованості, які теж треба обережно сприймати, оскільки вони вражені технологіями ведення інформаційної війни; періодична преса, яка поширює інформацію з елементами аналітики, оцінкою подій, що відбуваються, (особливо це стосується журналів); неперіодичні друковані видання – книги (монографії, дослідження) здатні бути джерелом інформації, дати уявлення про історію тих або інших уявлень і важливих міжнародних проблем, однак, і вони потребують додаткового прямого спілкування з людьми – носіями знань і досвіду. Досвід показує, що для розуміння нових явищ у різних країнах світу, що мають соціальне, релігійне або національно-етнічне забарвлення, важливо в необхідних випадках вступати в безпосередній контакт із представниками відповідних рухів. Для цього, власне, держави й фор-

мують свої дипломатичні представництва в світі, оскільки лише пряме спілкування здатне не тільки дати реальну картину того, які плани й цілі таких груп, але й одержати їх достовірний соціально-політичний і психологічний портрет, який важко «намалювати», використовуючи виключно засоби масової інформації. Вони, головним чином, забезпечують знаходження таких відомостей і таких деталей, які практично неможливо одержати по названих вище каналах, і унаслідок чого дають можливість світоглядних позицій установи і держави загалом.

Практична цінність аналітичних матеріалів дипломатичної служби особливо зростає в тих випадках, коли в них утримуються елементи попереджувальної інформації, тобто такої, яка дає можливість передбачити або прогнозувати розвиток політичних подій у тій чи іншій країні або навіть в цілому регіоні світу. Сьогодні важко собі уявити, щоб серйозний аналітичний матеріал для керівництва міг би бути підготовлений виключно на основі досить солідних і оперативних джерел інформації. Цілком зрозуміло, що інформація такого гатунку має бути надійно збережена і передана керівництву держави конфіденційно. Однак, процес зміцнення економічних, культурних, гуманітарних контактів з іншими державами зробив неприйнятними багато режимно-обмежувальних заходів радянської доби та й взагалі фактично відійшла в минуле державна монополія на інформацію. Конституційно право вишукувати, одержувати і поширювати інформацію отримали всі. Саме тому всюди зросла інформаційна активність людей, права яких беззастережно є базовою, фундаментальною цінністю суспільства, однак тут виявилася неефективність всієї ві-

чизняної системи захисту, обробки та раціонального використання накопиченого в Україні інформаційного ресурсу на тлі застарілих норм та інструкцій (директивні вказівки в епоху становлення ринкових економічних відносин стали малоефективними або просто не діють). До того ж (і це проблема міжнародна), законодавцями свого часу не було враховано, що системи зв'язку та системи автоматизованої обробки інформації надзвичайно зручні для перехоплення та несанкціонованого технічного втручання в процеси передачі і обробки інформації. За сучасних умов техніка втручання в роботу електронних систем набула значного поширення на тлі нових викликів і загроз, пов'язаних з інтенсифікацією комунікаційних процесів, широким використанням комп'ютерних технологій. Останні створили принципово нові чинники і канали впливу на соціально-політичний та економічний розвиток суспільства й інтенсивно використовуються розвідувальними центрами іноземних держав, терористичними угрупованнями та кримінальними елементами для впливу на політику, економічне

життя, духовно-ідеологічну сферу всіх країн світу. Не можна сказати, що технічна складова інформаційної безпеки у нас не розробляється, існує навіть Біла книга в цій сфері, однак, вона створювалася у відриві від гуманітарної складової інформаційної безпеки, яка містить у собі велику сукупність проблем, пов'язаних з дотриманням конституційних прав і свобод громадян у сфері духовного життя та інформаційної діяльності. Філософські, політичні, економічні, культурологічні проблеми духовного відновлення України не забезпечені сьогодні заходами інформаційної безпеки, а тому визначення закономірностей розвитку інформаційної сфери як системоутворюючого фактора життя нашого сучасного суспільства потребує розробки й обґрунтування широкого кола критеріїв і методик оцінки стану інформаційної безпеки, зокрема, інформаційно-психологічної безпеки особистості та суспільства. Безпека інформаційної сфери потребує не лише захисту телекомунікаційних мереж або мереж зв'язку, баз даних від несанкціонованого доступу, вона вимагає усвідомлення загальних принципів безпеки функціонування найважливіших інформаційних ресурсів і систем країни, які забезпечують життєдіяльність транспорту, енергетики, промисловості, органів державного управління. У

широкому розумінні слова інформаційна безпека містить у собі такі проблеми, як протистояння культурній експансії з боку країн з розвиненою аудіовізуальною промисловістю, збереження національної та мовної самобутності, впливу недоброякісної, недостовірної, хибної, інформації (дезінформації) на життєво важливі інтереси.

На жаль, в процесі побудови теоретичних моделей інформатизації держави й нового суспільства питання безпеки часто відтісняються на другий план, навіть при усвідомленні, що їх ігнорування обумовлює появу низки дестабілізуючих явищ і виникнення рецидивів тоталітаризму. Можливо тому, що, на жаль, у національному законодавстві дано два різних за своєю суттю визначення поняття «інформаційна безпека» – в законі «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» та в законі «Про телекомунікації».

У першому законодавчому визначенні поняття «інформаційна безпека» (далі – ІБ) ототожнюється з поняттям «інформаційна безпека України», а саме: «Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірність інформації, що ви-

користується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації».

У другому, визначення ІБ стосується не стільки інформаційної безпеки України, скільки безпеки узагальної технічної системи, якою є телекомунікаційна мережа. («Інформаційна безпека телекомунікаційних мереж – це здатність телекомунікаційних мереж забезпечувати захист від знищення, перекручення, блокування інформації, її несанкціонованого витоку або від порушення встановленого порядку її маршрутизації»).

У Законі України «Про інформацію», який є базовим щодо нормативного закріплення інформаційної сфери держави, визначення ІБ не дано, а у Законі «Про основи національної безпеки України», який є основним орієнтиром забезпечення безпеки України, системну сутність ІБ подано як невід'ємну складову національної безпеки України без точного визначення цього поняття. Крім того, в цьому Законі замість поняття «інформаційна безпека України» використовується поняття «національна безпека України в інформаційній сфері».

У Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», який є одним із основних серед питань забезпечення інформаційної безпеки держави у сфері інформатизації та телекомунікацій, поняття ІБ також не визначено, хоча широко вжито та визначено у різних відтинках поняття «захист інформації».

Як свідчать події останнього часу, відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням інформаційної безпеки, вибудовують всю сферу забезпечення націо-

нальної безпеки та процесів стратегічного планування розвитку країни, а тому організація інформаційної безпеки України, безумовно, являє собою складний, системний, багаторівневий феномен, на стан, динаміку і перспективи розвитку якого безпосередньо впливають багато зовнішніх і внутрішніх чинників, найважливішими з яких є:

- політична обстановка у світі;
- наявність потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз;
- стан і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку країни;
- внутрішньополітична ситуація в державі.

Для попередження витоку інформації і не тільки тієї, що становить державну та іншу передбачену законом таємницю, а й просто інформації, яка циркулює в дипломатичних установах, а тому є власністю держави, потрібно послідовно вибудовувати чітку нормативно-правову систему. У нас, на жаль, тут велика світоглядна проблема. Наприклад, законодавчими та нормативно-правовими актами не визначено спеціально уповноважені державою органи центральної влади у сфері охорони інформації з обмеженим доступом, що не становить державної таємниці та у сфері захисту особи, суспільства, держави від хибної, недостовірної, недоброякісної інформації. Інші прогалини, які існують в системі державного управління інформаційними ресурсами, показано в таблиці 1.

Президент України, усвідомлюючи всю серйозність нових потенційних загроз та якісні зміни, які відбуваються в Україні, зокрема, у державному управлінні, військово-політичній і науково-технічній сфері тощо, і потреб протидіяти проявам загроз безпеці національних інтересів в інформаційній сфері, зокрема, пов'язаних,

головним чином, із зловживанням свободою висловлювання поглядів і розповсюдженням ідей, ворожим і зловмисним використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, своїм указом [1] ввів в дію рішення Ради національної безпеки та оборони при Президентові України (далі – РНБО) від 21 березня 2008 р. «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України», яке, на жаль, лише у назві використовує поняття «національна безпека в інформаційній сфері», і яке лише намагається «наздогнати» всі останні тексти щорічних Послань Президента Верховній Раді, в яких про це було більш доцільно говорити. Однак і останнього разу, вкотре, до нього не потрапили питання розвитку в Україні інформаційного суспільства – необхідної запоруки створення сучасної постіндустріальної держави. Дивно, а й нова редакція стратегії національної безпеки (від 12.02.2007 р.), яка здавалось би готувалася за

умов, коли вже треба було б розуміти значення інформації та сфери, в якій вона сьогодні існує, не орієнтує нас на вирішення цього комплексу питань. І вона не загострює питання вирішення проблем законодавчого регулювання в інформаційній сфері, яка сьогодні в світі динамічно розвивається. У всіх цих документах не наголошено, що у темпах науково-технічного прогресу, у спрямованості форм його соціальної організації, у характері впливу на людину й суспільство в світі сьогодні відбуваються радикальні зміни і початок ХХІ століття можна характеризувати як якісно новий етап у розвитку інформатизації, науки, технологій та їхньої взаємодії із суспільством. Звичайно, що це робить їх тексти недосконалими і вразливими для критики.

Для вирішення поставлених Президентом України завдань Верховній Раді та Уряду необхідно терміново багато в чому переглянути існуючі концептуальні норми щодо інформаційної та

національної безпеки, розпочати реалізацію довгострокових державних програм, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки держави, передусім її критично важливих інфраструктур, і визначити організаційні засади такої роботи. І, по-перше, треба прискіпливо оглянути природу та оцінку інформаційного ресурсу за нових умов, зокрема, в економіці знань, криміналістичний і кримінально-правовий аспекти її інформаційної діяльності, вплив на параметри національної безпеки і, врешті-решт, сформувати цілісне уявлення про стан і тенденції розвитку інформаційних процесів. Завдання, які дотепер вирішуються у вузьких рамках окремих міністерств, треба винести на загальнодержавний рівень погоджених рішень та завдань. Як ніколи потрібна широка загальнонаціональ-

на наукова дискусія щодо інформатизації держави та підготовки кадрів заради збереження національної самобутності й нормального історичного розвитку нашого суспільства, і в такому вимірі вибудовувати стратегію розвитку інформаційного законодавства України. Воно має віддзеркалити цілісне системне бачення нашого інформаційного простору в єдності всіх елементів його інфраструктури, ефективного використання потенціалу інформаційних ресурсів, зокрема, й дипломатичної служби, усвідомлення їх значення і цінності як складової інноваційних проєктів розвитку України в глобальному вимірі.

Таблиця 1

Система державного управління інформаційними ресурсами

Суб'єкти управління (міністерства, відомства, інші центральні органи державної виконавчої влади)	Виконання функцій управління структурними елементами в інформаційній сфері
1	2
Не визначений	Здійснення Загальнодержавних заходів організаційного, нормативно-методичного забезпечення, координації та контролю
Не визначений	Державної реєстрації ІР загального доступу (формування державної бази метаданих)
Не визначений	Державної реєстрації ІР, що містять державну таємницю та іншу інформацію з обмеженим доступом (база метаданих)
Не визначений	Державної реєстрації інформаційних ресурсів, отриманих у процесі міждержавного інформаційного співробітництва (база метаданих)
Не визначений	Обліку державних ІР як майна, порядку їх закріплення в оперативне управління і господарське відання
Не визначений	Фінансування структур і процесів формування державних ІР, визначення порядку надання платних послуг, формування інформаційного ринку
Не визначений	Розробки інформаційних технологій та координації цієї діяльності

Використані джерела:

1. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 березня 2008 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України» від 23 квітня 2008 року № 377/2008.
2. Біла книга Держспецзв'язку. – <http://www.dsszz.gov.ua>
3. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №26. – Ст.347.
4. Хорошко В.О., Чередищенко В.С., Шелест М.Е. Основи інформаційної безпеки / За ред. проф. В.О. Хорошко. – Київ : ДУІКТ, 2008. – 186 с.

Фото Марії КОНОНЕЦЬ

Russia's Pragmatic Reimperialization

Janusz BUGAJSKI,
director of the New European Democracies program
at the Center for Strategic
and International Studies
in Washington D.C.

Moscow's overarching goal toward the Western world is to reverse the global predominance of the United States by transforming "unipolarity" into "multipolarity" in which Russia exerts increasing international leverage. To achieve this policy objective, the Kremlin is intent on expanding the "Eurasian space" in which Russia is the dominant political player and the Euro-Atlantic zone of security becomes increasingly fractured. In this strategic struggle, "Eurasianism" for Moscow involves two interconnected approaches: transforming Europe into an appendage of the Russian sphere of influence and debilitating Euro-Atlanticism by undercutting Europe's connections with the U.S.

Putinist Russia has evolved into an imperial project for two core reasons. First, it has clearly articulated ambitions to restore its global status and to undermine international institutions that hinder its aspirations. Second, Moscow's drive to dominate its former satellites, curtail the expansi-

on of Western structures, and neutralize Europe as a security player is accomplished through a mixture of threat, subterfuge, disinformation, pressure, and economic incentives.

Russia's imperialism no longer relies primarily on traditional instruments such as military might and the implanting of political proxies in subject states. Instead, Moscow employs an assortment of diplomatic, political, informational, economic, and security tools to encourage the evolution of pliant governments that either remain neutral or actively promote Moscow's strategic agenda. Nonetheless, military force may also be employed to destabilize a neighboring government and fracture its territory as illustrated during the operation against Georgia in August 2008.

Russia's internal and external developments are closely interlinked. The Putinist system has interwoven centralism and statism with imperial restoration and great power ambitions. In this equation, the Kremlin's often-cited "pragmatism" is not a policy agenda but a means to an end, consisting principally of tactical maneuvers to achieve strategic objectives. Pragmatism in foreign policy signals variable approaches and elastic tactics for achieving specific long-range goals. However, the objectives and not the means are what ultimately define state policy.

Putinism is an eclectic and goal-oriented assemblage of precepts and philosophies that blends communist and Tsarist, nationalist and inter-

Нова стаття Януша Бугаджскі, директора програми „Нові європейські демократії” при Центрі стратегічних і міжнародних досліджень у Вашингтоні, присвячена аналізу намагань Кремля протистояти глобальному пануванню Сполучених Штатів шляхом перетворення однополярного світу на багатополарний. Автор вводить новий термін „putinism”, яким визначає специфічну поведінку Москви на міжнародній арені. „Російський імперіалізм”, вважає американський вчений, спирається не на традиційну військову міць. Білокамінна вміло використовує весь асортимент дипломатичних, політичних, інформаційних, економічних та безпекових важелів, щоб заохотити уряди інших країн, які або залишаються нейтральними до зовнішньої політики РФ, або сприяють її реалізації.

Довідково: Януш Бугаджскі працював старшим аналітиком на радіо „Вільна Європа” в Мюнхені, консультантом із питань Центрально-Східної Європи Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), консультантом Міністерства оборони США, Міжнародного республіканського інституту, на телебаченні Бі-бі-сі в Лондоні.

nationalist symbols together with disparate events and personalities from Russian history to re-establish Moscow's enduring dominance. Russia's

neo-imperialist ideology (or system of precepts and justifications) involves a patriotic synthesis of all previous Muscovite empires, including the

Перед початком переговорів у Москві 17 січня з фіксованої ціни на газ для України та відновлення його транзиту до Європи.

Зліва направо: керівник Апарату Прем'єр-міністра України Михайло Лівінський, Надзвичайний і Повноважний Посол України в РФ Костянтин Грищенко, Прем'єр-міністр Російської Федерації Володимир Путін та Прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко

Надзвичайний та Повноважний посол Сполучених Штатів Америки в Україні Уільям Тейлор під час прес-конференції 22 січня у Сімферополі заявив про те, що виключає вірогідність озброєного конфлікту між Російською Федерацією та Україною. «Україна і Росія залишатимуться сусідами завжди. Вони навчатися вирішувати свої проблеми, і вони вже вирішують проблеми», — сказав посол США. На думку Тейлора, Україна повинна бути об'єднаною для подолання сьогоденних випробувань

Soviet Union, and depicts Putinism as a means for restoring the greatness and glory of the Russian state.

The neo-imperialist essence of Putinism challenges the West, primarily as an alternative center or fulcrum of “sovereign statehood” and economic development. It specifically confronts the concept of American pre-eminence or “Atlantic-centrism.” In seeking to build a new “global order,” Moscow strives to renew itself as a major pole of power by recreating its dominant role in a revamped empire, beginning with the “post-Soviet space” which has become a euphemism for Russia’s “imperial space.” Without declaring any ideologically motivated global mission and by claiming that it is pursuing “pragmatic” national interests, the Kremlin engages in asymmetrical offensives by interjecting itself in its neighbor’s affairs, capturing important sectors of local economies, subverting vulnerable political systems, corrupting or discrediting national leaders, and systematically undermining Western unity.

Moscow’s stealth tactics have persuaded some analysts to believe that Moscow’s geo-

economic goals prevail over geostrategic imperial objectives and that power holders in the Kremlin are focused on profit rather than politics. The contention that “private and corporate interests” motivate Moscow’s policy decisions is highly contentious. This “Russia Inc.” argument does not answer important questions about Kremlin policy. In particular, how are the private interests of state officials separated from state interests? Russia has traditionally been governed by absolute rulers who control-

led the economy and whose private interests overlapped with their ideological predispositions and imperial ambitions. Moreover, the expansion of Russia’s power and influence actually serves the “private interests” of Kremlin leaders: getting rich and making Russia strong are now largely synonymous. Centralized control over growing energy revenues has enabled the Kremlin to accelerate the pursuit of both objectives.

Russia’s assertive strategy and imperial renaissance is more threatening than one based on ethno-nationalism and the pursuit of mono-ethnic or mono-religious states. It revolves around the creation of an expansive multi-national state without specific ethnic boundaries in which statism and imperial nationalism rather than narrow ethno-religious identity predominates. This resembles the continuation of a traditional historical

strategy pursued by the Czarist and Soviet empires in absorbing territory, assimilating adjacent nations, and neutralizing states that resist incorporation in a Moscow-dominated empire.

Moscow’s strategic objectives were succinctly highlighted by Russia’s newly installed president Dmitry Medvedev during his visit to Berlin in June 2008 when he proposed the creation of a pan-European security pact that would sideline or absorb the North Atlantic Treaty Organization (NATO) and steadily enfeeble U.S. influence. In Medvedev’s words, “Atlanticism as a sole historical principle has already had its day. NATO has failed to give new purpose to its existence.” Hence, for Russia’s leaders “Eurasianism” that entraps and neutralizes the European project has become a useful geo-strategic counterpoint to “Atlanticism.”

Irrespective of Russia’s structural weaknesses, with over-dependence on hydrocarbon revenues and facing potentially serious domestic economic problems, in the immediate future Russia remains a direct threat to its weaker neighbors whether through political subversion, energy entrapment, or purposeful

destabilization. Such persistent threats are compounded by a disunited and unfocused West. Furthermore, an internal crisis inside Russia may have even more damaging consequences along the country’s borders. Moscow is likely to manipulate perceptions of besiegement to deflect attention from its mounting domestic challenges and apply additional pressures if not engaging in outright aggression against its near neighbors such as Ukraine.

President Barack Obama will face two stiff challenges: rebuilding the Atlantic alliance and dealing with a neo-imperialist Russia. Above all, Washington must reject any moves toward redividing Europe into Cold War zones or sacrificing the security of any European state. This can be accomplished by intensifying links with all of Europe’s new democracies and offering NATO aspirants a roadmap toward inclusion. If handled adroitly by a united West, Moscow’s internal problems and its inability to construct a durable sphere of dominance will provide an important boost for the reanimation of democratic and pro-Western developments along Russia’s borders.

Правовий статус Генерального Секретаріату та Ради Народних Міністрів УНР:

сучасний стан дослідження

Данило ЯНЕВСЬКИЙ,
доктор історичних наук

Події, які відбувалися на території сучасної України в 1917–1920 рр. продовжують перебувати в центрі уваги вітчизняних суспільствознавців: у 1991–2001 рр. дослідниками було підготовлено та захищено 152 дисертації, в т.ч. 17 докторських, в 2001–2006 рр. – вже 191, в т.ч. 20 докторських¹. Кількість, але найголовніше – якість досліджень, дозволяють констатувати наявність самодостатніх наукових шкіл, сформованих, насамперед, на базі установ НАН України, таких як Інститут історії України, Інститут держави та права ім. Корещюка, Інститут філософії ім. Г. Сковороди, Інститут етнополітичних та етнонаціональних досліджень, а також Київського, Львівського, Запорізького, Одеського Харківського, Чернівецького університетів.

Така увага істориків, археологів та інших вчених-суспільствознавців до проблем вітчизняної історії 1917–1920 рр. обумовлюється не тільки бурхливим характером подій тієї доби, їх екстраординарною складністю та драматичним перебігом, а й надзвичайною інтелектуальною насиченістю. Впродовж 43 місяців політичними та громадськими діячами було запропоновано та реа-

лізовано (або здійснено спроби втілити в життя) всі відомі на той момент моделі суспільно-політичного устрою: за формою – від абсолютистської монархії до самоуправління, заснованого на анархістських ідеях; за змістом – від крайніх ліберальних до крайніх тоталітарних. Політичні системи української державності того періоду відбивали весь спектр та багатовекторність політико-правових засад їх існування, напрями реалізації внутрішньої і зовнішньої політики, орієнтири їх проведення в складних геополітичних реаліях.

Особливої уваги та додаткових зусиль у цьому контексті потребують і потребуватимуть надалі засадничі питання, пов'язані із становленням і формуванням вищих органів державної влади та управління українських державних формацій, першою з яких стала проголошена III Універсалом УЦР автономна Українська Народна Республіка – складова частина федеративної Російської Республіки.

Упродовж останніх 90 років державницький розвал Російської імперії, створення на її підмурку Російської республіки, державний переворот 26 жовтня 1917 р., який відкрив криваву трирічну Громадянську війну, що завершилася утвердженням на більшості території сучасної України тоталітарного режиму радянського зразка, завжди були на вістрі зацікавлення державних діячів, політиків, науковців, широкого загалу. Кожний намагався знайти

саме в тих часах, саме в тих подіях наріжні камені, які легітимізували би претензії тих чи інших сил на владу. За підрахунками А.Панчука, станом на 2000 р. світ побачило понад 3 000 наукових, науково-популярних розвідок – від статей і брошур до узагальнюючих монографічних досліджень. Принципово вагому їх частину проаналізував у своєму докторському дослідженні В. Капельюшний. Він зауважив: “На сьогодні ще відсутні дослідження, в яких би історіографія українського державотворення в 1917 – 1921 рр. висвітлювалась та узагальнювалась не фрагментарно, а комплексно”². Принципово важливий для дискурсу даного високого зібрання висновок В. Капельюшного звучить так: “Процес національного державотворення в добу визвольних змагань був безперервним. ...Дискусія про те, яка форма державності була більш українською і більш патріотичною – безперспективна, адже і *гетьманська Українська держава*, і *УНР (в обох її формах)* були легітимними (виділено авт. – Д.Я.) і відповідали тому рівню суспільної свідомості, тим умовам, за яких вони існували”³.

Отже, з дослідження В. Капельюшного можна зробити, зокрема, і такий висновок: якщо УНР зразка 1917/1918 рр. була легітимною державою, то, відповідно, легітимними були й органи управління нею, а саме: Центральна та Мала Ради, Генеральний Секретаріат та окремі генеральні секретарства в 1917 р., Рада Народних Міністрів та окремі міністерства в 1918 р.

Такий висновок дотично підтверджує інший дослідник. Цитуємо Н. Єфремову: “У конституційних актах УНР та ЗУНР” були втілені “концепції правової та соціальної держави, які розвивали у своїх працях Б. Кістяківський, С. Котляревський, М. Ковалевський, М. Грушевський та С. Дністрянський”⁴. Водночас дослідниця звернула увагу на наступну обставину: “Цілком очевидна наявність рис змагання двох тенденцій: прагнення створити свою парламентарну демократичну республіку, яка б могла вирішити завдання далекосяжних соціальних реформ і завершити національне визволення, з одного боку, а з іншого – перейти від цієї реформи до так званої “трудової демократії”, запроваджуючи дуже небезпечну “радянську” засаду позбавлення деяких публічних прав частини українського населення – “нетрудових” класів. Ця боротьба двох державно-правових тенденцій виразно відобразилась у більшості конституційних актів того часу”⁵.

Отже, наразі, маємо справу з іманентним протиріччям: з одного боку йдеться про те, що УНР була правовою державою; з другого – УНР не була правовою державою, оскільки обмежувала права “частини українського населення”. Зауважимо: в даному контексті питання про порушення (або НЕпорушення) прав частини (або всього) НЕукраїнського населення залишається за лапками. Об'єктивно спробу розв'язати це протиріччя зробила Н. Єфремова. Кажучи про недоліки Конституції УНР 1918 р.,

дослідниця констатувала наявність в ній “серйозних” проблем, зокрема, те, що в ній не закріплювались стабільна виконавча влада, майнові права громадян⁶.

Спробу сформулювати несуперечливі висновки зробила інша дослідниця – Н. Стецюк. Запропонована нею логічна конструкція має такий вигляд: 1). Лютнева революція “дуже скоро надала соціально-політичним процесам в Україні характеру національної революції та поставила на порядок денний відновлення державної незалежності українського народу”. 2). “Центральна рада – національний представницький орган, до якого перейшли законодавчі повноваження”⁷. Відкритими за даної конструкції залишаються питання: чи надала Лютнева революція соціально-політичним процесам в Україні лише характеру національної революції?; де, коли і в якій формі існувала “державна незалежність українського народу”, яку треба було “відновлювати”?; де, коли, які і на підставі якого права або яких законів “перейшли” до Центральної ради “законодавчі повноваження”?

Два інших фундаментальних висновки Н. Стецюк радикально суперечать як висновкам Н. Єфремової, так і висновками інших дослідників. Так, Н. Стецюк вважає, що “Статут про державний устрій, права та вольності УНР ...відтворив позитивний досвід законотворчої діяльності УЦР та кращі надбання сучасного йому європейського та американського конституціоналізму”, не уточнюючи при цьому, які, власне, норми конституцій яких європейських країн та США “відтворила” Конституція УНР 28 квітня 1918 р. Інший висновок дослідниці: “Основою конституційних ідей в українській політичній та правовій думці протягом всього XX ст. в більшості своїй були ідеї,

спрямовані на реалізацію українським народом свого невід’ємного права на самовизначення та побудову суверенної, національної, демократичної, української держави”⁸ видається також не обґрунтованим та іманентно суперечливим.

У дослідженні О. Любовець читаємо наступне:

1. ...станом на 1917 р. “українські партії не розробили цілісної концепції українського державотворення, яка б визнавалася й підтримувалася всіма партіями, або принаймні слугувала спільною базою для принципів модифікацій”;

2. ...з альтернативою, яка постала після Лютного – “самостійна незалежна держава” або “національно-територіальна автономія у складі федеративної Російської республіки” ... “провід Української революції на цьому етапі обрав другий шлях і наполегливо торував його впродовж всього 1917 року...”;

3. “життя показало, що на той час втілення в суспільну практику автономістсько-федералістської моделі було об’єктивно неможливим” – не було навіть на теоретичному рівні схеми запровадження федеративного устрою, але найголовніше – “перетворення колишньої Російської імперії на федеративну республіку не могло бути результатом бажань і дій одного або навіть кількох потенційних суб’єктів майбутньої федерації. Потрібна була воля й об’єднання зусиль значної частини націй колишньої “тюрми народів”;

4. Альтернативний, тобто самостійницький шлях розвитку, “з теоретичної точки зору цей шлях виглядає більш логічним” за автономістсько-федералістський, але “український політичний провід все одно змушений був визнати його як єдино вірний шлях національно-державного розвитку та розпочати його реалі-

Демонстрація з нагоди проголошення Третього Універсалу Центральної Ради. Київ, 7 листопада 1917 р.

зацію. Але час був втрачений...”;

5. “українські партії за доби Центральної Ради “в цілому розробили власну модель суспільно-політичного розвитку”, але “як альтернативи варіантам, запропонованим спочатку Тимчасовим урядом, а згодом РНК...”⁹.

Тимчасом інша дослідниця – А. Іванова прямо вказує на те, що “УЦР було сприйнято досвід Російської імперії у галузі законотворення, з урахуванням особливостей, пов’язаних із відмінностями форми державного правління та побудови державного апарату УНР та Російської імперії”¹⁰. Загалом, підкреслює дослідниця, “законодавчий процес у період УНР ґрунтувався на демократичних засадах та відповідав науковим досягненням теорії права досліджуваного періоду, що доводить, наприклад, функціонування виборного законодавчого органу – прототипу парламенту”. Крім того, підкреслює дослідниця, “...нестаток часу та завантаження законодавчого органу розв’язанням інших нагальних питань були тими чинниками, які перешкоджали належному урегулюванню законотворчості у період УНР”¹¹.

Таким чином, відкритим і тут залишається питання: на підставі якого права (або на підставі якого закону) Українська Центральна рада пе-

ребрала на себе права “законодавчого органу”, нехай і “прототипу парламенту”? Відповідь на це питання дозволить, зокрема, дати й відповідь на інші питання, наприклад такі: чи було легітимним і законним (з точки зору діючих на той час правових норм і законодавчих процедур) формування Генерального Секретаріату? Чи були легітимними та законними практичні дії та розпорядження останнього?

Для коректної відповіді на ці питання необхідно, власне, вийти за межі суто історичних методів дослідження і звернутися до авторитетів в інших царинах суспільствознавства. Визнаний світовий авторитет М. Вебер запропонував три “ідеальних типа” (три моделі) легітимності – “традиційну”, “харизматичну” та “раціональну”.

Перша модель спирається на сукупність звичаїв, сила дії яких визнана з незапам’ятних часів та на вкорінену звичку спільноти дотримуватися таких звичаїв. Для українських конкретно-історичних реалій початку XX ст. тут є проблема, яка полягає у факті окупації її сучасної території Російською та Австро-Угорською імперіями. Перша, в цьому однастайні всі сучасні дослідники, пішла шляхом уніфікації, заперечуючи всіма доступними засобами право завойованого руського (українського) народу на будь-

Третій український козацький полк вітає М. Грушевського перед резиденцією Центральної Ради. Липень 1917 р.

яку форму конфесійної, національної, культурної, мовної або що ідентифікації. Друга, австро-угорська, політична реальність спиралася на норми звичаєвого права, толерувала та сприяла національно-культурному та конфесійному розвитку руського (українського) народу. В науковому обігу роботи, які спеціально би вивчали легітимність влади імперій Романових та Габсбургів з точки зору окупованої спільноти відсутні. Наразі з опублікованих Науково-дослідним центром буковинознавства при Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича дослідження Е. Прокоповича „Кінець австрійського панування в Буковині” (Чернівці, Золоті литаври, 2007) відомо: наприкінці 1918 р., вже після державницького краху Австро-Угорщини, населенням Буковини влада її місцевих інститутів сприймалася як легітимна, зокрема, в краї широко відзначалися дні народження імператора Карла. Очевидно, що такого феномену на українських землях, інкорпорованих до складу імперії Романових, не спостерігалося, населення індіферентно або навіть з ентузіазмом поставилося до факту зречення з влади останнім російським імператором.

Другим типом легітимності М. Вебер вважав т.зв. „харизматичну” легітим-

ність, який, за його словами, характеризується особистою відданістю суб’єктів (підданих) справі політичного лідера та їх довірою виключно до його особи, оскільки він відзначається незвичайними якостями, героїзмом або іншими надзвичайними чеснотами, які, власне, „роблять” з нього лідера в очах людей. Очевидною є та обставина, що в конкретно-історичних умовах на такий статус могли претендувати не так багато людей. До їх числа, на нашу думку, можна віднести хіба П. Скоропадського, а також Н. Махна та деяких інших командирів збройних формувань (які на роль державних провідників ніколи не претендували).

Як третій тип легітимності М. Вебер виділяв т.зв. „раціональну” легітимність. Така легітимність впливає із відповідності політичної влади вже не традиції, але раціональному принципу, за допомогою якого було встановлено правовий порядок конкретного діючого політичного режиму. Практично така легітимність відображається через відповідність походження і дій політичної влади вимогам демократії. Саме цей принцип закріплений в діючому Основному законі України, який прямо забороняє будь-кому в будь-який спосіб обмежувати права громадян.

Хоч як дивно, але жоден з

вітчизняних дослідників, наскільки нам відомо, не спромігся прямо поставити на порядок денний питання про легітимність або нелегітимність політичних режимів, які діяли на території сучасної України в 1917–1920 рр.! Єдиний відомий нам виняток – дослідження Є. Юрійчук. Саме вона запровадила до наукового обігу таку дефініцію: „Легітимність – це визнання правомірності офіційної влади суспільством і міжнародним співтовариством”¹². Отже, якщо правомірним є питання: „Чи було встановлення радянської влади в Україні наслідком законного волевиявлення, юридично (конституційно) обґрунтованим, визнане світовим співтовариством”? чи „результатом застосування сили для втілення інтересів партійної еліти сусідньої держави”¹³?, то так само правомірним є питання – чи була легітимною влада Тимчасового уряду, УЦР, Генсекретаріату, Ради Народних Міністрів, гетьмана П. Скоропадського та його уряду, Держсекретаріату ЗУНР, Директорії УНР та інших інституцій? Очевидно, що таким вимогам відповідав лише політичний режим ЗУНР, так само як і відповідає політичний режим сучасної держави Україна.

Отже, надалі, під терміном „легітимний політичний режим” ми будемо розуміти будь-який політичний режим, з яким погоджується більшість народу, який толерує всі права незгідної з ним меншості, законодавство якого відповідає діючому позитивному праву та який визнається світовим співтовариством.

Отже, висновки цитованих вище дослідників малюють наступну картину:

– відсутність легітимних підстав для УЦР бути законодавчим органом (вона ніколи і ніким, як відомо, не обиралася, а формувалася на підставі „делегування” до

її складу членів інших громадських організацій, нехай і ультрареволюційних),

– відсутність усталених уявлень в її середовищі щодо основних принципів побудови як Російської держави (громадянами якої, до слова, були всі члени УЦР), так і статусу 9 південно-західних її губерній (які більшість дослідників до сьогодні називає „Україною”),

– надзвичайно складні та суперечливі геополітичні, зовнішньо- та внутрішньополітичні чинники, які визначали обставини завершального етапу Першої світової війни.

Усі ці та інші фактори стояли на заваді реалізації будь-яких спроб мирної демократичної трансформації Російської Імперії/Республіки та її „національних” окраїн, тим паче – легітимним, законним шляхом.

Однак історична правда полягає в тому, що УЦР ніколи не була легітимним „законодавчим” органом, вона сама себе вважала органом „представницьким” (причому представляла аж ніяк не всіх „українців”, а тільки деяких – не кажучи вже про всіх мешканців губерній Південно-Західного краю Російської імперії/Республіки). Такий висновок підтверджує, зокрема, В. Єрмолаєв, який проаналізував фактичну, а не уявну репрезентативність цього органу: представництво національних меншин та губерній в УЦР було незначним¹⁴. „Законодавчим” органом УЦР могла би бути лише у випадку, якби її обрали всі без винятку мешканці згаданих губерній на підставі загального, прямого, таємного, рівного і пропорційного виборчого права, але сама Рада на такий статус ніколи не претендувала – хоча б тому, що наполягала сама на виборах за такою формулою Українських Установчих Зборів, які за визначенням мали би мати вищий порівня-

но із УЦР рівень легітимності.

Однак повернемося до дослідження В. Єрмолаєва. Він справедливо констатував, що вся “легітимність” Центральної ради походила від Всеукраїнського Національного конгресу. УЦР, зазначає дослідник, втілювала „установчу (державотворчу) функцію, спираючись на повноваження, надані їй Всеукраїнським національним конгресом”, а за весь період свого існування ухвалила близько 130 законів. Це, зокрема, означає, що т.зв. „українські губернії” управлялися на підставі „Свода законів Российской Империи” та актів, які продукував легітимний та законний Тимчасовий уряд. Крім того, від січня 1918 р. функції УЦР повністю перебрала на себе Мала Рада¹⁵. Отже, з точки зору опонентів УЦР, з цього часу ні про яку законність та легітимність її рішень, в тому числі таких як проголошення IV Універсалу, говорити не доводиться.

Не менш чудернацький вигляд – з правової точки зору – має історія Генерального Секретаріату. Як відомо, дозвіл на його створення як крайового органу Тимчасового уряду для управління 5-ма губерніями Південно-Західного краю дав сам петроградський уряд. Отже, легітимність цього органу прямо, однозначно і виключно походила від центрального уряду – Генсекретаріат був легітимним тільки тому, що таким був Тим-

часовий уряд. Саме цей уряд – і це ясно підтверджує, зокрема, дослідження О. Кудлай, неодноразово заявляв, що “українське питання є складовою проблемою майбутнього державного устрою Росії і тому підлягає виключно компетенції Всеросійських Установчих Зборів”¹⁶. З дослідження підтверджує: російська демократія не заперечувала принципу „права націй на самовизначення”, принциповим було винайти юридичний механізм для імплементації його в життя. Однак, як вважає дослідник, “загалом Тимчасовий уряд у своїй діяльності виявляв неприхильне ставлення до українських домагань, вважаючи їх перешкодою на шляху розвитку загальноросійської революції”¹⁷. Як на нашу думку, таке твердження потребує принципового уточнення: демократичний Тимчасовий уряд Російської республіки був створений виключно для того, аби у законний спосіб скликати загальнодержавні Установчі збори, які як легітимний орган верховної установчої влади мали закласти підвалини нового демократичного режиму в Російській державі, складовою частиною якої від 1796 р. були і окуповані землі колишньої Польської Республіки. Обстоюючи правовий шлях трансформації колишньої романовської імперії, Тимчасовий уряд саме тому і вважав радикальні домагання громадської організації “Українська Центральна рада” перешкодою на шляху демократизації Росії, загрозою її територіальній цілості та основам правопорядку, зокрема міжнародним зобов’язанням Росії, які прямо випливали з угоди про військово-політичний союз із Великою Британією та Францією.

Війська Центральної Ради біля Михайлівського Золотоверхого собору. Київ, березень 1918 р.

¹ Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1920 рр. – К., 2002. – С. 279–294; Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. Випуск 2. – К., 2007. – С. 244–258.

² Капелюшний В.П. Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): історіографія: Дис. ... д-ра іст. наук: Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 45 С. – С. 9.

³ Капелюшний В.П. Українська національна державність ... – С. 37.

⁴ Єфремова Н.В. Розвиток конституційного законодавства в Україні (1917–1920): Дис... канд. юрид. наук: Одеська національна юридична академія. – О., 2002. – 20 С. – С. 12.

⁵ Єфремова Н.В. Розвиток конституційного законодавства в Україні... – С. 7.

⁶ Єфремова Н.В. Розвиток конституційного законодавства в Україні... – С. 8.

⁷ Стецюк Н.В. Конституціоналізм в українській політичній та правовій думці (середина XIX ст. – кінець 80-х років XX ст.): Дис... канд. юрид. наук: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2003. – 20 С. – С. 10.

⁸ Стецюк Н.В. Конституціоналізм в українській політичній та правовій думці... – С. 11, 12.

⁹ Любовець О.М. Ідейно-політичні процеси в українських партіях у контексті альтернатив революційної доби (1917–1920 рр.): Дис. ... д-ра іст. наук: Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка. – К., 2006. – 31 С. – С. 12, 13, 14, 15.

¹⁰ Іванова А.Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка у період Центральної Ради, Гетьманату та Директорії: Дис... канд. юрид. наук: НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2005. – 20 С. – С. 16.

¹¹ Іванова А.Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка... – С. 10.

¹² Юрійчук Є.П. Становлення і характер Радянської влади в Україні у 1917 – 1922 рр.: Дис. ... канд. іст. наук: Чернівецький державний ун-т. – Чернівці, 1997. – 21 С. – С. 5.

¹³ Там само. – С. 6.

¹⁴ Єрмолаєв В.М. Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження): Дис. ... д-ра юрид. наук: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2006. – 40 С. – С. 21.

¹⁵ Там само. – С. 22, 24.

¹⁶ Кудлай О.Б. Центральна рада – тимчасовий уряд: боротьба за автономію (березень – жовтень 1917 р.): Дис. ... канд. іст. наук: НАН України, Інститут історії України. – Київ, 1997. – 18 С. – С. 12.

¹⁷ Там само. – С. 16.

“Познавши чудо полета”, або Апарати, “важчі за повітря”, в українському небі

Розповідь в обличчях, долях та фактах – саме такий принцип традиційно вже закладений в основі нової книжки «Познавши чудо полета» серії «Забуті сторінки історії», в якій йдеться про тернистий шлях до хмар перших авіа-

торів. Документальне дослідження про історію авіації до жовтня 1917 року за матеріалами військово-історичної колекції родини Шереметьєвих об'єктивно демонструє місце України та українців у подіях, коли робилися перші кроки

людини в небо, відображає значення міжнародних зв'язків у розвитку галузі літакобудування, якій у наш час судилося стати провідною у налагодженні світових комунікацій.

Тандем укладачів цього промовистого альбому, де зібрано кілька сотень унікальних фотографій, листівок, зображень предметів авіаційного побуту, – Євген Хмельницький та Олексій Шереметьєв – перш за все, пояснюють, що подібна книжка про історію авіації вперше вийшла під колекціонерським ракурсом. І в цьому її принципова унікальність.

– Це важливо, коли колекціонер здійснює просвітницьку місію, ділитися надбанням. У даному випадку Олексій Євгенович Шереметьєв уособлює людину, яка не просто збирає, а досліджує, видає ці матеріали

для широкого ознайомлення, сприяючи нашій самоідентифікації, вихованню молоді. Зазвичай, це вимагає величезних коштів та зусиль. Хочеться відзначити здобуток усього колективу, який робив книжку (дизайн І. Жука). Адже, праць, присвячених дореволюційній авіації, видано обмаль. Я не рахую тих, які вийшли за радянського періоду, коли значна кількість з них писалася на потребу дня.

Справді, фактологічна складова, підсилена об'єктивним раритетним колекційним матеріалом, практично з перших кроків дарує цілу низку одкровень, а для когось, мабуть, і відкриттів.

Уже у першій главі, потрапивши у фантастичний світ повітроплавання, усвідомлюєш неординарність постаті начальника спочатку Навчального повітроплавного парку у Санкт-Петербурзі, згодом – Офіцерської повітроплавної школи – штабс-капітана лейб-гвардії О. Кованька. Олександр Матвійовичу, за походженням – представнику старовинного козацького роду з Полтавщини, судилося стати першим російським генералом-повітроплавцем. Він чимало зробив для становлення авіації, яка тільки

зароджувалася, здійснивши понад 80 вільних польотів на повітряних кулях. За хоробрість у російсько-японській війні 1904–1905 рр. нагороджений георгіївською зброєю.

Саме Олександр Кованько в 1899 році звернувся до Священного Синоду з проханням вважати пророка Іллі святим покровителем та небесним захисником аеронавтів. В наші дні на Іллін день, 2 серпня за новим стилем, відзначається День аеромобільних військ в Україні та військово-десантних – у Росії.

Взагалі, що ж до помітного внеску України, її ролі у зародженні вітчизняної та світової авіації, зібраний матеріал дає чимало приводів для роздумів на тлі широкої та різноманітної міжнародної інформації. Зокрема, щодо Мекки авіаторів – Франції з перельотом Л. Блеріо через Ла-Манш, навчанням на пілотів і мотористів наших співвітчизників в авіаційних школах Франції тощо. І як тут не навести напутніх слів одеського пілота С.Уточкіна на поету-футуриста В. Каменському: «П-п-п-оезжай, брат, в Париж, т-т-там тебе всему научат и, кстати, летать. А если разобьешься вдребезги, то о-пять же в П-аариже, а не где-нибудь в Ж-ж-ж-меринке». Утім, це один із ліричних відступів, які в книжці застосовуються до місця і з літературним смаком.

Знаковою ж точкою відлі-

Ігор Сікорський

ку героїчної епохи освоєння повітряного простору у світі вважається 17 грудня 1903 року, коли американські механіки-самоучки брати Уїлбер та Орвілл Райт на своєму «Флайері» виконали перші керовані польоти. Вдосконалюючи свій апарат, у 1905 році вони досягли понад півгодинної тривалості знаходження у повітрі.

Дата народження вітчизняної авіації припадає на 23 травня 1910 року, коли професор Київського політехнічного інституту князь А. Кудашев підняв у повітря аероплан власної конструкції. Коментуючи цей факт, упорядники нагадують, що за радянських часів пальму першості приписували Олександрові Федоровичу Можайському.

– Ми його заслуги аж ніяк не применшуємо, – пояснює Євген Хмельницький. – Цей військовий моряк справді витратив чимало сил та особистих коштів на

Підготовка до запуску аеростату. 1906 р.

літакобудівну справу. Сам керував планером власної конструкції. До речі, досліди здійснював у нас під Вінницею у Вороновицях. В процесі розробки самої конструкції літака, Можайським було висунуто багато прогресивних ідей. Апарат вже ділився на такі звичні частини для сучасного вигляду, як фюзеляж, шасі, крила, рухові установки, хвостове оперення. Тоді ще далеко не всі «літакобудівники» розуміли значення кожної із них, іноді намагаючись без чогось обійтись. Тут усе це присутнє. Однак літак не полетів. Просто ще не існувало достатньої кількості потужних і легких двигунів внутрішнього згорання, тому Можайський використовував парову машину. Дуже економну, дуже прогресивну для того часу, але вона переважувала всю іншу конструкцію. Тож, коли у 80-ті роки минулого століття у провідному науковому закладі колишнього СРСР – Центральному аерогідродинамічному інституті (ЦАГДІ) було здійснене спеціальне аеродинамічне дослідження, тодішні всеосяжні авторитети вимушені були констатувати, що цей літак у повітрі знаходиться не міг. І, оскільки політ князя Кудашева на триметровій висоті завдовжки 100 метрів, був зафіксований, всеросійська першість заслужено дісталася йому. Тож, для України – це подія, яку ще варто усвідомити. Бо саме з цього моменту можемо вести відлік нашої практичної авіації.

Природно, що сталося це на благодатному інтелектуальному ґрунті. В Київському товаристві авіації складалася дуже сильна школа, яку очолював професор М.Делоне. Адже незадовго до цього був оснований Київський політехнічний інститут. На той час в його стінах працювали дуже кваліфіковані викладачі, які захоплювалися всім передо-

вим з галузі науки і техніки. Авіація тоді була вершиною технічних та наукових досягнень. Природно, нею цікавилися багато професорів, викладачів, хоча за своєю основною спеціальністю вони були мостобудівниками, теплотехніками тощо. Зі стін КПІ вийшов відомий у майбутньому авіаконструктор Д. Григорович, з Київським товариством співпрацював Фальц-Фейн та інші. Зі студентів там виросли такі помітні постаті, як брати Касяненки, Карпека. Нарешті, величина світового масштабу Ігор Сікорський, якому судилося стати одним з найвідоміших авіаконструкторів! А починав він будувати свій перший київський гелікоптер у саду за батьківським будинком на Великій Підвальній, 15. Згодом його ж конструкція «БІС-2» виявилася третім у вітчизняній історії стало літаючим літаком. У 1911 р. він встановив всеросійські рекорди з висоти (500 м), дальності (85 кілометрів), тривалості (52 хвилини) та швидкості (125 км/год.). Здавалося б, лише рік, як Кудашев вперше здолав 100 метрів на висоті трохи вищій за людський зріст, а тут такий вражаючий стрибок!

Крім того, у Києві існував повітроплавний парк і стояло кілька авіаційних загонів. В одному з них служив легендарний Петро Нестеров. Його називали одним із думаючих офіцерів, які самі мали дослідницьку, конструкторську жилку. Не дивно, що навколо нього зібралася ціла група однодумців, безмежно закоханих в авіацію. І саме в київському небі 27 серпня 1913 року на літаку «Ньюпор-IV» Петру Нестерову судилося зробити першу у світі «мертву петлю» – фігуру вищого пілотажу, яка згодом отримала його ім'я.

А у Південно-Західному краї, як іменували тоді більшу частину України, найавторитетнішим був Одеський

Льотчики київських авіазагонів біля аеропланів. 1914-1915 рр.

аероклуб, де літав сам Сергій Уточкін і про якого із захопленням писала преса Москви, Гельсінгфорсу, Варшави та інших міст. Одесити небезпідставно сперечалися за звання першого в Росії аероклубу з петербуржцями.

Саме член цього аероклубу Михайло Єфімов поїхав до Франції, закінчив відому авіашколу А. Фармана і 15 лютого 1910 року отримав диплом ФАІ пілота-авіатора №31, ставши тридцять першим офіційно визнаним у світі пілотом-авіатором. А в Росії він був першим! До речі, залишившись працювати в авіашколі А. Фармана, Єфімов готував до екзамнів «одного з найосвіченіших авіаторів свого часу», випускника механічного відділення Харківського технологічного інституту, українця за національністю Льва Мациєвича. Випускник Миколаївської морської академії, він одним із перших зацікавився питаннями застосування авіації у військово-морській справі: є автором проекту гідролітака-розвідника, ідеї будівництва корабля-авіаносця. На жаль, саме він став першою жертвою вітчизняної авіації.

Приклади, пов'язані з українськими пілотиами можна б було наводити й далі. Адже в альбомі зібрано чимало матеріалів, які розповідають

про становлення авіаційного життя в Севастопольській офіцерській школі авіації та події на Качинському полі, в авіашколі Одеського аероклубу, у Харкові та інших містах. Або, скажімо, як другий літак «Муромець», зроблений десь у 1914 році у цехах Авіаційного відділення Ризького Російсько-Балтійського вагонного заводу, технічний персонал якого складався в основному із запрошених з Києва конструкторів на чолі з І. Сікорським, отримав назву «Київський». Тож, маємо пишатися нашим авіаційним минулим.

– Інша річ, що після 1917 року в силу цілого ряду причин чимало представників авіаційної науки та практики були переміщені з України до Москви, – розповідає Є. Хмельницький. – Скажімо, один із моїх родичів працював у містечку Червоному неподалік Бердичева на Житомирщині у Федора Терещенка, представника знаменитої родини українських меценатів. Той захоплювався авіацією і побудував у себе завод. Тож на початку Жовтневої революції 1917-го все, що вдалося згребти, разом із людьми перемістили до Москви та передали заводу Дукса. Він вважався за Радянської влади першим авіаційним заводом. Тому я знаю добре, чим це скінчи-

У Севастопольській військовій авіашколі.
На учбовому «Фармані-IV», 1915 р.

лося. І куди поділися люди, які працювали в Україні на ниві авіації. До речі, з рік тому у нас випустили пам'ятну монету, присвячену родині Терещенків. І там серед портретів представників цієї династії знайшлося місце для літачка.

Частина ж вітчизняних авіаторів була вимушена виїхати за кордон і продовжувати займатися авіацією поза батьківщиною. На той час у Європі зачепитися було вкрай складно. Давалася взнаки розруха після першої світової, падіння економічних показників, розорення, злидні. Тож, можливості були незрівнянно ширші в Америці. Хоча спочатку нашим і там доводилося не солодко. Та професійність брала своє. Євген Хмельницький пригадав «Золоту книжку російської еміграції», де нарахував до десятка прізвищ співвітчизників-емігрантів, які зробили значний внесок в авіаційну науку та практику в Сполучених Штатах. З киян це, насамперед, Ігор Сікорський. Матеріально стати на ноги у США йому допоміг знаменитий композитор Рахманінов. У свою чергу, Сікорський зібрав у себе практично усіх вихідців з України, давши їм можливість працювати та виживати. Коли фірма зміцніла,

дехто пішов, але в основному підприємство зберегло кістяк фахівців, які починали ще на батьківщині. За океаном також опинився й відомий представник київської, згодом петербурзької шкіл, досвідчений спеціаліст у галузі авіаційних двигунів С. Тимошенко; брати Лебедеви. Старший, Олексій – професор, знавець авіадвигунів. А молодший Володимир був льотчиком-спортсменом, став власником авіазаводу. В еміграції продовжували працювати на ниві авіації і основоположник знаменитої авіафірми О. Прокофьев-Северський, який врешті зайняв посаду консультанта з військових справ при уряді США, і творець першого в Росії аеродинамічного інституту Д. Рябушинський, і багато-багато інших їхніх співвітчизників.

– Шкода спеціалістів, які виїхали, але долі більшості з тих, хто залишився, склалися трагічно. Тому що людина не нависницька теорія, яка розподілила, і авіаторів, зокрема, на «колишніх» і «не колишніх», призвела до незмірних людських втрат. Таких, як знаменитий харківський авіаконструктор К.Калінін. Після Першої світової війни він, офіцер в минулому, командир авіагону, почав працювати в Ки-

єві. Після революції вирішив залишитися, будував літаки. Та у темному 1938 році був знищений. Подібних прикладів, на жаль, величезна кількість. Хоча у своїй книжці ми на цьому не робимо акцент, – зауважує Є. Хмельницький. – Ми її бачили такою, щоб, по-перше, принести задоволення і тим, хто довідався про щось принципово нове, і тим, хто вже добре знається на історії авіації. Щоб людина побачила такі фотографії, яких раніше не зустрічала. А Олексій знайшов просто унікальні екземпляри. Це справжні скарби, і заслуга його, повторюю, величезна.

Бесіда навколо колекції, яка послужила основою для книжки «Познавшие чудо полета», природно виходить за рамки її змісту, даючи привід для певних паралелей та узагальнень. Наприклад, коли розглядаєш рідкісні знімки пересувного стенду для випробовування авіаційних двигунів або зображення приладу для визначення якостей тягнучого ефекту повітряного гвинта, зазначаєш, що знавці тут відшукають для себе чимало цікавих чисто технічних деталей. Наприклад, зображення дуже рідкісних авіадвигунів, різні ракурси літаків.

У цьому плані книжка – надзвичайно багатотемна і багатогранна, зазначає

Олексій Шереметьєв. Зокрема, коли йдеться про необхідність підтримування міждержавних, міжнародних контактів у тій чи іншій галузі, які завжди йшли і йдуть на користь справі. Знайомство з зарубіжними досягненнями науки й техніки необхідні були завжди. Тим паче, на початковому етапі, коли основні типи літаків, які ми використовували тут, були в основному французького походження. Як їх називали, «апарати, важчі за повітря». Чимало заводів закуповувало ліцензії, особливо на виробництво двигунів. Відштовхуючись від зарубіжних моделей, ми вже пішли далі своїм шляхом. Освоюючи зарубіжну техніку на наших заводах, ми примудрялися її вдосконалювати. Чи інший приклад з авіатором В. Абрамовичем – підданим російської імперії – навіть Є. Хмельницький. У той час Абрамович працював у Німеччині на заводі, який виробляв літаки, або як тоді казали – аероплани братів Райт. Вони мали як цілу низку достоїнств порівняно з іншими типами літаків, так і недоліків. Досвідчений фахівець їх розгледів і зумів усунути. Це свідчить про взаємопроникнення на рівні втілення та вдосконалення технічних ідей.

Чи, скажімо, корисно проаналізувати вплив військо-

Командир XIX КАО штабс-ротмістр Олександр Казаков біля свого «Ньюпора-Х». 1916 р.

вих подій на розвиток світової авіації. У 1903 році брати Райт лише відірвалися від землі, веде далі Є. Хмельницький. Літати у Європі вони почали десь у 1908 р. До цього ж витратили п'ять років, щоб вмотивувати інвесторів вкладати кошти в розвиток перспективної справи. Далі у 1914 році – з чим почали світову війну основні держави-суперниці? З літаючими «дротовими загородженнями», які були здатні лише на розвідку. Якщо вороги зустрічалися в повітрі – хто рукою помахав, хто покаже кулак, і розлетілися. Буквально через рік-два з'являються нові типи літаків, оснащені кулеметами. Починаються повітряні бої. Романтичне небесне лицарство звірюється назавжди. Літак починає використовуватися для закидання диверсантів. Австрійці першими за умов війни застосовують авіацію як транспортний засіб. Наприкінці 1918 року вже з'являються машини, за виглядом близькі до тих, на яких зустрічали Другу світову. Потім був спад у 20-ті роки. Хоча саме тоді відомий італійський авіаційний діяч

Особовий склад авіазагону біля своїх «Моранів». Південно-Західний фронт, 1914-1915 рр.

генерал Джуліо Дюе першим сформулював теорію, згідно з якою вирішальну роль у майбутніх війнах відіграватиме авіація. Так воно врешті й вийшло. Американці, а згодом і англійці, під час Другої світової, один до одного повторили та реалізували ідеї Дюе, створивши величезний повітряний флот, оснащений важкими багатомоторними машинами, який просто знищував з лица землі цілі міста з усією інфраструктурою. Це, звичайно, не робить їм честі і породжує нові, моральні питання за відповідальність перед людством тих, у чиїх руках опиняється така могутня зброя. Приміром, коли Є. Хмельницький опинився у Франкфурті-на-Майні і побачив величезне кладовище з хрестами, на яких вказана одна й та ж дата смерті, як зізнається, стало просто

не по собі. Це був варварський метод ведення війни з мирним населенням. Проте факт залишається фактом.

У книжці різноманітні аспекти війни в повітрі охоплюють періоди 1914–1915, 1916–1917 рр., виробництва та ремонту авіатехніки та підготовки льотних кадрів у цей період. Описується створення перших авіарот, у тому числі, в Одесі та Києві, авіазагону в Севастополі.

А як не згадати подвиг дворянина з діда-прадіда Кубанського козачого війська В'ячеслава Ткачова, який, затуливши ногою пробоїну від ворожого снаряду, дотягнув літак до розташування своїх військ, за що першим з авіаторів став кавалером ордена Св. Георгія IV ступеня. Або героїчний вчинок випускника Олександрівського кадетського корпусу Євгена Руднева, який служив у Севастопольській авіашколі, а у 1918 році потрапив до гетьманської армії. Тоді з групою інших авіаторів він здійснив переліт з Одеси до Єкатеринодара, угнавши літаки з аеродрому, який знаходився під охороною австрійців.

Таке ось іноді героїчне, іноді романтичне, іноді практичне втілення в ілюстрованому змістовному альбомі має ця відома колекція.

– Насамперед, вихід подібних праць я пояснюю бажанням донести до людей незаслужено забуті знання про нашу вітчизняну військову історію, маловідомі факти. Хочеться залишити їх після себе, – підсумовує Олексій Шереметьєв. – Бо насправді, усі матеріали, які ми видаємо, практично ніде ніколи не використовувалися. І в цьому їхня найперша цінність. Ми їх вносимо до наукового обігу, а не переписуємо чи дублюємо те, що вже є. Стосовно авіації, оскільки накопичення триває, гадаю, з'явиться ще нова оригінальна книжка на цю тему. Тут конкретні обличчя, конкретні долі. Для прикладу, у Першу світову війну льотчиків-георгіївських кавалерів було близько сотні. І ось з'являється фото одного з них – командира 13-го авіазагону. Його зображення ніде ще немає, ніхто його в очі не бачив. І для нас дуже важливо вперше відкрити цих героїв світові – як вони виглядали, звідки вони родом, де здійснювали свої подвиги.

Нове видання та робота над ймовірним його продовженням, безсумнівно, збагачує історичні знання про етап зародження вітчизняної авіації та місце України та українців у цьому процесі.

Володимир СЕМЕНОВ

Срібний келих льотчика-спостередача Г. Александровича

Погон військового льотчика – символ офіцерської честі

Жіноча прикраса із зображенням аероплану

Презентація “України дипломатичної”

У лютому відбулося засідання редколегії десятого випуску наукового щорічника „Україна дипломатична”, на якому обговорювався перспективний зміст видання, засновниками якого є Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія при МЗС України, Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв та історичний клуб „Планета”. У засіданні взяли участь міністри закордонних справ України різних років, провідні науковці в галузі дипломатичних відносин.

Розмова вийшла напрохуд конструктивною і діловою. Генеральний директор ГДІПу Павло Кривонос зробив стислий огляд попередніх дев'яти книжок і висловив ідею про видання ювілейного випуску в українсько-англійському варіанті. Це, за його словами, значно збільшило б читацьку аудиторію у світі та сприяло поширенню інформації про здобутки української дипломатії за роки Незалежності та на попередніх етапах історичного розвитку.

Головний редактор щорічника Анатолій Денисенко ознайомив присутніх з перспективним планом роботи.

Відкриваючи обговорення майбутнього змісту, Геннадій Удовенко висловився за його схвалення. Водночас, підкреслив особливе значення ювілейного видання і, у зв'язку із цим, запропонував як додаток до нього здійснити випуск ряду важливих, з точки зору сучасної історії державотворення, праць. Зокрема, збірку „Правові основи військового будівництва”, де законодавчо підкріплено орієнтири розвитку української зовнішньої політики. Зокрема, щодо набуття членства в НАТО. Така література, на думку Геннадія Удовенка, мала б стати вагомим аргументом на противагу часто безвідповідальним висловлюванням деяких українських політиків про хибність просування до Альянсу, які лунають сьогодні у численних телешоу і дезорієнтують глядацьку аудиторію. Геннадій Удовенко підкреслив, що оскільки „Україна дипломатична” – це інноваційний проект, видання у його рамках таких законодавчих документів як основоположних – вкрай необхідне.

Ряд конкретних пропозицій вніс Анатолій Зленко. Зокрема, він висловив побажання, щоб 10-й випуск більше відповідав статусу ювілейного. По-перше, на

його думку, це має включати відображення етапів формування і становлення зовнішньої політики України. По-друге, тут мали б бути показані яскраві події сучасної історії дипломатії України, пов'язані з питаннями правонаступництва, ставленням до ядерної зброї тощо. За словами Анатолія Зленка, зміст видання, яке вийде у світ, має бути побудований у безпосередньому вимірі 18-ти років, що минули від часу здобуття Незалежності.

Думку щодо концептуальної роботи над змістом нової книжки розвинув ректор Дипломатичної академії України Борис Гуменик. Він назвав цілу низку незаперечних успіхів, які є в активі нашої держави у міжнародно-правовому формуванні, двосторонньому співробітництві, миротворчій участі тощо.

Директор Інституту зовнішньої політики Дипакадемії при МЗС України Григорій Перепелиця висловився за необхідність взяти за основу історичний підхід висвітлення зовнішньополітичного дипломатичного контексту. Директор НДІ архівної справи та документознавства Ірина Матяш запропонувала напрацювати виважені рубрики, висвітливши у цьому виданні події з історії становлення української дипломатії 1917–1920 років. І не забути відобразити важливість історичної ролі зарубіжного українства. У цьому ж плані висловився академік Академії педагогічних наук України, директор Інституту українознавства Петро Кононенко, який підкреслив важливість усвідомлення в матеріалах нового видання

думки про те, ким ми були, ким є, що українці внесли у розвиток світової цивілізації. Зокрема, українська політична еміграція.

Надзвичайно важливу місію дипломатичного щорічника для всієї країни на завершення обговорення підкреслив Голова Комітету з питань європейської інтеграції Верховної Ради України Борис Тарасюк. Він закликав утримувати високу планку ювілейного видання, читацьке коло якого становлять дипломати, викладачі, студенти, широкі верстви населення. Тому слід використати можливість найбільш об'єктивно показати в

ньому здобутки української дипломатії за 18 років державотворення. На думку Бориса Тарасюка, тон та глибину змістового наповнення нового щорічника мають задати саме міністри закордонних справ України різних років. Він привітав усіх учасників роботи над ювілейним виданням і висловив особливу глибоку подяку колективам ГДІПу та Дипломатичної академії за важливу роботу, яку вони ініціюють та здійснюють у цьому напрямі.

Робота над десятим ювілейним виданням щорічника „Україна дипломатична” триває в оперативному режимі. Адже книжка має побачити світ наприкінці 2009 року – до Дня дипломата.

Инф. „З.С.”

Казахському бізнес-центру в Києві – бути!

У центрі української столиці з'явиться новий бізнес-центр, під одним дахом якого розташуються представництва казахських фірм, банків, торговельних місій, які працюють в Україні. 24 лютого в Генеральній дирекції з обслуговування іноземних представництв, яка і є замовником будівництва, відбулася презентація проекту офісної будівлі з резиденцією Посла Республіки Казахстан в Україні.

Новий 16-поверховий діловий центр стане одним з найбільших офісних центрів столиці. Маючи вдале розташування в центрі міста, хорошу транспортну розв'язку, зручні під'їзні шляхи, центр матиме найкращі можливості для комфортно-

го ведення бізнесу. Зовнішній вигляд будинку буде вирішений в сучасному стилі, із застосуванням високотехнологічних засобів та прийомів будівництва. Загальна площа забудови – 15417,00 кв.м. Офісний блок будинку займе 15 поверхів, із другого по шістнадцятий. На шістнадцятому поверсі розмістяться резиденція Посла. Технічне оснащення центра буде виконане на найвищому рівні, що цілком відповідає заявленому високому класу. Ще одна важлива перевага казахського бізнес-центру – вільне планування, що дозволить клієнтам самостійно вирі-

шувати, яким буде їхній новий офіс, і облаштувати його таким чином, щоб він відповідав усім функціональним потребам компанії. Архітектор Андрій Шевела розповів, що в підземній частині будівлі розміститься дворівневий паркінг на 102 автівки. Ще з десяток машин можна буде поставити на стоянці для гостей. Оздоблять висотку в національному казахському стилі. Остаточно затвердити проект містобудівна рада має в березні. Тому в обговоренні майбутньої новобудови, щоб висловити свої зауваження та побажання для подальшої ефективної роботи над реалізацією проекту, взяли участь архітектори, казахські дипломати та бізнесмени. Під час детального ознайомлення з планом об'єкта, представників казахських компаній насамперед зацікавила кількість ліфтів, розміщення технічних приміщень у будівлі тощо. Одна з найважливіших пропозицій, яку архітектори врахують і внесуть до проекту, – це розташування ресторану чи кафе, що на сьо-

годні є неодмінним атрибутом сучасного бізнес-центру. Для більш комфортних умов праці бізнесмени запропонували, щоб ліфтами можна було спускатися до підземного паркінгу. А на даху багатоповерхівки присутні запропонували облаштувати оглядовий майданчик.

Ідея будівництва нового приміщення для посольства Республіки Казахстан та Торговельно-економічної місії обговорювалася вже давно. Актуалізувалося це питання два роки тому під час візиту до Києва Президента Республіки Казахстан Нурсултана Назарбаєва. А під час офіційної зустрічі мера Астани з київським мером у рамках проведення року Казахстану в Україні було прийнято офіційне розпорядження про виділення земельної ділянки під забудову на вулиці Мельникова, 51 у Шевченківському районі столиці. З цього часу закипіла робота. Безпосередню участь у реалізації даного проекту брав Посол Республіки Казахстан в Україні Амангельди Жумабаєв. За словами Посла, нині в Україні працює понад 200 представництв різних банків, компаній і фірм з Ка-

захстану. “Тому дуже важливо зібрати їх усіх під одним дахом, – зазначив Посол. – До того ж один із поверхів новобудови відведуть під мою особисту резиденцію, з приміщеннями для прийомів та ділових зустрічей”.

Будівництво казахського бізнес-центру в столиці України – це вимога часу. Про це свідчить інтенсивний розвиток відносин між Казахстаном та Україною на всіх рівнях, як у двосторонньому, так і багатосторонньому форматах. Так, лише товарообіг між двома країнами до 2010 року досягне 5 млрд. доларів. Крім того, пан Посол зазначив, що Програма Уряду Казахстану „Шлях до Європи” передбачає економічне зближення з Україною як однією з європейських держав. І нині перед двома державами стоїть вирішення ряду спільних завдань, серед яких розвиток нафтопроводної системи „Одеса – Броди – Плоцьк”, запуск нафтопереробного терміналу „Південний”, будівництво нафтопереробного заводу в Західній Україні та інші. Тому дуже важливо, що всі питання двостороннього співробітництва між Україною та Казахстаном зможуть вирішуватися в одному місці – бізнес-центрі на Мельникова, 51 вже через 1,5 – 2 роки.

Леся САВЧИН

Дипломатична місія на Львівщині

27–28 лютого відбулася ознайомча поїздка до Львівської області делегації представників дипломатичного корпусу – керівників іноземних дипломатичних місій 29 країн світу та міжнародних організацій, акредитованих в Україні, працівників Міністерства закордонних справ України, зокрема, в.о. Першого заступника Міністра закордонних справ України Юрія Костенка. Як годиться, львів'яни як гостинні господарі подарували дипломатам традиційний хліб–сіль. У Львівському оперному театрі для високих гостей відбулася презентація Львівщини за участі перших осіб області.

Яскраве враження на дипломатів справило відвідання Міжнародної клініки відновного лікування в Трускавці.

Тут до делегації представників дипкорпусу приєдналася голова Наглядової ради Міжнародного благодійного фонду «Україна-3000» Катерина Ющенко. Висо-

кі гості ознайомилися з медичною частиною клініки, поспілкувалися з її лікарським складом та пацієнтами. Співробітники Міжнародної клініки відновного лікування на чолі з директором медичного закладу професором Володимиром Козявкіним продемонстрували методи, які застосовуються для лікування, а також влаштували презентацію міжнародних програм клініки. Гості з зацікавленням довідалися, що в закладі, введеному в дію влітку 2003 року, фахівці клініки працюють за високоефективною системою інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації (методом Козявкіна). Методика лікування ДЦП, розроблена професором Козявкіним, визнана однією з найефективніших у

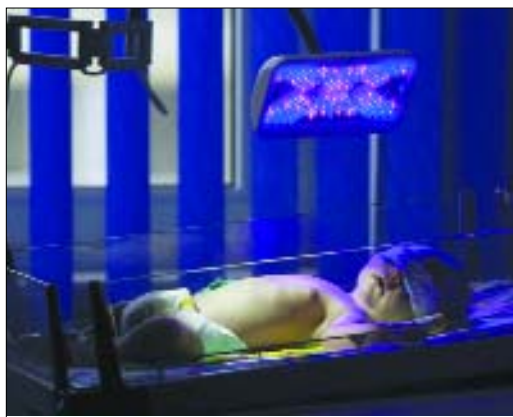

світі. Стаціонарне відділення клініки включає 100 палат, які забезпечують весь необхідний комфорт маленьким пацієнтам та тим, хто їх супроводжує протягом курсу реабілітації. До кожного пацієнта застосовується індивідуальний підхід.

Катерина Ющенко розповіла зарубіжним гостям про плідну співпрацю Фонду «Україна-3000» з професором Козявкіним і його всесвітньовідомою клінікою, яка є партнером спільної програми Фонду та компанії «ТНК-ВР Комерс» «Радість дитинства – вільні рухи».

Представників дипкорпусу повідомили, що за роки діяльності програми клініка прийняла на реабілітацію понад 1300 дітей з усіх областей України, серед яких – діти-сироти та вихованці дитячих будинків-інтернатів. Загальна вартість їхніх путівок становила близько 6 мільйонів гривень.

Пані Катерина Ющенко подякувала Володимиру Козявкіну за його ініціативу допомогти дітям з діагнозом ДЦП з регіонів, які постраждали від повені влітку 2008 року. Тоді професор Козявкін виді-

лив 50 безкоштовних путівок до Міжнародної клініки відновного лікування дітям з Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської, Вінницької, Тернопільської та Чернівецької областей. Юні пацієнти пройшли у трускавецькій клініці курс реабілітації протягом грудня 2008 – лютого 2009 року.

Пані Катерина Ющенко передала Володимиру Козявкіну в подарунок стародавню карту України.

Культурна програма перебування керівників іноземних дипломатичних місій та міжнародних організацій на Львівщині включала в себе ознайомлення з історичними та фольклорними традиціями краю. У захопленні гості залишилися від місцевих краєвидів. Чудова природа, бадьорі танці на морозі, лапатий сніг, на-

ціональна кухня сповнили поїздку незабутніми враженнями та колоритом, чим так славиться українське Прикарпаття.

Юлія ВАЛЄЄВА

Фото надане ГДП та УНІАН

Почесні відзнаки – журналістам

15 березня в Угорській Республіці відзначалося Національне свято – День початку революції та національно-визвольної боротьби 1848–1849 років. На цю дату припадає ще одне свято – День вільної угорської преси. З нагоди цих урочистостей Посольство Угорської Республіки в Україні влаштувало прийом, на якому були вручені грамоти українським журналістам та службовцям, які торік „свою працю високого рівня сприяли ознайомленню та популяризації Угорщини в Україні”.

Грамоти та привітання Надзвичайного і Повноважного Посла Угорської Республіки в Україні Пана Андраша Баршоня отримали: речник Міністерства закордонних справ України Василь Кирилич;

Головний редактор „Главред–Медіа” Альона Гетьманчук; головний науковий співробітник Інституту держави та права ім. В.Корецького НАН, кандидат правових наук Др.Тот Міналь; ведучий програми „Шустер Live” Савік Шустер; журналіст телекомпанії „5 канал” Нонна Стефанова; заступник головного редактора журналу „Зовнішні справи” МЗС Украї-

ни Юлія Валєєва; журналіст відділу міжнародної політики та інформації газети „День” Микола Сірук; редактор відділу „Міжнародні події” газети „Коментарі” Олексій Кафтан; журналіст міжнародного суспільно-політичного журналу „Європа – Центр” Андрій Абросімов; головний редактор журналу „VIVA! Біографія” Мирослава Макаревич.

Вітаємо нашу колегу Юлію Валєєву з почесною відзнакою!

На фото: Надзвичайний і Повноважний Посол Угорської Республіки в Україні Пан Андраш Баршонь та заступник головного редактора журналу “З.С.” Юлія Валєєва

Осмиблюючи сучасну ситуацію

(рецензія на навчальний посібник “Теоретичні основи національної безпеки України”)

Сучасна цивілізація опинилася перед загостренням конфліктності, викликаній зіткненням життєво важливих національних інтересів провідних держав світу й виникненням системи нових загроз їхній безпеці. Характерною рисою сучасного світового розвитку є інтенсифікація транснаціональних процесів, які відбуваються в матеріальній та духовній сферах суспільного буття. За таких умов дедалі більшу увагу привертають глобальні проблеми, які, торкаючись людства в цілому і кожної держави (суспільства) зокрема, концентрують у собі протиріччя суспільного розвитку. Кардинальні геополітичні зміни, що відбуваються на початку XXI століття, свідчать про те, що світ вступив у фазу чергової глобальної трансформації. З початку 90-х років сучасний світ живе в незвичних умовах переходу до поліцентричності, формування якої супроводжується загостренням економічних, геополітичних, етноконфесійних, демографічних та інших протиріч між центрами сили й світовою цивілізацією. Зберігається тенденція розв'язання протиріч із застосуванням воєнної сили, що не сприяє гармонізації соціального

буття у світовому масштабі (особливо яскраво це виявляється на Близькому Сході, на Балканах, Кавказі, в окремих регіонах СНД).

Глибока українська криза, що посилюється і ускладнюється світовими проблемами, обумовлена серйозними внутрішніми причинами, які виходять далеко за рамки фінансових проблем. Ці проблеми переросли в економічний спад виробництва, зростання безробіття, зниження рівня життя широких верств населення.

Реальність вимагає принципово нових підходів до осмислення ситуацій, що складаються. Особливо це важливо для України як і всіх інших країн, які переживають етап кардинальних трансформаційних, а сьогодні – і кризових змін і відроджують державність. Процес становлення державності пов'язаний з необхідністю забезпечення надійної національної безпеки.

Сьогодні не існує стійких наукових стереотипів рефлексії феномена національної безпеки, тому життєво необхідним практично для України є фундаментальне обґрунтування даного феномена та відповідне орієнтування внутрішньої та зовнішньої політики держави. Від ступеня адекватності такого обґрунтування залежить тривалість та ефективність трансформаційних процесів, нормальний історичний розвиток українського суспільства за умов збереження національної самобутності.

Існування будь-якої суверенної держави неможливе без захисту її національних інтересів, що є основною, фундаментальною умовою гарантування самозбереження й прогресивного саморозвитку суспільства. За таких причин національна

безпека України – першорядна умова успішного соціально-організованого буття.

У зв'язку з цим, надзвичайно важливою є розробка комплексу проблем, пов'язаних з визначенням теоретичних основ міжнародної та національної безпеки, особливостей забезпечення національної безпеки України в період її становлення як незалежної, суверенної держави; усвідомлення сутності складових безпеки в нових геополітичних умовах, основних загроз у сфері національної безпеки, а також сутності й загальної характеристики основних сфер безпеки.

Окресленим проблемам і присвячено навчальний посібник “Теоретичні основи національної безпеки України” авторів О.Дзюбаня та О.Сосніна.

Методика й методологія подання матеріалу ґрунтуються на загальновизнаних методах наукового пізнання, має чітку структуру та логічну послідовність. У першому розділі надаються світоглядні засади розуміння й дослідження сутності національної безпеки. У даному розділі автори здійснили цілком вдалу спробу обґрунтування національної безпеки як соціокультурного феномена в історичному аспекті, а також висвітлили й проаналізували теоретичні та нормативно-правові основи національної безпеки України.

У другому розділі представлено й обґрунтоване методологічне підґрунтя дослідження національної безпеки України на підставі історико-філософської ретроспективи методологічних підходів до дослідження даного феномена. Тут розглянуті принципи й методи дослідження проблеми національної безпеки, базові

константи буття суспільства в контексті безпеки та варіативні фактори впливу на стан національної безпеки. Даний розділ орієнтований власне на праксеологічну функцію соціогуманітарних наук. Матеріал розділу переконує читача в тому, що наукове обґрунтування конкретних умов, визначених за допомогою загальнонаукових методів дослідження, може і має покладатися в основі нормативних документів та діяльності органів державної влади різних рівнів стосовно гарантування належного рівня забезпечення національної безпеки України.

У третьому розділі навчального посібника розглядаються зовнішні й внутрішні детермінанти національної безпеки України та їх взаємозв'язок в умовах глобалізації. У цьому розділі на підставі динамічності ієрархії національних інтересів, виділяються внутрішні й зовнішні інтереси країни, причому останні аналізуються на трьох рівнях: глобальному, регіональному та місцевому. Цілком доцільним уявляється й аналіз основних джерел і факторів впливу на стан національної безпеки України за умов глобалізаційних та кризових процесів. На підставі цього виокремлюється геополітичний вимір національної безпеки України. Доводиться, що основними суб'єктами (й одночасно об'єктами) системи забезпечення національної безпеки є особистість, держава й суспільство, а також стверджується, що пріоритетне місце тут належить особистості. Матеріал розділу спонукає читача до висновку, що традиційна недооцінка людщини й нехтування цінністю людського життя в безпосередній соціальній практиці, які,

на жаль, поки що ще залишаються притаманними практично всім транзитивним суспільствам, вимагає вжиття радикальних заходів. Передусім виникає необхідність визначитись на рівні філософського узагальнення з розумінням проблеми безпеки особистості, її місця та значення серед інших проблем. Адекватне ж розуміння природних і соціокультурних процесів і на цій основі характеру їхнього відображення в особистісних уявленнях дозволить побудувати таку систему забезпечення безпеки, яка базувалася б не на суб'єктивних бажаннях, інтересах і цінностях, а на об'єктивній логіці соціокультурного розвитку суспільства й держави, яка (логіка) обов'язково повинна поєднувати у собі як усвідомлення внутрішньої сутності безпеки особистості, держави й суспільства, так і сутності зовнішніх по відношенню до вказаних суб'єктів умов (на рівні геополітичного розуміння) забезпечення національної України.

У четвертому розділі представлений структурно-функціональний вимір системи забезпечення національної безпеки України. В межах цього надана загальна характеристика структу-

ри системи забезпечення національної безпеки, проаналізовані основні складові національної безпеки: безпека особистості, суспільства й держави. Суттєве місце у даному розділі займає розгляд сутності та структури механізму забезпечення національної безпеки, його функцій та модифікацій. Саме розглянуті й проаналізовані основні концептуальні підходи до рефлексії сутності, змісту й функцій механізму забезпечення національної безпеки в контексті даного дослідження дозволяють осмислити в цілому суть досліджуваного феномена. У розділі проводиться й обґрунтовується думка, що для більш адекватного розуміння даної проблеми і ефективного втілення та реалізації її у практиці соціокультурної діяльності виникає необхідність здійснити комплексний аналіз проблеми механізму забезпечення національної безпеки в контексті мінливих умов трансформативних та кризових змін, оскільки транзитивні умови і визначають особливості практичної реалізації досліджуваного механізму.

Відчутний багатий досвід освітньої та науково-дослідної роботи у галузі державного управління, соціальної філософії, культурології, со-

ціології, політології надали авторам можливість узагальнити соціокультурні явища, виділити певні закономірності соціальних процесів в контексті національної безпеки, вичленити тенденції та протиріччя в таких процесах, а також методично дохідливо подати даний матеріал.

Однак, як і будь-яка серйозна і складна праця, навчальний посібник не позбавлений певних недоліків. Зокрема, не знайшла суттєвого відображення в тексті посібника аксіологічна проблематика проблем національної безпеки України, хоча ця проблематика безпосередньо стосується даного контексту, але є недостатньо опрацьованою в сучасній вітчизняній науковій парадигмі. Можна, до того ж, висловити певні зауваження стосовно змісту та логіки окремих параграфів навчального посібника. Однак, попри неоднозначність авторської інтерпретації бачення цих проблем, вони, в основному, є досить обґрунтованими.

Безумовно, окреслена у навчальному посібнику проблематика є далеко не вичерпаною, але намічені тут вузлові моменти сприятимуть подальшому конструюванню системи світоглядних уяв-

лень про природу і сутність проблем національної безпеки як в їх абстракції, так і в конкретності, в історико-культурній визначеності.

Таким чином, підсумовуючи зазначене, можна констатувати, що навчальний посібник "Теоретичні основи національної безпеки України" представляє особливий інтерес для сучасного соціально-гуманітарного знання. Високий науково-теоретичний та методичний рівень, подання матеріалу чіткою і ясною літературною мовою робить вказану працю доступною як для широкої студентської аудиторії, так і для науковців, працівників управлінської сфери та представників усіх гілок влади.

Володимир БОГДАНОВИЧ,
доктор технічних наук,
професор

3 нагоди свята

15 березня на національне свято Угорщини – День початку революції і визвольної боротьби 1848-1849 років і зародження нової парламентської держави – в Ужгороді відбулося покладання квітів до пам'ятника видатному

угорському поетові-революціонеру Шандору Петефі. 15 березня 1848 р. в австро-угорському Пешті, (об'єднання міст Буда і Пешт в угорську столицю відбулося пізніше) під проводом інтелігенції спалахнуло народне повстання. Висувалися вимоги створення національного парламенту й проголошення незалежності. До середини 1849 року австрійські та російські війська зуміли подавити повстання, але ця подія залишилася яскравою сторінкою угорської історії.

Фото Яноша Немеша / УНІАН

“Міжнародний огляд” № 4 (8), грудень 2008

Відносини Україна–ЄС: у вимірі року

У цьому номері щоквартальника публікуються результати моніторингу відносин Україна–ЄС за 2008 рік, який здійснюється в рамках спільного проекту „Моніторинг відносин Україна–ЄС”, започаткованого Регіональним представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі та Інститутом зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України.

Необхідність запровадження такого проекту зумовлена потребою переосмислення ситуації, що склалася у відносинах України та Європейського Союзу, а також формулювання нової моделі євроінтеграційної стратегії України в

рамках політики сусідства.

Переосмислення стратегії реалізації євроінтеграційного курсу України потребує розробки нових підходів з впровадження європейських стандартів у різних сферах суспільного життя та наближення України до вимог членства в ЄС. Одним із таких підходів є формування стратегічного порозуміння серед політичної еліти щодо європейського напрямку розвитку України. Іншим напрямом реалізації євроінтеграційних прагнень України є досягнення ширшої обізнаності громадськості щодо стану та перспектив європейської інтеграції України. Важливим завданням є також досяг-

нення більшої обізнаності і розуміння з боку вітчизняного бізнесу важливості європейської інтеграції України, долучення його до стратегічного мислення, щільної прив'язки України до європейського ринку та ділової культури.

Важливим сегментом реалізації завдань євроінтеграції України є регіональні аспекти інтеграції, що потребує регулярного інформування регіонів про головні події в ЄС та взаємовідносин між Україною і Європейським Союзом.

З цією метою в рамках реалізації проекту і здійснюється моніторинг відносин Україна–ЄС, їх аналіз та публікація результатів, а та-

кож їхнє адресне розповсюдження серед регіональних органів державної влади, іноземних дипломатичних представництв і неурядових організацій.

КУЛЬТУРА

“Карлюка-2009” – до ювілею М.В. Гоголя

1 квітня, на 200-річчя з дня народження М.В. Гоголя, у Полтавській галереї мистецтв відбудеться урочисте відкриття 8-ї Міжнародної виставки карикатур. Цього разу організатори традиційного огляду робіт майстрів гострого олівця запропонували художникам-конкурсантам дві теми: ювілейну, „Світ Гоголя”, та вільну.

На конкурс надійшло 800 робіт від 222 карикатуристів з 46 країн світу. Це – представники СНГ, старої та нової Європи, Азії, Близького Сходу, Океанії, Австралії, Латинської Америки, США, Канади. Організувало виставку Управління культури Полтавського міськвиконкому, рекламне агентство „Астрей–Реклама”. Художню акцію підтримав Полтавський міський голова Андрій Матковський.

Уже відбулося засідання журі Міжнародного конкурсу карикатур „Карлюка-2009”. Його очолив відомий художник-карикатурист Сергій Тюнін (Росія). До складу журі також увійшли художники-карикатуристи Михайло Златковський (Росія), Петро Сигута (Україна), українські письменники-сатирики Олександр Володарський та Віталій Скобельський.

Олег Дергачов (Канада)

Після розгляду робіт

Омар Зеваллос (Перу)

вимогливі судді підбили підсумки конкурсу та назвали переможців. В номінації „Світ Гоголя” Гран-прі „Золотий ніс” присуджений Омарові Зеваллосу (Перу). У номінації „Вільна тема” 1-й приз одержав Олег Дергачов (Канада). Другим став Борис Еренбург (Ізраїль). Третє місце посів Біліг Ба (Китай).

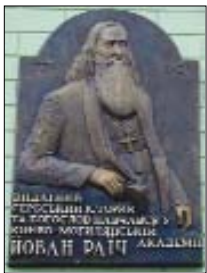
Диплом журі дістався Ігореві Конденку (Україна).

Біліг Ба (Китай)

Ігор Конденко (Україна)

276-й рік Міжнародного проекту Сербія–Україна стартував у Києві

Задокументовані витоки гуманітарної співпраці українців і сербів сягають 1733 року. Тоді київський архієпископ Рафаїл Заборовський на прохання митрополита Вікентія Йовановича відправив до Сербії шістьох кращих випускників Києво-Могилянської академії, роль яких у відродженні краю складно переоцінити. Один із них, Мануїл Козачинський, був ректором Вищої школи в Карлівцях (неподалік Белграда), там він заснував першу народну школу і при ній народний театр.

„Трагедія сиреч печальна повість о смерті последнего царя сербского Уроша П'ятого і о падінні Сербського царства“, написана Мануїлом Козачинським, не тільки започаткувала сербську драматургію, народне театральне мистецтво, шкільництво. Вистава, зіграна вихованцями Козачинського, спровокувала справжній національно-патріотичний вибух на Балканах. Драма поширювалася в рукописних списках. Видрукував її, як згадувалося, у словено-сербській друкарні в Буді (Угорщина) 1798 року учень та дослідник ідей українського мислителя — серб Іован (Іоанн) Раїч.

Відкриття пам'ятної дошки відомому сербському вченому і церковному діячу Іовану Раїчу на фасаді Києво-Могилянської академії у Києві, урочиста церемонія якого відбулася в середині лютого, дало прекрасний привід повернутися до високих гуманітарних цінностей, які проповідували та відстоювали наші предки.

Архімандрит Іоанн (Йован) Раїч, знаменитий сербський просвітителі і дослідник історії, народився в 1726 році в Сремському-Карловці. Як і десятки інших сербських, болгарських, румунських, чорногорських політично-культурних, економічно-господарських діячів, отримав блискучу освіту в найкращому за тих ча-

сів науково-педагогічному закладі Європи — Києво-Могилянській академії. Віддаючи належне alma-mater, Раїч заснував богословську школу в себе на батьківщині, в Сремському-Карловці, де написав свою знамениту фундаментальну працю „История разных славенских народов, иначе же болгар, хорватов и сербов, из тьмы забвения изъятая и в свет исторический произведенная“. Це була перша в новій сербській літературі спроба реставрувати історичні перекази та намагання представити історію південних слов'ян як єдине ціле. Про значення творчого спадку Раїча свідчить те, що до середини XIX ст. його наукові праці бралися за основу майже всіх сербських праць з історії.

Ім'я відомого дослідника південнослов'янської історії вдалося повернути із напівзабуття завдяки Посольству Республіки Сербія в Україні. Амбасада не тільки стала рушійною силою процесу, а й власними коштами сприяла у виготовленні та встановленні меморіальної дошки своєму співвітчизникові.

Торжество сербської просвітницької думки продовжилося в столичному академічному театрі „Майстерня театального мистецтва „Сузір'я“. Тут відбулася прем'єра вистави за п'єсою сербського драматурга Душана Ковачевича „Професіонал“ у постановці сербського режисера Божидара Джуровича. Відкриваючи з цієї нагоди прес-конференцію, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Сербія в Україні Горан Алексич наголосив, що „Професіонал“ не сходить з підмостків багатьох театрів Європи та світу і побажав міжнародному театральному проекту щасливого сценічного життя в Києві. Побажання більш, ніж щире, адже пошук коштів на придбання авторських прав у Душана Ковачевича й гонорар режисеру-постановнику вистави Божидару Джуровичу сербський дипломат взяв на себе. Тож цей проект, на його думку, можна вважати подарунком Сербії Україні.

Начальник Головного управління культури Київської міської державної адміністрації Світлана Зоріна, яка з

першого дня опікувалася спільною українсько-сербською театральною постановкою, робота над якою тривала майже два роки, не приховує радості від того, що муки творчості залишилися позаду, і новонароджена вистава розпочинає своє самостійне життя. Окрім мистецького продукту, переконана Світлана Зоріна, спільний проект подарував його учасникам неоціненний обопільний досвід.

— Я дивився в Києві різні вистави в різних театрах, я познайомився з багатьма своїми колегами, я закохався у Київ — Східний Єрусалим, — каже Божедар Джурович. — Я знаю, що приніс сюди кращу частку себе й заберу з собою кращу частку всіх вас. Кажучи словами п'єси „Професіонал“, я „не зробив більше зла, ніж мусив“. Цю п'єсу я поставив 19 років тому на сцені Народного театру в Белграді, і нині знову повернувся до цієї сумної комедії про те, як ідеологія впливає на душі та долі багатьох і багатьох людей.

Переклад п'єси Душана Ковачевича „Професіонал“ зробили викладачі Львівського національного університету ім. Івана Франка Ала Титаренко та Марія Васишин. Художній керівник театру „Сузір'я“, народний артист України Олексій Кужельний, вважає, що до цього публічно на повний голос в Україні не йшлося про зраду та зрадників, яких було чимало в нашій історії.

— Куди поділися кати? Де їхні діти? Я не знаю, як глядач сприймати моє розмову на цю тему, — зізнається Олексій Павлович, — чи буде він боятися брати участь у діалозі, чи відкриється для нього? Безперечно одне — глядач не залишиться байдужим. Цей сценічний матеріал примушує аналізувати власне життя та розмірковувати, а чи не опинився ти сьогодні у брехні, й чи не принесе прожитий день завтрашні біди тобі й твоїм дітям? Існує безліч передбачень щодо ймовірної дати кінця того, що ми називаємо Світом. Фінал одного завжди є початком іншого. І я нескінченно вдячний і Міністерству культури Республіки Сербія, і сербському посольству, і режисеру, і Головному управлінню культури Києва за те, що всі ми — учасники цього проекту — виявилися людьми одного поля хвилювання і однієї ноти пошуку відповіді на споконвічні запитання.

Від імені Міністерства культури Республіки Сербія його держсекретар Надіца Момерова висловила подяку Україні за підтримку, яку отримала постановка п'єси „Професіонал“ у муніципальному театрі „Сузір'я“. Місія культури, вважає пані Момерова, — це відкриття нових ре-

**Надзвичайний і Повноважний
Посол Республіки Сербія
в Україні Горан Алексич
відкриває пам'ятну дошку
Іовану Раїчу**

алій, нових зв'язків, нових містків між людьми, між поколіннями та народами. Це потрібно було завжди і особливо під час соціальних та інших криз.

Відповідаючи на запитання „З.С.“, чи повною мірою Україна і Сербія використовують можливості гуманітарного співробітництва, підвалини якого були закладені нашими предками, держсекретар Міністерства культури Сербії Надіца Момерова відповіла, що 16 лютого став справді великим днем для сербської культури в Україні. Цього дня було віддано шану сербському науковцю Раїчу, відбулася прем'єра вистави за п'єсою сербського автора у постановці сербського режисера, а також досягнуто домовленості з Міністерством культури України про підписання в квітні цього року угоди, яка усуне бюрократичні перепони на шляху творчого спілкування та співпраці митців двох країн. Документ має бути підписаний напередодні відкриття Днів культури Сербії в Україні. Вони відбудуться у відповідь на вже проведені у трьох містах Сербії Дні культури України. Пані Момерова переконана, що економічна криза побила позитивний вплив на розвиток мистецтва. Переважна більшість найпрекрасніших і найбільш значущих творів сербських авторів побила світ саме під час жорстоких соціальних і політичних катаклізмів. Період благополуччя розбивав людей, — вважає Надіца Момерова. Криза має надати тижням, а разом із нею і всім нам, нового потужного поштовху. Недарма сьогодні ми звертаємо наші погляди в минуле та згадуємо наших великих мислителів. У ті часи не було сьогоднішніх можливостей ні фінансових, ні технічних. Подорожі з однієї країни до іншої тривали тижнями. І попри це культурний обмін і співпраця у XVIII столітті процвітали, а їх результати є прекрасним прикладом для наслідування сучасниками.

Інф. „З.С.“

Під час прес-конференції в театрі „Сузір'я“

Полістилістика – шлях до усвідомлення національного,

або Чому клавіші роялю привітно усміхаються українській піаністці

„...Мені подобається дивитися, як вона сидить за роялем, закінчивши нову імпровізацію, чекає вагомому слова метра. В очах легке хвилювання і водночас – спокійна поза впевненого в собі музиканта. Нещодавно це був, хоча й безперечно талановитий, але все-таки підліток, суперечливий, захоплений. Сьогодні можемо говорити про явище, музиканта, якого, я вірю в це, ще належить відкрити всьому світу як нового представника національної школи джазу – Дару Навродську”.

А починалося все так традиційно. Інтелігентна київська сім'я, єдина дитина професійних скрипалів. Здавалося б, шлях давно визначений – дитяча музична школа, музичне училище, консерваторія. Власне, так і було, та все ж...

– Музика, звуки... Вони були завжди щемливі, прекрасні у виконанні батьків, гучні – у стінах оперного театру, філармонії, концертних залів Києва. Були й інші звуки скрипки – нявкаючи та рипливі, немов стара

хвіртка, їх видавали старанні (та не дуже) однолітки, учні ДМШ. А згодом сталося відкриття роялю ніби великого лакованого, багатоголосого „будинку”, з блискучою усмішкою чорних та білих клавіш, які, втім, недовго були просто білими, а старанно розфарбованими кольоровими фломастерами. Під „дахом” цього „будинку” було так затишно та цікаво. Клавіші роялю привітно усміхалися дівчинці, торкаючись їх, вона зачаровано переносилася в казковий світ...

Дитячі враження завжди найщиріші, найчистіші. Як часто багатьом не вистачає підтримки саме в дитинстві, коли формуються перші враження від навколишнього світу, від мистецтва, музики. Із цим Дарі поталанило. Чудові батьки, гарні, виховані друзі, розумні, уважні дорослі, на чію підтримку сміливо можна розраховувати й сьогодні. Серед них Ольга Горбач. Наче добра фея, за руку привела вона дівчинку до першої вчительки з фортепіано С. Звиняцьківської. Зворушлива та поетична, вона завжди була поруч, повсякчас могла прийти на допомогу, зрозуміти. І головне – вона зуміла так захопити та лагідно ввести дівчинку в непростий світ музики, що до цього часу від дитячих спогадів про музику в Дарі залишилося відчуття щастя.

До джазу ще було далеко, як далеко і до авторських експериментів зі справжньою українською етнікою. Та про «юне обдарування» вже кажуть. У 1996 р. вона вперше стала лауреатом Ре-

гіонального конкурсу юних піаністів пам'яті М. Веріківського. Тому спеціальний приз журі за краще виконання творів композитора особливо цінна винагорода. Чи не тоді почали закладатися національні риси в її творчості, риси, які так дивно реалізуються сьогодні.

В училищі, згадує Дара, вона займалася в Ірини Гаврилюк. Духовна атмосфера в її класі завжди була проникнута особливим відчуттям таїнства, спілкування з прекрасним, істинного мистецтва. Вже тоді молода піаністка активно стажується, бере участь у конкурсах. Її запрошують педагоги світового рівня – професор Е.Ржанов, професор Hochschule für Music und Theatre, м. Ганновер В.Крайнев, професор франкфуртської консерваторії І.Едельштайн,

Oberstufe дає можливість брати участь у численних творчих проектах разом із відомими європейськими виконавцями. Втім, для Дари особливо важливим стає літературно-музичний вечір Г.Гейне за участю пастора Євангельсько-Лютеранської церкви св. Катерини Петера Захі. Прагнення до духовної музики у цей період пересилує все інше. За її участі відбуваються прекрасні концерти в Андріївській церкві, де під склепінням геніального творіння Растреллі звуки набувають особливого „містичного” звучання. Потім – виступи у самій Софії Київській в музичних проектах головного диригента і керівника Українського Філармонічного Товариства Й. Франца.

Активне залучення до духовної музики, хоч як це парадоксально, поєдналося з

Прекрасний джазовий гітарист, Голова відділу з питань культури, освіти та меншин Посольства ФРН в Україні Жан-П'єр Фрьолі першим серед джазових музикантів помітив дивне взаємопроникнення національних, академічних і джазових елементів у творчості Дари Навродської.

професор Вюрцбурзької консерваторії Глемзер.

У 1999 р. Дара Навродська стає лауреатом Міжнародного конкурсу молодих піаністів „Мистецтво ХХІ сторіччя”. Окрім спеціального фортепіано, здобуває освіту в блискучих композиторів і виконавців – О.Канерштейна та І.Царевич.

Особливо знаковим у її житті видався 2003 рік. Завершення навчання в Goethe-Institut та здобуття диплому вищого ступеня –

набуттям досвіду акторської та музичної імпровізації в театральній групі Goethe Institut, де Дара примудрилася побувати й комедійною, і трагедійною актрисою, і піаністкою, яка озвучує весь action, всі репліки, і навіть відьмою („за сумісництвом”). Напевне, саме ці експерименти привели Дару до важливого життєвого рішення: „Саме тоді я відчула, що можу розповісти власну історію, висловити емоції, що переповнюють мене, від-